

Асримиз
мидлари

Олим ЖУМАБОВ

• Бир ўзбек
ўйи

• Ҳикоялар ва қиссалар •

ялар ва
икент :

19. —

00

.133-3

821.512.133-3

М 87

Аусримиз
умидлари

ОЛИМ ЖУМАБОВ

БИР ЎЗБЕК ЎЙИ

Ҳикоялар ва қиссалар

Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий уйи
ТОШКЕНТ - 2019

УЎК 821.512.133-32

КБК 84(5Ў)6

Ж 87

Таҳрир ҳайъати:

Сирожибдин Саййид (*ҳайъат раиси*), Акмал Саидов,
Аҳмаджон Мелибоев, Анвар Обиджон, Усмон Азим,
Эркин Аъзам, Баҳодир Карим, Шавкат Юсупов

Лойиҳа раҳбари:

Носиржон

ЖЎРАЕВ

Ғоя муаллифи ва нашрга тайёрловчи:

Санжар

ТУРСУНОВ

Жумабоев, Олим

Бир ўзбек ўйи: ҳикоялар ва қиссалар / О. Жумабоев. –
Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи,
2019. – 160 б.

Дунёда сўздан қудратли куч йўқ. Сўз бутун дунёни
бошқаради, изига солади. Йигитни қаҳрамон қилган ҳам,
қизни сулув қилган ҳам сўз. Бир сўз сабаб дунёни ўзгартириб
юборган баҳодирлар тарихда кўп.

Олим Жумабоев сўзни яхши кўрадиган, сўзни чуқур ҳис
қиладиган ёзувчи. Тасвирда ҳам, диалогда ҳам сўзлари ёқимли,
юракка тегади, жонга ҳузур бағишлайди.

Китоб сизнинг қалб жавонингиздан муносиб жой
олишига ишонамиз.

УЎК 821.512.133-32

КБК 84(5Ў)6

© О. Жумабоев, 2019

© Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2019

ISBN 978-9943-5697-7-5

ОТА УЙ ТЕГРАСИДА

Олим Жумабоев дастлаб ёзган ҳикояларидаёқ унинг ўзига хос тасвир услуби сезилган эди. “Уй” қиссасини ўқиб, ўша услуб ўзгармабди, балки бир-мунча чуқурлашибди, такомиллашибди ва бадийлашибди, деган хулосага келдим. “Тасвир услуби” деганда ёш носир қаламига хос бўлган уч жиҳат назарда тутилмоқда: халқона тил, воқеа-ҳодисаларнинг заргарона имо-ишоралар, чизгилар воситаси-ла кўрсатиш ҳамда тасвир мароми ва оҳанги. Очиғи, носирларимиз орасида бунчалар жозибали, ширадор тилда, шева сўзларини ўйнатиб-қувнатиб ёзадиганлар кўп эмас. Қиссани ўқий туриб беихтиёр қаҳрамонлар ҳаётига араллашиб кетгингиз, ўзимизнинг асл ўзбек тилида эмин-эркин сўзлашгингиз, фикрлашгингиз келади.

Олимжон воқеаларни, руҳий ҳолатларни, зиддиятларни батафсил тасвирламайди, почасидан кириб ёқасидан чиқмайди ҳам, балки штрих-чизиқлар орқали кўрсатишга ҳаракат қилади, бу билан ўқувчини мулоҳаза-мушоҳадага чорлайди. Қиссанинг ҳажман ихчамлиги сабабларидан бири шунда бўлса, эҳтимол.

«Уй» қайсидир соф ўзбекона куй оҳангида ёзилгандек – вазмин, хомуш, шўх-ўйноқи, даромаду авж пардалари, нағма-ю қочириқлари жой-жойида.

Сюжет эса тафаккуримиз, қадриятларимиз ва миллий адабиётимиз учун азал-азалдан қадр-қимматга эга мавзу асосига қурилган, бу мавзу – ота уй! Бобомерос, отамерос гўшага бўлган меҳр-муҳаббат, садоқат, талпиниш кечмишлари ва изтироблари. Шу боисдан ҳам қайсидир образга бош қаҳрамон ёрлигини тангиш қийин. Суяр қишлоқ ва шаҳар ўртасида сарсон(ана шу сарсон туйғулардан роман яшаш мумкин, аслида!), бироқ у ҳам отамерос уй-жойга нисбатан бошқа туғишганлар қатори тенгма-тенг ҳақли. Ҳарқалай, асар қаҳрамони – уй, том, кулбаи вайрона, бўсага туйғуси! Қиссадаги барча катта-кичик туйғулар мана шу мерос уй теграсида айланади, одамларнинг одамийлиги ана ўша уйга муносабатидан англашилади.

Китобчадан жой олган ҳикоялар ҳақида ҳам шу каби илиқ мулоҳазаларни айтиш мумкин.

Олимжон ўз китобхоналарини мароқ билан ўқиладиган яна кўплаб асарлари билан хушнуд этишига ишонаман.

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

БИР ЎЗБЕК ЎЙИ

Бугун савдо ўржиди. Азон бўғизланган ҳўкизни Асқар қассоб чошгоҳга етиб саранжомлади; сомсахонага тарқатди, полвон «қиз узатди»га деб олди. Кейин ўзининг чори қўчқорини бўғизлади, униям ўткизди. Элда маърака кўп, гўшт қолармиди? Айниқса, ҳозир илик узди маҳали, гўштнинг бозори чаққон.

Кеч тушгач, Асқар қассоб гўштхонани ёпиб, уйга кетишга чоғланди. Қумқайроқ, пичоқларни энди қонлаттага ўраб бошлаган ҳам эдики, аёл чақиригидан ўнгланиб, эшик томонга бир-икки одим ташлади.

– Бобоси, бир кило гўшт тортинг! – деди Муқаддас янга чангақда осиглиқ чарви ортидан мўралаб.

– Куни билан қаёқда эдинг, келмай? – деди қассоб уни койигандек. – Суяги қолди.

– Югур-югурдан қўл тегармиди? Иши қургурнинг охири йўқ. Ковласангиз чиқаверади. Тугади деманг, ҳамма масаллиғини тайёрлаб қўйганман.

– Шукурда ҳам гўшт борида?

– У ёққа бориб келгунча...

Асқар қассоб кулди:

– Учган-тушгани бор, келин! Яна қовурға гўшт!
Бир кило чиқмаса, хафа бўлмайсан. Биласан-ку,
бизнинг бўрдоқининг суягиям гўшздай гап. Шўрва
қилсанг, бетидаги мойни кўравер.

Муқаддас чечанинг юзи ёришди.

– Барибир суяги камроқ бўлгани, яхши.

– Овқат суяк билан ширин-да! Таъм беради.

Қассоб қолган қовурғани тарозига қўйди; икки
палла қимирласа-да, тенглашмади.

– Айтдим-ку, сенга чиқмайди, деб.

– Нега чиқмас экан, ана! Сизга граммигача тенг-
лашмаса, беҳисоб. Бераверинг! – деди бўйнини чў-
зиб янга. – Кеч қолиб кетмасин.

Бобо гўштни тезда салафанга солиб, Муқаддас
чечага узатди.

– Темир дафтарингизга ёзиб қўйинг! – деди у
кулиб. – Ҳа, бунча қовоғингизни уйдингиз, кўчиб
кетаяпмизми, берамиз.

Асқар бобо қўлини докага артди.

«Оббо, сал кам бўлди-да! Меҳмонга бораман,
дедими? Ярим оқшом кимнинг кўзи учиб турибди.
Доим шу, кеч тушгач келади...»

* * *

Муқаддас чеча шошиб кетаркан, хаёлидан ўт-
казди: «Ҳам ошга, ҳам кўргалига камлик қилади-ёв!
Юз грамм кўпроқ бўлганда, бола-чақанинг тилига
таъм тегарди. Буним кимнинг оғзидан топаман, ҳай-
ронман.»

У йўлда тўхтаб, Шукур қассобнинг гўштхонаси
томонга қадам ташлади-ю, тагин фикридан қайтди.

Дарвозадан ичкарига ҳатлаганида, тўнғичи Ойдин қозон бошида тимирскиланиб юрар, ўчоққа ўтин қалаб, аланглаб кўчага қараб қўярди.

У онасига кўзи тушгач, чопис келди-да, деди:

– Сиз кетгач, у ёқдаям борми-йўқми деб, дугонамникига чиқувдим, топилди. Ўшани амаллаб пиширдим.

Муқаддас чеча ажаблангандек сўради:

– Қоқдек қотиб кетмаганми?

– Бобомникидан берган экан...

– Ҳа, ўтган сафар бизга берувди, бунисида дугонангга... Қишлоқда нечи уй бор, ўҳ-хў, унга ўнта кўчқор ҳам етмайди. Ҳа, барибир ўзимизники-да. Қўрққанидан эмас, сийлаганидан беради, – деди чеча қизига салафанни узатаркан, тўсатдан хаёлига келган фикрдан қувонди. – Қассобникидан гўшт узилмайди. Бошқа нарса тухумми ё... укангга айт, хўрозни ушласин!

Муқаддас чеча енгини шимариб, капгирни ушлади.

* * *

Қассобнинг хотини Ойсулув момо кун бўйи меҳмон кутди, кузатди. Келин-куёвнинг чилласи чиққан, келди-кетди кўп. Энди каравотга кўрпа тўшаб, ётмоқчи эди, эрининг овози эшитилди:

– Дарров чўзилиб олибсан!

Момо уни қаршилади.

– Келин тушириб, бемалол ўтираманми девдим, қаёқда!

– Тегирмон тош юргиздингми, кундаги меҳмонда! Кўрдингми, қўчқор семиз чиқди. Қолганини кўнгилетарларга тарқатдингми? Муқаддас келин гўшт излаб, тинтираб юрувди, бермагандирсан!

Момонинг лаблари учди.

– Туёғигача тарқатдим, бу сафар...

Унинг гапи тилида қолди.

– Яхши қипсан, қўни-қўшни қўй сўйибди, деб эшитса, томоғи тушади.

– Гап сўраб, охиригача эшитмайсиз. Муқаддас овсин қуруқ қолди.

Бобонинг пешонаси тиришди. Каравотнинг бурчагига ўтирди.

– Оббо, аввал гўштни бўлиб, кейин тарқатмайсанми? Аёл зотига соч мўл бериб, ақлдан қисганда.

Момо тўнгиллади.

– Меҳмон келувди, нима тишининг ковагини сўриб ўтирадими?

Асқар бобо белбоғини ечиб, хотинига узатди.

– Раҳматга айт, Шукурнинг гўштхонаси очиқ, бориб келсин.

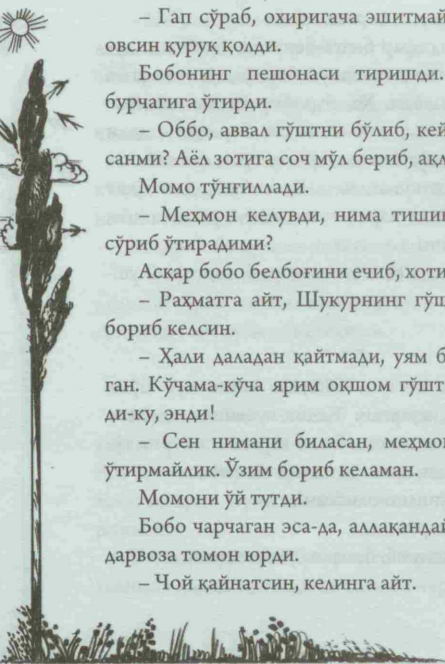
– Ҳали даладан қайтмади, уям барибир чарчаган. Кўчама-кўча ярим оқшом гўшт излаб юрмайди-ку, энди!

– Сен нимани биласан, меҳмон келса уялиб ўтирмайлик. Ўзим бориб келаман.

Момони ўй тутди.

Бобо чарчаган эса-да, аллақандай ғайрат билан дарвоза томон юрди.

– Чой қайнатсин, келинга айт.

Шу пайт дарича ғийқиллаб, бир қора кўринди.

– Момоси оёқ узатиб ётибдими, дейман?

Муқаддас янга каравот томон келаверди; қўли-да кастрюл, лаган, устма-уст қўйилганди.

– Нима ташвиш, келин? – сўради бобо.

Муқаддас янга момо билан кўришди.

— Тўйга ҳормага келганим йўқ эди, шунга?

Бобонинг негадир юзига иссиқ қон югурди. У секин изига қайтиб, пул тугилган белбоғни очиб, ип ўралган бир даста беш юз сўмликни олди-да, кўчага ошиқди.

– Товуқ шўрвадан ичиб кетинг, бобоси! Ис-сигида яхши-да!

– Бу овқатинг совиса яхши-да, келин! Дарров қайтаман, кетмай тур!

Ойсулув момо Муқаддас янгани кўрпага ундар-кан, бобо ташқарилади.

У Шукур қассобнинг гўштхонаси томонга одимлади: «Қутлуғ, уйдан қуруқ чиқадими?! Ҳар куни қўчқор семиртаяпманми? Неваралар ҳам бобом қўчқор сўйган экан, деб ўтиргандир». Унинг қадами тезлашди. Унинг вужудига боболик гурури иниб, энтика-энтика югургилади.

ГУЛКАРИ

– Оббо, шу деворинг кўзимга балодай кўринади-да! Ичкарида бўлсаям майлийди. Асли, индинини урган: бузиб бошидан қуриш керак.

Эшмирза кунайнинг гапи Эломонни ажаблантирса-да, у деворнинг боши – бурчагидан оёғига қараб, ўқ отаётган мергандек кўзини қисиб қаради: кўзга кўринарлик бирор айбни сезмагач, елка қисди.

– Тўрт-беш йил лойнинг ичида юриб ўзимизникини ўнглаб сувамасак, ўрганган ҳунаримиз бир пул-да! Анави, қибла томондаги бурчакка Ғўдир тош қўювдик, шу бузаяптимиқан? Ўша жойи сал қалинроқ...

Эшмирза кунай ўзининг синчилигини исботлагандек кекирдагини чўзиб қўйди-да, бурчакка ўтиб товони билан деворни авайлаганнамо тепти. Бармоқларини девор устида юргизиб, бирор нарса сезгандек айёрона кулимсиради.

– Шунинг учун айтаман-да, бошидан тузатганин отасига раҳмат деб. Тошнинг ўзини олсангиз, пой-девор бузилади, девор энтарилади, кейин қулайди. Эл олдида кулги.

Эломоннинг пешонаси тиришди. Бир пойдеворга, бир шифтга, бир чертакка қараб хаёлидан ўтказди: «Ўзингнинг айбинг билинмас экан-да! Нима

кўп, маърака кўп, келган одам кулмайдимми?! Уста қургур сувоқни бошлабди, деб».

Эломоннинг боши қотди. Иморатни қайта қуриш аҳмоқнинг оғзидаги гап, ҳашарчийам, «ҳа» деганга келавермайди. Устига-устак, қўл ишга бормай турган бир пайтда – таъби тирриқ тортиди.

Эшмирза кунай дарича сари қадам ташларкан, қайрилди:

– Бир ишни икки қипсан-да! – деди маслаҳат солгандек. – Бир оғиз сўрамайсанми?..

Эломон тортишгудек эди-ю, шаштидан қайтди.

– Битта ғишт қўйишибдими, энди эга чиққанни қаранг! У ери қийшиқ, бу ери ўйиқ. Битгандан кейин ақллилик қилмай.

Эломон аста-секин ота уйига қараб юраркан, осмон тўлғоқ тутгандек безанглар, гоҳ ёмғир томчилар, гоҳ очилар, яна бирдан бўзариб одамларни шоширарди.

У ҳам ишини тезроқ битказиш илинжида типирчиларди.

* * *

Эломон гўдиртош қўйилган бурчакни чўкичада ковлашга тушди. Девор оғишидан қўрққандек четланиб турар, катилиб бораётган ғиштларни кўриб ичи ачирди.

– Эй, аҳмоқ бола қургунча ийиғинг чиқиб кетди-ку!

Отасининг бақирғидан у ўнгланди.

– Сени нима жин урди! Одамлар иморат қуролмай ҳалак, сен лойи қуримай бузишга туш.

Дониёр бобо ўғлининг қўлидан чўкични тортиб олди-да, ерга ташлади.

– Юз йил ишласаям, одамга ақл битмас экан-да!

Эломон ажабсиниб отасига қаради:

– Манави, девордаги тош деворни бузиб турибди, учини учирмоқчиман. Устидан суваб қўяман, билинмай кетади.

Дониёр бобо мийиғида кулди:

– Тошни учириб ўтириш шарт эмас, – деди у синчков назар солгач. – Ўзиям билинмайди-ку. Жа кўнглинг тўлмаса, гулқари қил. Ишинг кўпаяди-ю, пухта чиқади. Эринмай олди-атрофига лой ялатиб чиқ, қари-ўйиқлари ёпилади.

Эломон гулқаридан эринса-да, муҳим бир масала ечимини топгандек эди.

У дарров сувоқбоп тупроққа майда сомон аралаштириб лой қилди. Ичидаги кесаклари эзилиши учун тўрт-беш соат ачитиб қўйди. Кейин деворга шайтонтаёқ ташлаб нотекис, қийшиқ жойларини аниқлади-да, енг шимарди. Лойни қўшқичлаб деворга ёпиштирди-да, устидан андава юргизди: аввалига бироз совқотди, кейин кўникди. Устасига девор суваш ҳам гапми? Ҳа, дегунча ишнинг охири кўринаёзди. Қоронғи туша-туша лой қочган жойларига андава тортиб, ишни битказиб ариқ томонга юрди. Лой идишларини, кетмону андавани тозалаб, четга олди-да, юз қўлини юваркан, Эшмирза кунай «ҳорма» деб эшагини тўхтатди.

– Тўйгача бир амаллабсан-да! Майли, деворинг ишқилиб оғиб кетмадими? Тошни олгач жойи ковак бўлиб қолади-да!

Эломоннинг ҳазиллашгиси келди:

– Деворга болор тираб, олдик. Ковакка майда тош тўлдирдик. Қийинмас-ку!

Эшмирза ҳазилни тушунгандек кулди:

— Тўйни шу ерда ўтказамизми?

— Ҳа..

— Яхши.

Эшмирза гижинди.

* * *

Сабзи тўғрарга келган бир том одамни Эшмирза ака енгиб ўтирарди. Нима эмиш, Эломоннинг иморати қиблага оғиб, қиш чиқмай ташлаб юборармиш. Бу гапга эътироз айтган қанча, анқайган қанча!

Лекин қишлоқ ҳазилкашлари болади:

– Сиз яна уста бўламан десангиз, охирзамон келгани шу. Суваган оғилхонангизни кўрдик, букрининг белидек-ку!

Шундаям у бўш келмади:

– Уни ўн бешимда қурганман?

Ўтирганлардан бири пичоғини қайраш асносида гап қотди.

– Қўнғишингизга «ҳа» деганингизда ҳаққингиз кетмасди. Энди куёвнинг кўнглини бузиб қийшиқ деб ўтирмай...

– Сўраса, ҳа дейманми?.. Ҳали ёш, билмайди-да! Бутун умр лой кечиб кўтаргандаям, фаросат битмаса қийин... Букри жойи отнинг қашқасидек билиниб турибди.

Тўрт-бешта ишдан қочарга баҳона топилиб, Эшмирза акани ташқарига судради. Арчилган сабзи арчилганича қолди.

Қоронгиталаш. Айвондан таралган электр лампа ёруғида деворнинг икки учини тенглаштирди: «Қурғур-ей, ками йўқ. Ўйиғи билинмайди. Олдингидан тузук» – деб хаёлидан ўтказди у.

– Олдингидан тузугу, лекин барибир ўйдим-чукур. Тошни ковлаб олган.

Энди ҳамма боягидек деворга назар сола бошлади. Биров «ҳа», биров «йўқ» деди, ишқилиб, ғира-ширада Эломон келгунча тортишишди.

– Эшмирза акага шундай кўринган, у билади, – деди бор гапни эшитгач. – Ковак ҳеч тўлмайдига!

Одамлар Эшмирзанинг кўнгли учун яна бир қур разм солишди. Теп-текис эди.

Эшмирза кунайнинг кўз олди эса бўм-бўш, ковак эди.

Қиссалар

УЙ

I

Овул сукутда эди. Пахсачилар ишини қўйган кезлари эди.

...Ўша воқеадан бир кун илгари бизникига Ўлжабой акис (болалар шундай атардик) келганди. Қўлида бир парча қоғоз, ручка бор эди.

Айвонга ўтиргач, пичирлаганнамо гап очди:

– Тўрт-беш сўмингни бераман. Биласан, саводим чатоқ. Тошкентга бир оғиз гап бор. Шунини ёзиб бер! Нечинчи синф бўлдинг?.. Олти... ҳа, отанг уйга тарадди кўраверса, олдидан чиқади. Буни ушла-чи!

Ишқилиб, мақтовга учдимми, ё буни сўраб-суриштирадиган ёшда эмасмидим, онамнинг бармоғини яноғига сидириб, «уят» деганига ҳам қарамасдан, кечки аёзда қалтираб қоғозни бежадим:

«Ассалому алайкум, иним Суяржон. Соғлиқ, ўқишлар яхшими? Чечам қандай, кўникиб кетдимми?.. Оғайниларнинг бари яхши, салом айтди. Гапнинг индаллоси, Суяржон, сен кетгач, отамнинг уйи карвонсарой бўлди. Соғ ҳам, носоғ ҳам шу ерда. Қаровсиз уй шу-да! Кет, деган билан кўздан пана бўлса, барибир келади. Уриб-сўкиш бефойда».

Хат шу ерга етганда у киши мендан сўради:

– Пул тўлаб уйида туради-ку! Нима дейди, шуни?..

Мен елка қисгандим, онам:

– Квартира, – деб жавоб берди.

– Ҳа, – деди акис бошини чайқаб, туксиз иягини сийпаб. – Ёз..

«Бу сенинг шаҳарингмиди, уйини квартирага қўядиган. Сен профессорликдан ортмайдиганга ўхшайсан, майли, илм қил! Учқиз билан Ғўбдиннинг орасида умринг ўтиб кетади, бу ерга келсанг! Агар отамнинг уйига эгалик қиламан, десанг, қайт жумагача. Тагин, ўпкалаб юрма. Иморатингнинг тоши кўчган. Ўзаро маслаҳатдаям шу гап бўлди. Яхши, гап шу-да!

Аканг Ўлжабой».

Мен «ялт» этиб унга қарадим: ичим идради, қорнимга бурғу солингандек безовталандим. Ўлжабой бобо чўнтагини ковлаб, уч сўмлик берди.

– Керакмас... Қайси Суяр?

– Танимайсан, у Тошкентга кетганида сен эмак-лаб юрардинг! Тўғрими, келин? Ана айтдим-ку! Бизникига ўт, дўлана бераман. Гапга оёқ битиб кетмасин, яна. Тайёр уй-жой, одамлар эшитса, жазман кўпаяди-да! Тақдир қилгани-да!

Индамадим.

Акис қоғозни авайлабгина буклаб, «рахмат»-ни дўндириб, дарча томон одимларкан, ойим ошхонадан туриб, тил учида: «Ширкади пишди», деди.

Менинг фикру зикрим ҳалиги отанинг уйи – қаровсиз ҳовлида бўлиб қолди, ширкадини еб, ўша гап изидан қувмоқчи эдим.

– Шодмонбой отанинг уйи шуларнинг кўзига сарой бўлди-да! – деди онам мендан бор гапни билгач. – Эр етган ўғли, уй бўлиб бир оилага бош қизи бўлса, уйнинг эгаси ўшалар. Сичқон сигмас инига, ғалвир бойлар думига. У ерга Ўлжабой ака уй тугул, катак қуришгаям қурби етмайди. Рўзғори битта кўксигирнинг елинига қарагану, дағдағаси оламини бузади-я! Ёки бир кўмма топдимикан?.. Олди-орти эски иморатнинг қолдиги, ота-бобоси хумга бори-ни тиқиб ташлаб кетганмикан? Дами баланд, бир хунари борга ўхшайди, болам?.. Эл-юрт нима деркан, шунга ҳайронман, қўлини бурнига тиқиб қолаверадими? Дадангнинг қулоғига бир оғиз шипшитиш керакми? Ўлжабой бобонгнинг индамай юргани ёмон – писмиқланиб ишини битказиб қўяди. Эсонбой билан ош-қатиқ, бир нарсa деганми у? «Бўлиб оламиз»га учиб, элнинг қарғишига қолмаса эди.

– Бобонинг яширгани бор-ов, – дедим онамга Ўлжабой акиснинг димоғи Учқизтоғдай кўтарилгани маънисини топгандек. – Ая, Суяр акани эшитганман. Бизга оғайними? Дадам ҳам кўп гапиради.

– Ҳа. Бари бир отадан тарқаган. Неча авлод илгари боболаримиз шу ерга келиб, эл бўлган. Таг-тугини суриштирсанг, бир отага боради.

Кейин, ҳақиқатан ҳам, шу тобда Шодмонбой бобонинг уйи қаровсиз қолиб, ивирсиқ, ташландиқ бир жойга айлангани ростми, деб сўраганимда, онам: «Кимга зарил шу! – деб қўя қолди. – Одамлар бир парча ерини эплолмайди-ю, ортиқча ғалва кимга керак».

Мен муҳим масала тагига етиш илинжида елкамга чопон илиб, қишлоқ манглайидаги чолдевор сари чопдим.

Қош қорайгач, кузнинг алақандай музтар қоронғисида кунчиқардаги чакалакзор оралаб аланглаб кетардим.

Ҳовлини тезроқ кўриш илинжида гоҳ чопар, гоҳ тўхтардим: ҳадиксираб олди-атрофимга қараб дириллар, тагин бирор таниш-билиш учраб қолса, бирга борардик, деган ўй миямга тинчлик бермасди.

* * *

Тоққа туташ адир биқинидаги уй неча йиллардан бери одам исига зор эди. Бу ерга бирор киши келиб сукутдаги ҳовлию ўтганлар тинчини бузганидек, алақайси саёқ оёғости қиладиган ишратхона ҳам эмасди. Аксинча, ҳовлига киришингиз ҳамонқ енгил шабада орқалаган гиёҳ ҳиди димоққа урилар, тарвақайлаган шохлардаги олмаларга ранг кирган, бодом пўст ташлаганди. Ўйлакларни гўё фаришталар супургандек. Ҳовлига қўй-мол ўтмаслиги учун тўсинланган. Болор, тўмор, шох-шаббалар уй этагига тахланган. Кираверишда ўнг қўл – уй, чап қўл – оғил, тўғрида ошхона. Ошхонанинг лойсувоғи кўчмаган, битта-яримта сомонпарча чиққанди, холос. Фақат кичкина яйдоқ деразани кун уриб, сўлини обдан суғуриб олган, кечки шамол ойналарини муттасил дириллатарди. Унинг биқинида усти кигизда ёпилган, бир тарафи очик тандир бор эди. Култепа тўрт-беш қадам нари, сойга тушар жойда.

Куюқ теракзор. Қир киндигини ўйиб қурилган оғил. Бир-бирига чатишган сада, таги сурувётқ. Ундан паст – булоққа ёлғизоёқ йўл тушган. Булоқ суви икки қишлоққа амал. Эҳтимол, қишлоқ этагидаги ҳовуз қуриб бораётгани учун уйни бузиш гапи кўтарилгандир. Молхона устидан томчи ўтиб, девор бироз қийшайган, устун жойидан силжиган, пойдевордан тош кўчганди. Молхонага бир кўз ташлагач, тўғри уй тарафга юрдим.

Менимча, бўсағада икки-уч авлод юмалаб ўсган эди. Эски-туски матоҳлар ва иморатнинг эски тархи, бичими шундан гувоҳлик берарди. Узун айвондан хоналарга ўтилар, ҳар бир эшик ёнида токча, афтидан, чироқ ёки обдаста қўйиш учун бўлса керак. Қибла тарафдаги икки хонали меҳмонхонага кўз қирини ташлаб қўйдим.

Пешайвоннинг шифтига уя солган мусичалар, чумчуқлар вижир-вижирлаб ёнига чорлар, аллақандай нохушлиқдан огоҳ этмоқчидек чириллаб учар, тагин қисматига кўнгандек тинчиб қоларди. Қушлар қиш ташвишида шундай илҳақдир, деган ўй миямга келса-да, бўсағада чалажон, узала ётган Тўрткўзнинг бундай ўйи йўқмиди, дердим ўзимга ўзим.

Тўрткўзнинг юнги тўкилганидан суяклари бўртиб турар, кўзлари киртайганди: туришга уринади-ю, оёқлари қийшайиб, қовурғалари бўртиб кетади, гашини келтираётган итчивинларга ҳам тумшугини нуқиб қўяди.

Ҳовли этаги – сой томондаги дарчадан чиқиб кетаётганимда узун, кўкка устун, қучоқсизмас теракларнинг шоҳларида гала-гала қарғалар қағ-қағи-

дан этим увишди. Абрикми, янтоқми, қушқўнмас, ё хас-хус бирдан шитир-шитирлаб ўтакамни ёраёзди. Бойўғлиларнинг овозию олазарак кўзларидан баттар қочдим. Йўл-йўлакай қирдаги сарғайган ўт-ўланларни босиб борарканман, «Шодмон отанинг дунёси бир қиш оч овулни боққан, ҳалиям боқади», деган гап беҳикмат эмаслиги-ю, яна «Уйни бузамаң деганни туз уради» деган маталга гоҳ ишониб, гоҳ ишонмасдим.

Дарвоқе, бу чинми, ўтирикми, билмадим, илгари дарчадан чиқишдаги ўра ўрнида яккамих бўлганмиш. Бир киши уни оламан деб, тагини ковланида бир хум тилло топганмиш. Кейин босар-тусарини билмай, ўранинг олди-атрофини илма-тешик ковлаб ташлабди, бироқ ҳеч вақо топилмабди. Анча вақтдан сўнг кеч киргач, шу ердан ўтаётса, кимдир уни чақирибди. У нари-берига аланглабди, бироқ тирик жон кўринмабди. Қараса, чуқурда бир нарса ялтирармиш, ҳовлиқиб ўша томонга сакрабди-ю, ҳалиги ялтироқни олиб дарров тишлабди, тиш ботмабди. Тошни чўнтагига тикиб, ўрадан чиқиш илинжи ила жон ҳайбатда янтоқ томирига чирмашибди. Шу тобда бир нарса оёғига ўралиб, ўрага тортаверибди. Унинг оёқ-қўли қалтираб, қичқирибди, овулни ёрдамга чақирибди, ахийри, йиқилибди...

Эртасига мурдани халқ олиб кетибди. Кейинроқ кексалардан ўша ўлган киши Шодмонбой отанинг чўпони бўлганини эшитганман. Улар яна: «Чолдеворга дуо кетган, тупроғиям бировга дўстлик қилмайди», деб қайта-қайта гапирарди.

Қишнинг боши экан. Шодмонбой ота кечкурун қўйларини сурувётоққа қамаб, қишлоқни айланиб юрса, бирор ҳовлидан тутун чиқмасмиш. Ҳар бир уйга девор оша мўралаб чиқибди. Ўлжабой бобонинг отаси уйига етганда эшик қоқмай тўғри кириб борибди, қараса, болалар айвонда куйдирилган так-так еб ўтирган экан. Шу ҳақда онам кўп гапирарди:

«Шу бувдойоқ қорин тўйдирадими? Шунча қуриб қолдими? Бир кафт ҳам чиқмайдими? – дебди уйбошига қарата.

– Топганимиз шунга етди, – дебди момо елка қисиб, кавшанаркан. – Бировдан сўрашга иймандик. Қўни-қўшнидаям шу аҳвол, бировга берар егулик йўқ. Еганимиз ўзимизга юқмай юрибмиз. Бизгаям қарашиб турсангиз, қолиб кетмас. Мана булар одам бўлса, елкамиздан юкни олар...

– Ўлжабойни жўнатинг, эшакка миндириб. Бир халта бугдой бераман, сув тегирмонга чиқариб... биратўла уйга олиб келади. Жужуқларни оч қўймангизлар, эртага элни чақириб, қўй сўяман. Уйда ҳеч ким қолмасин, ҳамма борсин! Бир коса сув қўшсак, битта одамнинг ризқи-да.

– Хўп-хўп, бой ака. Ўзим жамоат қилиб, айтиб чиқаман, – дея уйбоши Шодмонбой отани кузатгани ташқарилабди. – Бизни эртароқ айтаверинг, хизматини қиламиз. Ортган-қутганини уйга берарсиз...

– Олиб кетақолинг, майли. Очкўзлик қилманг, лекин. Бу хулқ болаларга ўтади. Ўла-ўлгунча халал беради, билиб қўйинг».

Эшитишимча, Ўлжабой бобо Шодмонбой отадан ундирилган ундан хуфиёна ўғрилаб, сотиб юборади.

II

Қишлоқнинг тўрт-бешта қўли узун Ўлжабой бобонинг чордевори ёнида ниманидир кенгашар, тортишар, яна акисга маслаҳат соларди.

Мен пахсадевордан нари кетолмай, гап пойладим. Неъмат бобо ҳошияси кирланиб қорайган, ялтираган қалпоғини ечиб бошини шамоллатиб, ажин ёрган пешонасини тириштириб, деди:

– Бузишга бузасан, лекин эл бирлашмаса, минг тиртангла, қиш тушгунча иморатинг битмайди. Қиш – бўсагада. Суяр келмас, келса-чи, қиши билан уйма-уй тентирайдими? Қиш ўчоғи тор, бола! Ёзда бутун овул сиққанга, қишда бир жон ортиқча. Бир кун Неъматга раҳмат айтасан, шу гапи учун. Ўлжабой, отанинг чўпонидан фарқинг йўқ. Юрагинг иккита бўлса, буз, аммо буни шундай ташлаб қўймайман. Эшитиб ол, сенинг бетинг билан кетинг бир. У ёққаям ўйнайсан, бу ёққаям. Агар Суярдан бир оғиз қаттиқ гап эшитсак, ўзингдан ўпкала.

Ўлжабой акис чеграйди:

– Их, жони – ҳузурда, даврини суриб юрибди-ку. Шу итқарамас чакалакзорга келаман, деб ўлиб турибдими?! Тилло берсаям келмас. Отанинг қирқида кўрганим, шундан бери соясини солмайди.

– Бу чакалакзор – отамизнинг уйи. Ўт босса босаверсин, томчи ўтса лўмбоз қиламиз, беркитамиз.

Куласа, кўтарамиз. Лекин тирноғини текизганнинг оёғини уриб синдираман. Ўғли барибир қайтади, Амиркага кетмайдими. Ота уйини бузганнинг бири икки бўлмайди. Қайси куни Сулувхолни Булоқбошида кўриб қолдим. «Шу уйда отамнинг иси бор», дейди. Аммо келолмайди, ҳеч ким йўқ. Куёви қургурам кўп ичадими, дейман, сингилнинг кўзи кўкарибди. Эгасиз итдек сўрайдигани йўқ, деб ўйлайдими?.. Ҳа, шу обрўтаям туф. Ташлаб келавер, мунглиғларингни чирқиллатмай... – Маҳмуд қасобнинг гўштдор қўллари муштлианди.

– Уйимга жанжал кўтаргани келдингларми, – деди Ўлжабой бобо акислиги тутиб. – Суяр, Сулувхон – бари ўзимники. Уларнинг ғамини емай қўяқолинглар. Сулувхон бизникидан чиқмайди, келганида. Туғилиб-ўсган – тўркунида сўровсиз қолармиди?! Лекин Шодмонбой акамнинг иморати кўкламга чиқмай барибир қулайди. Мен бузмасам, ўзи бузилади. Тўнғичимизга данғиллама уй солиб берсак... Биров фойдаланса, қулаб тушгандан яхши-ку!

Ён-атрофдагилар бобиллади:

– Елканг қичияптими, дейман?

– Уй эғали, эгаси ўлгани йўқ.

– Бор, тошингни тер. Қуласа, кўклам кўтаради.

Ҳартугул, келишув мужмал тугагани Ўлжабой акага маъқул эди. Унинг юз-кўзида мамнунлик зоҳир бўлди. Одамлар ариқдан ҳатлаб тўғри Чироқчи томонга йўл солишди.

Ўлжабой ака эса гўнғиллади: «Шодмонбойнинг давриям ўтди-кетти. Кампири чимилдиқ кўрпаси

титилмай бева қолувди. Кимга ишонади, ҳайронман. Қарайдигани йўқ, арзандаси эри билан кунда галвада: бир боланинг онаси, лекин ҳалиям ўзини босиб олмаган. Бирамак ўғли тишини ковлаб юрибди, юраверсин. Энди уй безга».

У «Уй безга», деб биров эшитиши керакдек овозини баландлатди.

Девордан ғишт сидириб олиб, эзди.

Мени ҳалигача Ўлжабой бобонинг ўша кунги шашти ҳайратга солади. Қўл учида кун кўрадиганининг эғни қисик бўлади, димоғ билан гапирмайди, гапиролмайди. Кейинроқ эшитганим бор: ушбу воқеа юз беришидан тўрт-беш йил илгари у киши момомга чол топиб бериш иштиёқида анча ёнган.

Момо бошқа уй қурмаган.

Момо қизини уйли қилгач, икки йил деганда ёлғизликдан зерикдими, кўрқдими, ўлди-кетдиси — беш метр сурп, жойнамоз, имому ғассолга берарлик матони бўғжамага тутиб-яшириб, Тошкентга отланган.

«Ўшандан икки ҳафта ўтар-ўтмас отанинг уйи нақ карвонсарой — ишратхона бўлди: ҳалола ҳам, ҳаром ҳам ўша ерда. Кечдан тонггача базму жамшид авжига минарди. Қиморбозларнинг ғала-говури, уйи бузилган, шаҳарчадан чақирилган аёлларнинг шиқинг-шиқинги; чалажон алкаш ва

бангиларнинг довриги қўланса ис, сукунат инган уйни бўғарди, гўё.

Шодмонбой аканинг салобатидан ҳаймиқиб, эшик ҳатлашга журъати етмаганлар энди оёқ чўзиб тўрда ўтирар, отанинг соясига кўрпа тўшаганлар унинг отини ҳам унутганди. Сабр косамиз тўлгач, тўрт-беш киши галалашиб, ичимизда Ўлжабой бобонг ҳам бор эди, ҳалигиларни қувиб чиқардик. Дўқладик, ёқасидан олдик, урдик, ишқилиб, бир амаллаб ҳайдадик. Уйбузарларнинг қораси ўчди. Бўлмаса, уй оёқ тагида қоладигандек эди. Овул яна тинчиди», – дерди отам ўша гаплар уй ичида кўтарилиб қолса.

III

Кейинроқ ҳалиги хат Суяр акага етиб бордим, ёки бу ҳам кўз кўзга уюштирилганмиди, анча ўйлаб юрдим. Сабоҳат янга келин бўлиб тушгач, ўша тугуннинг тагига етдим.

Янга буғдойранг, бўйлари узун, қалин қора қошли кўҳдиккина аёл эди.

Кунларнинг бирида Сабоҳат янга гап очди:

«Ўшанда акангиз аллақандай асабий ҳолда олдимга келди. Гаплашдик. Илмий иши тайёргилини билсам-да, негадир қишлоққа қайтиши зарурлигини айтди. «Мен билан қишлоққа кетасанми?», деди дангал. Тўғриси, илгаридан менда кўнгли борлигини сезсам-да, очиқча айтмагани учун, ота-онасининг топгани бордир, деб ўйлاردим. Қарорини эшитиб, ажабланмадиму, юз-кў-

зидаги ўзгаришдан бир тўхтамга келмаганини сездим.

– Отанг билан гаплашайми? – деди.

– Отам устозингиз-ку!

– Устозим йўқ демас...

– Билмадим, «йўқ демас».

... У киши отам билан гаплашган.

... Отам залда кутиб турган экан, имлаб чақирди.

Хонасига кирдик. Дадамнинг кўзларида аллақандай бир ташвиш акси кўринар, кенг манглайи тиришган, тўкилган сочлари янада сийраклашгандек эди.

– Ўтир-чи, қизим, – деди курсини кўрсатиб.

Кейин бироз тараддудланди.

– Ҳалиги, онанг сирдошинг эди, тақдир экан. Умрини болаларига қўшиб берган бўлсин! Энди мен ҳам сирдошман. Сизларнинг бахтинг учун яшаб юрибман-да. Буни яхши биласан. Синглинг ҳам бўй етди-да, энди. Онанг сизларни уй-жойли қилишни менга топшириб кетган. Ҳар кимнинг бошида бор, бу савдо. Аксиома, ҳаётнинг аксиомаси. Кейин бемалол оёқни чўзиб ётсам бўлади.

Отам ўсиқ қошларини учирди:

– Анови, Суяр акангни танийсан-а? Кўп келади бизникига. Шогирдим-ку, эсладингми? Бош иргадим.

– Одам қўйибди. Онаси... Бир жавоб айтиш керак. Шунга нима дейсан? Ёмон бола эмас. Илми бор. Сал йўл-йўриқ кўрсатса, йўлини топиб кетар.

Дадам онам ўрнида онам ҳам эди, гарчи ўртада қалин бир девор бўлса-да, раъйимга қарар, аммо гап оҳангидан сўраб келувчиларга «йўқ» дейиш ис-

тиҳоласи устида боши қотар ва қизига бундан авло-
роқ харидор чиқмоғига ишонмасди, назаримда. Бу
менинг кўнглим учун ҳам тўғри, хуш эди.

Орадан бир кун ўтиб, Суяр аканинг қишлоққа
қайтганини эшитдим: Эркин исмли дўсти қўлимга
бир парча қоғоз тутди, хатни очдим, кўзларим қат-
тиқ босиб ёзилган ҳарфлар устида югурди:

«Отамнинг уйини тўйга созлайман. Тез бор-
масам, бўлмайди, кўнглим ғаш. Айтганча, тайёр-
гарлигингни кўравер, уйдагилар келинини қишгача
йиғиб олмоқчи. Ҳафта туриб, қайтаман. Онамдан
уялиб, қочиб юрма, зерикади. Эркин ака учрашти-
риб қўяди».

* * *

Овулга совуқ сукут кирган. Биз ҳам Суяр акани
Тошкентдан уйланган, деб эшитдик. Рост, тўйнинг
овулда ўтказилишини интиқ кутганман, тенгқурлар
билан тўнка устида ўтириб, енг шимариб палов
ейишнинг ғашти бор-да. Лекин, бу тўғрида бирор
кишига тил ёрмаганман.

Дарвоқе, момом ўша куни тўйни тезлашти-
риш ниятида шаҳарда тунайди. Қизни кўради:
кўрса кўргудек, кўнгил тўлгудек – тусдор. Гапла-
шади – қизнинг тилидаям, дилидаям лафзи бор.
Икковининг гапи гапига, иши ишига мос туша-
ди, энди бор гап домлада... Домлаям рўйхушлик
билдиради. Икки-уч қўни-қўшни чақирилиб, тўй
белгиланади.

Домла келин-куёвнинг кейинчалик Тошкентга
қайтиши тўғрисида узил-кесил бир гап айтмаса-да,

барибир кизи шаҳарда яшаши, шогирди профессорлик мақомига эришишидан умидвор бўлган.

Момомни эса фақат тўй масаласи қизиқтирар, у «тўйнинг келаси якшанба ўтказилишидан кўнгли ҳам ғаш, ҳам тўқ», эди.

* * *

Қизиги шундан кейин бошланганди.

Кайвонининг хаёли ҳалиги чолдеворни тузатиш-гача етиб, тўй ташвишлари ечилиб, шаҳардан келин илиб боради, гўё. Бутун қишлоқ тўйга ҳозирланиб, кўчиб чиқади, гўё. Овул чолдеворни қўшқўллаб эпига келтиради, гўё. Бир кунда эл сарпо кўтариб келиб, бўғжамани тўлдиради, гўё. Оғайни-жамоат кенгашиб, гуруч, мой ташвишидан қутқаради, гўё. Бир кунлик тўй югур-югури тиниб, келин тушириб олади, гўё. Бунинг бари момонинг хаёлида, холос.

Одамларнинг тўйга тақалган мингта найранги бор эди.

...Шу тобда ўйлаб кўрсам, ҳаммаси кино учун сахналаштирилгандек туюлади. Бир-бирига чамбарчас боғланган воқеалар. Мен эса ўша пайтлари овулда ғарам ёнганининг тўйга бориб тақалишини ўйлаб ҳам кўрмасдим...

IV

Овул ҳалиям сукутда эди.

Кузнинг адоғи. Изгирин кишини чақар, аҳён-аҳён кўча-кўйда бошини чопони ёқасига яширмоққа уринган одамлар учрар, совқотганлар қалтираганча

ўтиб-қайтар эди. Улар шу даражада безътибор, ҳаф-
саласизки, на бақирганни, на чақирганни эшитади.
Эҳтимол, эшитар, ўзини гарангга солар. Уларни
фақат бир ваҳм билан чорлаш мумкин эди. Шу ваҳм
илиққанларни чорлаб, ўй-фикрларини тўзғитиб, ўз
домига тортиши, гарқобдек ютиб юбориши мум-
кин эди.

... Онамнинг қозонпатири пишишини ку-
тиб, ошхона атрофида куймаланиб юрганимда,
аллақаердандир тутун ҳиди келди. Аввалига эъ-
тибор бермадим, ўчоқдан чиқаётгандир, деб.
Сўнгра қўрқа-писа, пичан ғарами томонга чо-
пдим... Хайрият, дедим ичимда, ғарамнинг ён-
атрофини айланиб.

Кейин оғилга тиралган нарвонга чиқиб, аланг-
ладим: тутун буруқсиб, чор-атрофни забтига олар,
осмонга ўрлагани сайин оломон ҳайқириб чопар,
аёлларнинг фиғони фалакка кўтарилар, олов қиш-
лоққа ёпириларди.

Бир пайт қарасам, ёш-яланг тошлоқ йўлдан
пилдириб ўша ёққа бораяпти: бировининг қўлида
пақир, бирида кетмон.

Том устидан елкадош томлар оша уларнинг ор-
тидан қувдим. Икки кўзим Олатаёқда, сакраб-сак-
раб кетиб борардим. Трактор овулга ўт ўтмасин
учун «тар-тар»лаб ер ҳайдарди. Қуруқшаган хас-
хус ловуллаб ёниб, тошлоқ йўлгача етди. Шамол
ўчакишгандек шу тарафга елкесар, янтоқ, какра ту-
тамларини учирарди.

Қанча ошиқмай, шунча кечикаётгандек ўпкамни
қўлтиқлаб югурардим.

– Жа, ваҳима кўтарадиган эмас экан, – деди чоллар етиб борганимда. – Кимнинг қўли қичиди экан. Болалар эшик ҳатлаб чиққани йўқ. Эсонбой «сен-мен»га борадиганлардан эмас. Ўлжабой аланглаб юрувди, ўшанинг қўлимикан? Жони нечта, тайёр ғарамга ўт қўйиб. Ўзидан бир айб ўтган-ов.

Шундан кейингина оломоннинг бироз ҳовури пасайди. Оловнинг дами эса баланд эди. Ўлжабой бобо сўкиниб, эски шинел билан ўтни ўчиради, ён-веридаги болаларни уришар, баъзиларга зарда қилиб, ҳўл хивчинда саваларди:

– Қайси кўролмас куни куйиб ўт қўйди экан? Шодмон отанинг ғарами қишин-ёзин турарди, инсон зоти қўл теккизмасди. Их, бойнинг ўзи йўқ-да. Инсоф кўтарилаганга ўхшайди, орамиздан. Фалокатдан асрасин, худойим.

Ғарам тутаб, буриқсирди.

– Энди Эсонбойни соғади, – деди юзи қизариб кетган Умир илгирчи. – Қайишдими, бир дарди бор. Қургур чўлдан ҳам «ҳиқ-ҳиқ»лаб сув ичади.

– Эплаган қилади-да, шуниям Умир ака.

Биз болалар томоша кўраётгандек ҳайратланиб ўтириб олгандик. Катталар тобора кичрайиб бораётган ғарамни кўрғаларди.

Тўрт-беш талажка пичан билан Эсонбойнинг дунёси камаярмиди?... Камаяркан. Мол-қўйи қишдан қандай чиқади? Тўрт-беш сурув... бир-иккита бўлсаям, бошқа гап. Шунча емишни қаердан топади?! Овул ҳам қараб турмас, сомон бермаса похол, жилла курса, нушқурт берар, лекин қўлдан берганга қуш тўймас.

Хуллас, қиш ўтгунча Эсонбойга йўқ топганини, бор ортганини, Ўлжабой бобо атаганини илинади-ган бўлди.

– Эсонбой жума бозорга йигирмата қўчқор чиқарса, ўн талажка беда беради. Суруви қишда қимирламай ейди. Шу бозор нарх ҳам тушади, – деди Неъмат бобо ярим ҳазил, ярим чин.

* * *

Дадам жума бозорга тараддудланди.

Мен ҳам эргашиш илинжида эрта уйғондим: аммо менга молтопар дўппингни кий, деб буюрилмади. Кун совуқлиги учун индамади, деб ўйладим, ияртишига ҳам кўзим етмасди. Айвон лабида дириллаб туравердим. Кейин уюрга қараб келаман, деган ўйда тимирскилана-тимирскилана нари-берига юрдим.

Отамнинг ортидан кўчага чиққанымда чоратрофда тутун ҳиди кезиниб юрар, аҳён-аҳён зах девор иси келар, ачимсиқ ҳаво барини бўғар, моғор босган тўрва исидек димоққа ўрнашиб борарди.

Дадам кўп уй кўтаргани учунми кулди:

– Қиш кўрмай кимнинг томи кулади экан? Уч ой сабр қилганда, кўклам эл кўчиб чиқарди, ҳашарга. Ўзи сув музлаб бўлди, энди қиров тушса, лой чангаллаб ўтирадимиз? Аҳмоқ одам ҳам кўп-да! Устун-пустун тираб, суяб қўймайсанми?..

– Эсонбой аканинг гарами ёнди. Шунинг иси.

– Йўқ, бу уй, эски девор иси. Кимдир ток тагига ташламоқчимиз? Бир ҳосил кўтаради, узумнинг тагида қолади, ўзиям. Уй қуриш учун уч-тўрт йил тил-

ни кўндаланг тишлаш керак. Бу йил қоракишимиш пул бўлди, икки йил шундай ҳосил олса, дангиллама уй-да.

Отам Эгиз сада томон юрди.

– Уюрни Сувлисой томонга ҳайда, ўти яхши, – деди ёрилиб қаварган қўлини қирга ишоралаб. – Байталнинг туёғига қиррач тош киради, оқсоқланиб юрмасин, қараб қўй. – Хўп, Сувлисойдан чўпонтаёқ ясаб келаман.

...Ўшанда ҳаёлимга қишлоқдаги боқибегам, тепса-тебранмас одамлар бир-бир гавдаланар, қайсининг иморати қулаган экан, деб ўйлаганман. Нега ўйламай, ахир, катталар уникида-буникида яшай-веради, болалар-чи? Чугурлашиб, бировнинг уйига сигмайди, қорним очди, деёлмайди, эмин-эркин ўйнолмайди.

Йўл-йўлакай Бешбулоққа – отларни кўришга отландим, гарчи куз аёзи аёвсиз чақаётган эса-да. Ўшанда Қулоқбошида Ўлжабой акис билан Эсонбой акани учратдим, улар ниманидир чамалар, тушунтирар, гап-сўзидан бир шумликни бошлаганини фаҳмлаш қийин эмасди. Ариқ сувини ҳаётга ўнглаш баҳонасида икковини тинглашга уриндим.

– Олифта қайтдими, олчанглаб, – деб сўради Эсонбой ака бақбақаси лиқиллаб Ўлжабой бободан. – Амакининг ҳам тилини мойлаб қўйиш керак. Бир-икки сўм берсанг, орқаси ўчоқдек бўлиб қолади. Шу билан сарой қурмайди. Боласи эр етиб қолгандир, ишни ўша бузиши мумкин.

Эсонбой ака дадам ҳақида гапираётганини тушундим.

Ўлжабой акис қимтинди, сарғимтил, сўйлок тишлари кўриниб илжайди:

– Их-их, уни ўзим болайман! Ҳозир бир сўмининг гадои, дарров кўнади. Суярми, у келмайди. Қўли меҳнатда қотмаган. Шунча ишни кўриб-билиб... тилло берсаям қайтмас. Сувнинг юзи муздади. Қўни-қўшинининг эшигида қақшаб юриш осонми?! Акаси сиғдирармикан, худо билади. Келгандаям кун бермаймиз, кетади, тўрвасини қўлтиқла-ааб.

– Буни ўзинг ҳаллайсан, минғир-минғирни эшитмай...

– Сизга гап тегмайди.

Бобо бошини сарак-сарак тебратиб, менга қўлини сермади. Бу – кет, дегани. Имлаши аста-секин миямга олов ёқди.

Ҳам уларнинг ҳангомаси адоғини эшитиш, ҳам кузак сувининг нозик шилдир-шилдири завқига тушиб, дара оралаб қирга юрдим. Онда-сонда ялпоқ тош олиб, ариқ бўйлаб сакратиш учун отардим, кейин «тарс» этган товуш эшитилар, қушлар вижир-вижирлашиб ҳар томонга қочарди. Яна тиниқ сув ичидаги тошлардан саралардим-да, узоқ-узоқларни мўлжаллаб отардим. Таги едирилган ковушда авайлаб қадам босардим.

Даранинг тусиям минг турли – Сангноқнинг сарғимтир, қўнғир, малла, оқ тошлари юзига чанг юқмаган. Яшил арчалар ҳуснидан кибрлангандек, майда тошлар хокисор кузда фақирланиб ерга киргудек. Тик харсанглар кеккайиб, майдаларни сиқиб ташлаётгандек...

Уюрни Сувлисой томонга ҳайдаб, ширғайтаёқ ясадим. Чучук бодом шохидан синдиргунча, қўлим толди. Кейин дарров изимга қайдим: тўрт қир ошгунча нафасим бўғзимга тикилди, борингга шукр, байтал, дедим ичимда. Борарда, кавушим нам сўқмоқларда тойиниб-тойиниб кетавергач, отга миниб олгандим. Бутами, абрикми ушлаб зўрға қирга чиқардим. Дарада тулкиларни қўрқитиш учун хуштак чалиб, ўзимча ширғайтаёқни ҳар тарафга ўқталдим. Мулласойдан жар ёқалаб икки тулки қочди. Уюр бирдан ҳурқди: кишнашиб, тепсинди.

Отлар қишин-ёзин тоғда юради. Бир сафар Учқиздан ошиб, чегарадан нарёққа ўтганда дадамнинг тожик ошналари ташлаб кетганди. Суюнчига битта той берганмиз. «Бўри отларга тегинмайди, икки оёқли бўрилардан қўрққулик», дерди онам кўпинча.

Форлисой устидан овул кўринади. Қуёшнинг ҳоргин тафти одамларни ноодатий бир ҳадикка қўйгандек... Хирмонга тушган қумурсқадек бари ғимирларди – тандирига ўт қўйгани қайси, отини чоптиргани қайси, томини ёптиргани қайси?.. Кимдир том устидан бир нарсa ташияпти. Ошқовоқми, дейман. Бирталайи адирнинг нариги тарафидан ўтин елкалаяпти: болор кўтариб кетаётган уч киши... анови кампирнинг елкасидаги нима?

Ўқдек отилиб сойликка тушиб, жилға ёқалаб чопдим: оёғим чакалак томирига илакишди, суриндим, тойдим, йиқилдим. Лекин буни ҳис этмасдим. Тепаликни айланиб ўтдим. Янтоқ, қушқўнмас ора-

лаганимда тикани болдиримга, сонимга санчила-
верди. Лекин огрикни сезмасдим.

Борсам, оломон Шодмон отанинг қулаган уйи-
нинг бор-будини бўлар – биров устунга, биров
эшик-деразага, дадили забаровга, бўш-бўёви ёғоч
товоққа эга чиққанди.

Бироз кўзим синггач, атрофга серсолдим: етим
меҳмонхонанинг ойнаси тўкилган, бир тарафи қу-
лаган, чайладек олди очилиб, шифтидан қамишлар
шалвираб турарди. Ошхонанинг болори синиб туш-
ганди.

Отанинг уйи бир онда хароба бўлди. Куз-
нинг намхуш ҳавоси, кечаси себалаган ёмғиргина
чанг-тўзонни бекитарди. Пахса девор тагидан тар-
вуздек тошлар мўралар, ипирисқи қамишлар ҳар
тарафга сочилган, чумчуқлар вижирлашиб норизо-
ланар, қумурсқалар мўр-малахдек дарахтга ўзини
урар, сичқонлар чийиллашиб қочар, дўппидек уя
атрофида бир-иккита ари учиб юрарди. Тўрткўз эса
гўё ўликдек тақдирга тан бериб, қайрағоч остига чў-
зилганди.

Жойида фақат яккамих қолибди, деб ўйладим.
У меники, ёки огзимни очиб ўтирайми? Шу пайт
устун тагидан узангининг бир учи кўриниб, хаё-
лимни бузди. Барибир яккамихга кучим етмайди.
Бу кимгаям керак? Узангининг чилвири салгина
чириган экан. Билдирмайгина ўтиб, узангининг
«қулоғи» дан тортиб олгач, қўлтигимга қистирдим.
Кейин тимирскиланиб, жуфтини изладим. Уйлигиб
ётган ашқол-дашқол, хас-чўп, қамиш орасидан те-
пиб, титкиладим. Катта болорларни кўтаришга

кийналиб, таёқда тагини очдим. Барибир чикмади, менга ўхшаган сон мингта, биттаси кўтарган-кетган-да! Мен орқалашга ярайдиган тузукроқ матоҳ ҳам йўқ, борини супуриб кетишганди. Меҳмонхона эшиги ланг очик, аммо у тарафга ўтишга иймандим. Кўрпа-тўшак, олача, жулбароқ ва кигиздан бўлак ҳеч вақо йўқ. Куни шунга қолган экан, деб кулмасин, Холбойга ўхшаганлар.

... Ини бузилган қушлар айюҳаннос солиб, чор-атрофни бошига кўтарар, арилар «ғиз-ғиз» у ёқдан бу ёққа тентирар, Суяр аканинг ҳоли булардан кам эмас. Катта жанжал бошлаши тайин, деган хаёлга бордим.

Эгарни бекитиб қўйдим. Отам: «Эгарда барака бор», дегани эсимга тушди. Улоқчи от олсак, эгарлайман. Той ҳам икки-уч йилда кўпқарига қўшилар.

Бу ерга кўнгил босганим учунми, ичимда нимадир узилгандек эди. Айбни кимга тўнкаймиз? Ўлжабой акаям ўзича ҳақ. Менга уйни сен бузгансан, деб ёпишса-чи? Нима деб оқлайман ўзимни. Тўғри, хатни мен ёзганман. Лекин ўша мактубни рўкач қилиб, кимдир ғалва бошлашига кўзим ётмайди. Бунда бобонинг қўли бор. Ўйлаб кўрсам, ҳамманинг уй бузилишида қўли бор. Бошқалар ҳам шу ердан у-бу нарса еяпти, улар ҳам мум тишлайди.

Хуржун опичлаган Қадам ака, кели кўтарган Қаршибой муаллим, занглаган пойтеша, болта, ўроқ тутган уста Низом йўлга тушдик.

Масжидга етганимизда рўпарамиздан озғин, очик юзли, сийрак сочли, ялпоқ бурун, озода кийинган бир йигит кўринди. Юз-юзма келгач, салом бер-

ди, қучоқлашиб кўришдик. Менинг қўлимни сиқиб қўйди. Узуқ-юлуқ аҳвол сўрашдик.

– Эшонимга ишониб, эшагимдан айрилдим. Эртароқ келмабсан-да! – деди уста Низом. – Ўзимиз – уста, амаллаб кўтариб берардик. Охири, қулади. Қаровсиз ётгандан кейин шу-да! Омонатинг бизда. Девор остида йўқолиб кетади. Уйинг битганда қайтарамиз. Э, шундай деди. Эр кишининг ризқи кўчада, дейди. Бу ерда нима бор, қишин-ёзин ишлайсан, биринг икки бўлмайди. Бутун умр қора меҳнат одамни эгиб қўяди. Силланг қурийди. Шаҳаринг тинч-ку!

– Эски-туски нима керак ўзи, тўғрими, Суяржон? – деди Қадам ака ҳиринглаб сийпалаганнамо сўзлаб. – Ҳемирига янгисидан беради-а? Занглаганини бошингга урасанми?!

Узангини кўйлагим этагига яширган-дим. Эгаси сезишидан кўрққандек қизардим. Суяр аканинг юзи бўғриқди. Узоқ каловлангач, «ҳа-ҳа»лаб ўша ота уйи томонга кетди. Унинг бир дардига минг дард қўшилганини фаҳмладим.

Уйга қайтарканман, дарахтларнинг яланғоч танлари қаттиқ қалтираётгандек туюларди.

* * *

Уй бузилгандан сўнг...

Сулувхон опам ҳам тентирай-тентирай, ахийри, бизникига қўнди. У Суяр акамдан ёзғирди: – Кел, итинг адашдимиз шаҳарда, дедим. Бегона элга эл бўлиш осонми, дедим, қўнмади. Қайтаман, шу чолдеворни биров кўтариб кетармиди, деди. Эга-

сиз уйга бировнинг ичи ачийдими?! Азобини ейди, энди битгунча. Тагин тўй бошлаб қўйган! Отам раҳматли қийналмасин, деб ўқитди. Едирди, ичирди, қийинчилик кўрмади. Тараллабедод юриши кўпайди. Энди қишлоққа қайтгиси келмайди...

Онам уни юпатишга уринди:

– Элга гапми, битта иморат... ҳа, деса, тўйгача кўчиб олади.

Опа ҳафсаласиз қўл сермаб, қаншарини силади.

– Бир ўзига осонми? Аҳмоқнинг оғзидаги гап бу. У кишим қўлини совуқ сувга урган эмас. Битта қарашадигани эримми, ҳей... шу уйдан есам, дейди. Тавба, бўл-бўл бўлса, бегона-ку, кетар, лекин ўзимизникидан ортмайди. Ҳалиям инсофи ўйилмапти, меҳмонхонани бир «тишлаб» қўйибди. Энди нима қилсин, бечора акам, уйлансинми, уй қурсинми? Каталак солишгайм уқув йўқ. Эл дейсиз, янга, булар киши ўлса қўлини чўзмас. Кўп синаганман, ёрдам берадигани бармоқ билан санарли. Бировнинг уйини биров қўриқлайдими?! Йўқ, ўзиники қилади, дарров. Акам ўзига ташвиш орттирди. Уй йўқ, жой йўқ, хотин сайлар, дегандек...

Дарахтларнинг яланғоч баданлари янаям қаттиқ қалтираётгандек туюлди менга. Опанинг кўзларидаги мунг ҳали-ҳануз кўз ўнгимда гавдаланади. Хўнграб юборай дерди, фақат орият кучли, тишини тишига босарди.

Энди-энди уйнинг бузилиши воқеаларини эсларканман, бир муаммонинг тагига етолмайман: нега бошида тиш-тирноғи билан қарши чиққанлар кейин ўзлариям шерик бўлди? Қайнатса қони

қўшилмайдиган Сафар мулла ва Ўлжабой бирдан
ака-ука тутинди? Бунинг тагида бир гап бор эди.

* * *

Суяр акамнинг уйи-жойи йўқ, борар жойи йўқ
эди. Ўсган ерида мусофирдек яшарди – на емақдан,
на ичмақдан, на киймақдан тайин бор. Отам: «Уят,
кап-катта одам оғил устида ётадим», деб судраб
келмагунча ўрлиги тутди. Тўрт-беш кун бизникида
меҳмондек яшагач, ахийри, кўникди.

Азон уйига кетади, кеч қайтади. Тушликни ўзим
олиб бораман.

Уй қурсанг, ё ўғлинг бўлсин, ё пулинг: битта бо-
лорни тикка қилиш учун бир соат тиртанглади: ол-
дин бу ёқдан кўтариб тортди, кейин нариги боши-
ни айлантирди, ўйдим-чуқур айвондан ўтказгунча
терга ботди. Елкаси шилиниб кетди, ўнгариб олди.
Мен кучим етганча кўтаришдим. Қибла тарафдаги
томга бириктириб, ип тортиб, чамалади: тошдан
пойдевор урди.

– Бу йилча яшаб-туришга уч хона бўлади, – деди
у тўнка устидаги кигизга ўтириб чойдан хўпларкан.
– Кейинроқ пул кўпайса, кенгайтириб оламиз. Ҳали
шифергаям тўрт-беш сўм керак.

– Ҳамманики лойсувоқ. Бир-иккита одамни айт-
маса... Дониёр жўрамларникиям шиферсиз. Яқин-
да кўчиб чиққан, – дедим гўё Суяр акамни юпатмоқ-
чидек.

– Даданг қачон келади?

– Пешингача амаллаб туринглар, девди.

У жойидан қўзғалди.

– Ичкаридаги лаш-лушларни ошхонага таший-
вер. Коса-товок, кўрпа-тўшак, сандиқ, яна бир нар-
салар бор. Шуларниям кўтариб кетадиган чиқади.

Гап менга тегиб кетди.

Ашқол-дашқолларни ўтказгунимча кеч кирди.

Суяр акамнинг ҳам иши унмаганидан аччиқлан-
ганман тошларни ҳар тарафга ота бошлаганидан
сездим. Пойдевор қозиқларини суғуриб ташлади.
Кимнидир сўқди, ўзини койиди, лақма, деб.

– Бизгаям битар дунё. Ўшанда кўрамиз. Ўзи за-
рилмиди, шу қишлоққа қайтиб, менга.

Бир куним шаҳардаям ўтиб турувди. Келмага-
нимда бундай хор бўлиб юрмасдим. Уст-бошим тоза
эди, лой чангаллаганим йўқ эди. Битта каталак ўша
ёқдаям битарди. Энди эсласам, ўша ондаёқ унинг
руҳи синган экан.

V

Овулга яна сукунат чўқди.

Сув музлаган кезлари Суяр ака резина этик ки-
йиб лойга тушди: зил-замбил қолип топиб, гишт қуй-
ди, лекин эл келмади, бизга қарашмаган, деб. Ҳорма
ошига ҳам ярамагани қанча? Кейинроқ Ўлжабой
ака билан Суяр акамнинг орасидан гап қочганини
эшитдим. Икковининг ҳам мушти тайёр. Қишлоққа
эса Суяр акам ёмонотлиғ бўлди: у жанжал кўтарди,
лекин бирор киши унинг тарафини олмади, шу алам
қилди. Фақат Сулувхол опамнинг куёви бурнини
жийириб, тўрт-беш кун келиб қарашди, холос. Бош-
қаси соясини солмади.

Совуқдан ижирғансам-да, бир кун хашарга тарадудландим. Аёз, туфласанг ерга тушмайди. Битта гишт қўйиш малол, лой чангаллаш азоб. Бутун бадан музлагандек бўлади. Тош қўлга текканда совуқ мияга етади, маъқули – у-бу керакли нарсани узатиб туриш.

Ўтган-кетгандан гап очилганда кулоқни ўнглайман. Дадам Нормат отанинг гажирлигию Қаршибой отанинг гапга чечанлигидан сўз очди.

Суяр акам етти отамизни суриштира кетди.

Ҳангома бориб-бориб, оловланиб, уйнинг бузилишига тақалди-ю, Суяр акам қизишди, Ўлжабой бобони сўка бошлади.

Отам унинг ҳовлиқмалигига кулиб қўя қолди:

– Ўлжабой аканинг жони нечта уйни бузиб? Биздан ўтиб қўл теккиза олармиди?! Иморатинг шамолга ҳилпираб турувди, ўзи. Неччи йил бўлди, қулайди-да. Гумон – ёмон, ўз кўзинг билан кўрсанг, бошқа гап. Ушлаб олдингми, бузганида? Жим бўл, айб ўзинг-да. Бу уй сеники, унга сен қарамасанг, биров барибир бузади. Отанинг уйига фарзанд эга...

Отамнинг уй ҳақидаги уйдирмаси жуда ишончсиз чиқди, менинг хаёлимда. Суяр ака қолипга лой ташлади, мен унга тош суқиб зичладим, кейин қолипни тортдим. Эски иморатнинг гишти унинг жонига ора кирди. Шу ишини ўржитди.

Ўша пайти Суяр акам тўйга қурби етмаслигини рўй-рост айтди. Беш-олти кунда уй тикка қилиш аҳмоқнинг оғзидаги гап-да!

– Хаёлим яна Тошкентга кетади, – деди у жиндак афсусланганнамо. – Лекин тўйни шу ерда ўтказишга сўз берганман. Нима деган одам бўлдим-а?

Ҳали бу уй роса бошимни ейдиганга ўхшайди. Оддий арифметика бари, аммо устанинг иши экан-да, қурилиш. Мен тинчгина қоғоз-қалам билан шугулланганим яхши.

Дадам унинг елкасини қоқди:

– Биласан, икковимизнинг орамизда сеники-меники, деган гап йўқ. Бизникида ўтади, тўй. Узун ўн бир болорга чимилдиқ иламиз, маъқулми? Яшай-верасан, қиш чиққунча. Баҳонада, янгангга эрмак топилади. Шуми ташвишинг?..

У ҳорғин нафас олди.

– Мен-ку, чидарман, онам нима дейди, эл-элатчи?.. Битта келинниям ўзининг уйига тушира олмапти, демайдими?! Бир амаллаб қишни ўтказсак, у ёғи Худо ўнгига бошқарар. Қишлоққа келинингиз кўникиб кетганча... Ишим орқага кетди.

Отам юпатганнамо деди:

– Руҳи тушганнинг оти ҳам юрмайди. Битган ишни энди чўзма. Одамларнинг гапига кирсанг, фақат ётсанг – яхшисан. Энди, нима бўлса бўлди, бош ёрилгани дўппи остида. Тағин, кимга қизиқ, сени гапириб. Ҳаммамиз бир отадан тарқаганмиз, бир уруғмиз. Лекин эсингдан чиқарма, ҳозир ташлаб кетсанг, бировнинг кетмони учади.

– Элга эрмак бўлгандан... кетган маъқул. Итнинг кунини кўриб юрибман. Уйини сотадиган ҳам йўқ-да.

– Менинг гапимга кир!

– Сиз тишингизни тишингизга босиб чидашингизга тўғри келади. Икки қозон қайнатиш керак, бир тандир етмайди...

Ўлжабой бободан қанчалик нафратланмай, унга бор айбни тўнкаш гўллик. Йиллар ўтиб, буни Суяр акамга айтмаганим тўғри эканини англадим. Эҳтимол, ўша хатни Ўлжабой бобо ёзмаганида Суяр ака ҳалиям қишлоққа қайтишини Худо биларди.

VI

«Уйни бузганнинг ўзи бузилсин! Ёлғиз боламини тентиратиб нима барака топарди?! Бири икки бўлмасин!». Барчин момом қишлоққа қайтиб, ич-этини еди, уй бузувчиларни қарғади, сиқтади. Лекин энди кеч эди. Бир-икки кун бизникига сизмай, эртадан кечгача тўрт-беш марта отамнинг уйига бориб келар, чарчаб ҳолдан тойса-да, ҳар соатда: «Уй битдимикан?» деб алағда бўларди. Уйнинг «ҳа» деганда битмаслигига кўзи етса ҳам...

VII

Уй ичи илиқ, ташқари совуқ эди: аҳён-аҳён қарғаларнинг айюҳанноси аламзада табиатнинг дардига туз сепарди. Куз оёғини чўзиб турибди, қиш аксиряпти. Овулнинг иши ичкарига кўчган кезлари эди. Онам тандирдан қозонпатир узиб, битта-битта чаночга соларкан, дарча очилиб, Сулувхол опам кирди, ўғли – Ниятни опичлаб олганди.

– Қайси шамол учирди, қиз?

– Шу шамол бизникида, ҳашарга келдик, тоғамиз иморат бошлаган экан. Жиянлари борамиз, деб қўймади. Уйичилар тинчми?

– Ҳа, шукр.

Онам тутунчани менга тутқазиб, уларни даҳлизга эргаштирди.

Момом дарров: «Ҳа, яна эринг урдими?», деб тилланди. Улар анча пайт индамай ўтиришди.

– Ўзингдан бир гап ўтгандир, бир муштга уй бузилиб кетаверса, ҳай-ҳай, тавба дегулик... Момом рўмоли учини тишлаб қўйди.

Сулувхол опам хўрсинди:

– Уй қилмайман, эр зоти шу бўлса, тоқ ўтай. Шу гўдакни амаллаб катта қилсам...

– Болам, бунча енгил бўлма! Қизишиб айтган гапингни унут, ота уйингга қайт, деб узатмаганман. Сенинг уйинг ўша ерда. Биринчи уйинг уй... қолгани бахт бермайди. Болангни чирқиллатиб, барака топмайсан. Отасиз ўсган уйсиз ўсгандан ҳам ёмон.

– Ҳа, отамнинг уйига сигмай қолибман. Битта борадиган ерим шу эди. Ўрни билинаяпти отамнинг. Кўчага бундай ташлаб қўймасди.

– Уй қилиш осонми, рўзғор – бору йўғига, каму кўстига чидаганга. Не кунлар ўтмади бошдан – биров билди, биров билмади. Жорияга жар солганда иш битармиди?! Ёмон яшамадик, урсаям сеники маъқул, дедик.

У ўқчиб қўйди.

Ҳа, шукр.

Отам ҳам ўша гап ичида бўлган. Хўш, унда нега қарши чиқмаган? Энди уни пинжига олгани нима-си? Бунӣ сўраш уят, яна момом эшитса... Момом ҳам уч-тўрт кун тўмрайиб юрди, қулоғига бир гап етганми? Фақат онамга ичини ёрарди.

Момом «ух-ух»лаб ётганида беихтиёр ич-карига ўзимни урдим. Даҳлизга югуриб кирсам, ойим унга чой ҳўплатиб ўтирган экан. Бутун вужуди дириллар, ўқтин-ўқтин йўталар, тинимсиз ваража тутарди.

– Уҳ-ху, уҳ, ўлсам бировга огирлигим тушмаса, енгилгина олса. Уйингда ўлсанг, ўша ердан чиқар-са, қанийди. Уҳ-ху, уҳ. Бу йўтали курғур тўхтамайди. Ҳа, куриб кетсин-ей!

Онам момомнинг дамини кесди:

– Ҳа, энди шу грипига ўлаберсак, дунёда одам қолармиди?!

Барчин момом манглайига сочиқни босди:

– Кетадиганга ўхшайман, бир қарзим – Суярни уйламадим. Тўйини кўраманми, девдим, пешанага битмаганга ўхшайди.

– Неваралар-чи?

– ...

Момом онамни энгаштириб қулоғига шивирлади:

– Эрингизга айтинг, овсин! Бизнинг уйга қарашсин! Оққан дарё оқмай қолмайди, дунё унгаям битади. Ота-бобоси элнинг олди бўлган, қаерга кетади?... Шунча дунё эгасига қайтади-да! Ойим бош силкиди.

– Бир қисм тупроғидан олиб келдим, қўшиб қўм, – деди момом ярим ёнбошлаган кўйи обжўш хўпларкан. – Чолимнинг изи тушган, ағнаган. Уйинг битмади, ўлсам эл билан тортишма, ким нима экса, шуни ўради.

– Тортишмайман. Тўй-чи? Ким бош бўлади? Келинингиз-чи? Ўлмайсиз!

Суяр акам момомнинг қоқшол қўлларини маҳкам сиқди.

– Тўйни қолдирма, мендан бошқаси сенга қайгурмайди. Амаллаб ўтказавер, ҳеч ким қулмайди. – Момо ютинди. – Ўзинг учун ўл етим. Кўзим очиқлигида тўйингни кўраманми, девдим. Уҳ-ху, уҳ-ху...

– Кўрасиз.

Тўй яқинлашган сайин Барчин момомнинг аҳволи оғирлашарди. Қариликми ёки эски дард зўрлик қилдими, ишқилиб, бошини кўтаролмай қолди. Суяр акамнинг ташвиши ортди.

Отам Ўрол муллани чақириб, чилёсин ўқитди, сал тузалгандай бўлди.

Эртаси кун тенгқурлар мактабдан қайтарканмиз, кўчамизга талай одам йиғилганини кўрдик: ҳамманинг белида белбоғ. Ким бўлса? Хаёлимни минг ўй кемирарди.

Болалар тасалли берди:

– Йиғлама, жўра, ўлган қайтиб кемайди.

– Момомми, дейман...

– Жойи жаннатда бўлсин!

Дарчадан киргунча юрагим ёрилаёзди.
«Онам»лаётган қишлоқ ичидан дадамни излар-
дим. Қаерда экан?.. Суяр акам-чи? Орувлаёт-
ган хотинлар уввоси кўнглимни бўшаштирди.
Бел боғлаган Суяр акам ўзини у ёқдан-бу ёққа
ташлайди.

Одам уйилиб кетди. Гўё тўрт тоғ ораси кўчиб
келгандек эди.

Суяр аканинг ёлғизлиги билинди. Хотин-халаж,
қари-қартанг «онам»лади. Ёш-яланг, чоллар
«онам»лади. Келину жувон «онам»лади.

Тобуткашлар бирма-бир, қўлма-қўл майитни
елкалашди. Суяр акам уввос солди. Барчин момони
бизникидан чиқарди, унга алам қилгани – ўзининг
уйи битмагани. Отасини ўз уйидан тупроққа топ-
ширганди. Онасини-чи? Юраги ёниб кетди, ўкира-
вериб.

Момом ўлар чоғида ҳар вақт шу гапни гапи-
рарди: «Уйимни битказ, бировга юким тушма-
син! Сомонхона бўлсаям, майли. Қирқимга кел-
ганлар талмовсираб ўтирмасин, дўст бор, душман
бор. Болам, сенга айтадиганим шу. Ўз уйимда чи-
роғимни ёқиб турсанг, бўлди. Гўримга тош қўй-
ма, уй қур».

Момони сўнгги йўлга кузатиб, туйнути йўқ уйга
қўйиб келдик. Суяр акам мисоли гаранг эди: бирор
иши ўнганмади. Ўзига ўзи сўкиниб, ғижиниб юрди.
Игна еган итдек озиб-тўзиб кетди.

Уй битмаганди. Момони уйидан чиқарма-
ганди.

У савобу жанозани, эртасига худойи маъракани ўтказиб, лаш-лушини йиғиштириб, негадир шаҳарга кетиш тараддудига тушди. Бу ёғи қиш оёқ тирар – сувнинг юзи қота бошлаганди. Туман тушиб, бирдан музгалак ёғди. Аввалига дадам Суяр акамни бу совуқда кетолмайди, деб ўйлади. Кўчага чиққач эса, уришди.

– Қишлоққа қадамингни босма! Сен ҳам йигит бўлдингми-ей, битта онангнинг қирқини уйингда ўтказолмасанг! Оёғингни синдираман, келсанг, билиб қўй.

Суяр ака ёмғирпўшини устига ёпиниб кетди.

– Акамнинг руҳи тинч қўймайди сени, кетавер, санғи! Оринг бўлса, шу уйни кўтарардинг, кўнглинг Амирқони тусамасди. Ўз уйим – ўлан тўшагим.

У бир тўхтади-да, яна юрди.

Қўлимга тош олдим...

* * *

Сулувхол опам уйма-уй тентиради. Жиянни ияртиб, кирмаган уйи қолмади. Бировнинг уйдан сомонхона тузук. Ахийри, ўша чолдеворга куни қолди.

* * *

Дадам ҳам охири тақдирга тан берди.

Ўлжабой бобо бизникига адашиб кирдими, атайинми, билмайман, дадамга роса ниш суқди. – Кўна пўстакдек судрадингиз, ини? Кетиши маълум эди-ку, – деди у дадамга қарата, сир бой

бергиси келмай. – Сўқимларни боқаман, деб бўйнингизга олганмисиз. У ёқдаги чўпни бу ёққа қўймаса, менгайм, сизгайм ташвиш.

Дадам тутакди:

– Ҳа, уйига эртароқ эга чиқмоқчимидингиз? Ана ҳувиллаб ётибди. Чечамнинг қирқини ўша ерда ўтказамизми, девдим. Битта ўзим қай бирига югурай.

Ўлжабой ака пинагини бузмади.

– Ўлган ўлди-кетди. Энди қурби етса, тўрт-беш товоқ ош қилиб, қирқини ўтказсин, қурби етмаса, ҳеч ким ўпкаламайди. Яна қайт, деб бола бечорани қистаманг! Ўзи, уй қураман деб бели синди-ёв. Дадам унинг ниятини аллақачон сезгани учунми кулиб қўяверди.

Кулиш маънисини тушунгандим.

VIII

Уйда роса ториқдим. Кун ҳам ўзини қўйганди. Болалар қирда «тақ-тақ» ўйнаймиз, деди. Тахта тўппончаларини олиб, тоққа қараб кетишди.

Онам бодом мой олиш учун омборга кириши ҳаманоқ қўшнимизнинг теракзори оралаб югурдим, ортимдан бақирганларини эшитмаганга солиб қочдим.

Отанинг харобасига етганимда, бирдан кўнглимда ғайри ихтиёрий оғриқ уйғонди: файзли иморат ўрнида музтар хоналар, тўзгиган кийим-кечаклар, беморнинг рангидек сап-сарик хазонрез, адирдан сел тушиб бузилган ҳожатхона... энди кучук ҳам кўринмасди. Ўйин роса қизиган:

болаларни ҳар қанча томоғим бўғилиб чақирмай,
ҳеч бирининг қораси кўринмас, ўн чоғли бола шу
ерга сингиб кетганди, гўё. Шунда хаёлимни ҳўл
баргларнинг ожиз шитири бузди. Ошхонанинг
пастак деворидан сакраб, ўйилган тандир ўрнига
тушиб, яшириндим. Кавушим лойга ботди. Томиз
кесак эриб, бурчак сариқ алламбало рангга бўял-
ган экан. Даҳлиз тоқчасидан писиниб аланглаётган
Яхшибой мени кўриб: «Эшик олдида ким бор»,
деб имлади. Елка қисдим.

Шунда унинг ортидаги девор илкис нурай бош-
лади.

– Тақ, Яхшибой, кетдинг! Чиқ, кўрдим, тоқчада-
сан!

У норизоланиб қўлини кўтарганча сада тагига
ўтди.

Болаларнинг «тақ-тақ»и яна зўрайди.

Мен ҳалал бермаслик илинжида Яхшибой та-
рафга юрдим.

Ўйин қизиди, ичим қизиди, лекин кечиккандан
кейин шу-да!

Ютқазмаслик учун Яхшибой ишоралар, у ҳам
бармоқларини рақиблари «пилдир-пилдир»ига
мос ўйнатар, баъзан «қоч» дегандек тишланиб
кўярди.

Чайир Ўрозали қўлига кесак олди-да, оғил че-
тига отди. Ҳамманинг хаёли ўша томонга оғди, у-бу
жойдан каллалар кўринди, у дарров «тақ»иллата
бошлади.

– Мамадиёр, Ўрол, Пўлат учовингниям кўрдим,
дерзанинг икки тарафидасан! Тақ-тақ.

Ўрозали ўйинни ҳаллади.

Пўлатнинг авжи келди:

– Том бошида ётаман-эй, Душман келса ота-ман-эй. Қатор-қатор қизларнинг Кокилидан торта-ман-эй...

Яна иккига бўлиндик. Тошлоқ йўлнинг ўнги ва чапи.

Энди шайлангандик:

– Эгаси кўрса ҳаммамизни уради, – деди менга хавотирланиб қараганча Мамадиёр.

– Уйдами? – деб сўради Ўрол.

– Ҳа...

– Бошқа қаергаям борарди.

Улар бирваракайига кулишди. Бу билан мени масхаралагандек туюлди, лекин қўшиладим кулгига. – Чертмайди, – деди Пўлат чинчалоғини сермаб. – Мурод қувиб юборади, кейин кимникига боради. Шу ерга келадими?

Гапни Ўрол илиб кетди:

– Муроднинг дадасиям кўнган экан: «Майли, барибир удалолмайди, ҳам шаҳар, ҳам қишлоққа югуриб. Икковидан бирини ташлаши керак», деб.

– Эй, билмасдан сураверма, биз бир отадан тарқалганмиз, дадам айтди. Сен ҳам, мен ҳам. Мен эшитганман: Ота ҳаммани қишдан чиқараман, деб, ўлиб кетган, – дедим қўлимни мушт тутиб, Ўрол томонга юрдим.

– Бизга нима? Ўзлари келишиб олади, ҳаммамиз ёш бўлсак...

Ўрозали болаларни жойидан қўзғади.

Тарқалдик.

Бўй баробар ҳандаққа ўзимни ташладим: қибла тарафдаги бурчакка бекиндим. Тагимда қават-қават хазон тўшалган. Зах ер оёқдан олади. Қуёшнинг ожиз нурлари юзи чайилган хазонлар устида жимирайди. Атроф сукутда, гўё олам шундай оний сукутга чўмган.

Аста пойладим, Мамадиёр ҳожатхона томонга писиниб юрди:

– Так, Мамадиёр, ўт бу ёққа...

Қўлимда шифер синигидан ясалган тўппонча, ҳар «шитир-шитир»ни эшитганимда аланглайман.

Шу пайт тап этиб елкамга қуш ахлати тушди.

– Чақир ҳаммасини. – Кимдир «чарс» этиб шапалоқ тортди. Суяр акамнинг овозини танидим. – Ўйин бузалоқ. Чиқинглар, бу ёққа, – Ўроза-лининг овози қалтиради.

Энгашиб қарадим, Суяр акам унинг қулоғидан чўзди. Ичим «шиг» этди. Қочиб қаёққа ҳам борардим, барини шу ерда ёпиш керак. Дадамнинг қулоғига етса борми?!

Мамадиёр писиниб сойга тушиб кетди.

Уй эгаси қатор тизди, кейин галма-гал тепа кетди. Мени тепмади. Хивчин олиб савалади, ундаям менга тегмади. Лекин унинг кўзидаги мунг вужудимга олов ёқарди. – Ўзи, санларда айб йўқ, элдан фикр кетган. Барингнинг уйингда шу гап бўлган. Уйни бузиб барака топдиларингми? Ол, ташиб кет ҳаммасини. Тупроғиям қолмасин! Отамнинг эски чопони бўларди. Ким илиб кетдийкан? Шуниям кўп кўрдингларми?

Шундан кейин бу тўғрида гап қўзғалмади.

... Ҳали-ҳануз ўша воқеаларни эслаймиз.

* * *

Момомнинг қирқи чиқиб ... Суяр акам уйланди.
Уйимиз тўлди.

Уйга чимилдиқ тикди. Чимилдиқ ҳам уй экан.

Уй тўл хола қуюқ дуо қилди: «Сабоҳат байча
уйим-жойим дейдиган келин бўсин! Ўзлари шу уй-
дан кўпайсин!».

* * *

Сулувхол опамни тўйдан кейин бир кўрдим.
Хаёл билан чолдевор томонга кетиб бораётган экан.
«Ҳа, бу ёқда адашиб юрибсиз», десам, «Отамнинг
исини соғиндим», деди ўксиниб. Чала битказилган
уйни кўргандан сўнг бизникига юрди. Ярим соат-
лар Сабоҳат янгам, онам учови гурунглашгач, уйига
жўнади.

Онам ўша куни момомнинг ўзидан роса ёзғир-
ганини эслатиб қолди: «Ўламанми, уйдан чиқмай
ўтирсам, болаларим бировникида бундай тен-
тирамасди. Бировникида ўлолмай ётмасдим».
Янгам «пиқ-пиқ» йиғлаб юборди.

* * *

«Уй қиламан, деган қиз экан», дерди кейин-
чалик Сабоҳат янга ҳақида гап кетса, қишлоқнинг
қўли узунлари.

* * *

– Ўз уйингга ўзинг эгалик қил, – деди дадам
Суяр акамга келин-куёвнинг чилласи чиқар-чиқ-
мас. – Кун ўзини қўйгандан гуландава қилиб, кўч.

Акамнинг уйига сиғмай қолдим, деб ўйлама. Лўм-боздан кейин ҳеч ким қарашмайди. Ошхонанг ҳам бемалол ётиб-туришингга бўлади.

Суяр акамнинг кўзлари киртайди, олачага тушган ушоқларни теришга тутинди. – Кўча-ман, оғайнилардан тўрт-бешта кигизми, гиламми йиғай... қозон ҳам йўқ. – Илгари бир кигиз, бир пўстак, бир қозон билан чиқиб кетаверган. Дадам оёғини сандалга тикиб ўтирди. Шодмон акамдан олдин Нормат, ундан олдин Қаршибой ўтган. Сенинг уйинг Қаршибой отамдан қолган. Одамларнинг айтишича, ота элга очарчилик келганда тўрт тоғ – Молгузар, Ғўбдин, Ургут, Туркистон орасига сурув-сурув қўй тарқатиб, элни эл қилиб қолган экан. Бу уйнинг эгасига дуо кетган, дейишади. Шунинг учун ўтган-кетганлар: «Отамнинг уйини кўриб кетайлик», дейди.

Суяр акам бошини кўтарди.

– Ота моли қўшилмаса, бола бойимас, деган. Тўрт девордан бошқа ҳеч нарса йўқ. Эртага нима қиламан? Сизнинг бир-икки оғиз гапингиз билан бир нарса ўнарниди? Ҳамма иш гуркираб кетармиди?

Дадам тишланди:

– Билган номақбулчилигингни ейвер, бўлмаса! Йўлингни тўссам, бетимга «туф» де. Суяр акам индамай жойидан туриб кетди.

Сабоҳат янга йигирма кундирки, бесаранжом эди. Аҳён-аҳён: «Отамнинг уйини қачон кўрсатасиз?» деб ҳадеб сўрайверарди.

Бир куни мактабдан эртароқ келиб имладим. Эридан рухсат теггач, ўраниб кийинди. Янгам иморатнинг ичига кириб кўрди: изиллаган совуқ дераза тешикларидан ўзини урар, шифтдан томчи ўтган, бурчаклар лой, токчалар ўйилиб тушганди. Меҳмонхона даҳлизи ва ўн бир болорида қишни ўтказса, бўлар, деган ўйда ўша ёққа одимладик. Эшикни очиб ичкарига ҳатладик.

Даҳлизнинг бир бурчида элак, ғалвир, ёғоч товоқ уйлиғиб ётарди.

Янгам ҳар бир тирқишга сер солиб, юзи ёришди:

– Изиллаб ётгандир, деб ўйловдим. Амаллаб печка қурсак, совқотмаймиз. Акангизга қолса, баҳорниям бировникида ўтказса... Қиш ўчоғи тор, қайним!

– Ошхона яхшироқ-ку! Иссиқ ушлайди, янга! Тўрт-бешта хода билан иситиб оласиз, ўтин деб югурмайсиз.

– Акангиз, кўнса... Кал бўлсам ҳам кўнглим нозик, дермиди? Яна айниб қолса, бир ҳунарни бошламасин!

* * *

Янги ой чиққач, онам Суяр акамни ўз уйига кўчирди: олача, жулбароқ, кигиз, тўрт-беш кўрпакўрпача, қозон, коса-товоқ билан.

Қаҳратон қиш, изғирин суякни ўяди. Суяр акам бўзрайди.

– Эртами, индинми барибир уй керак. Кам-кўстни ҳозирдан ёпмасангиз, кейин қийналасиз. Биз ҳам

битта кўрпани қўлтиқлаб чиқиб кетганмиз, ўлганимиз йўқ. Сизнинг ҳамма нарсангиз бор. Отадан қолганим нечи уйга етади.

Сабоҳат янгам аввал кўчишга жуда ишқибоз эса-да, энди бироз ҳайикди. Лекин сир бой бергиси келмасди.

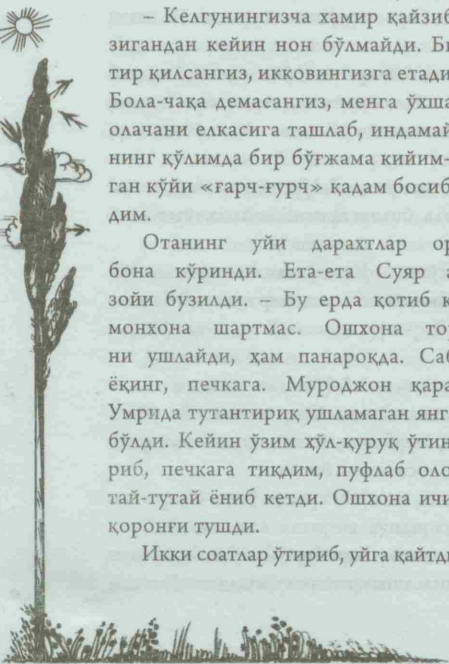
– Ўчоқ қурсак, амаллаб қишни ўтказармиз. Тан-ди-рингизга нон ёпиб кетиб тураман-да. Ҳовлидаги ёрилибди, ўзи.

Онамнинг қизғанчиқлиги тутди.

– Келгунигизча хамир қайзиб қолади, қайзигандан кейин нон бўлмайди. Битта қозонпатир қилсангиз, икковингизга етади, ўтин мўл-ку! Бола-чақа демасангиз, менга ўхшаб. Суяр акам олачани елкасига ташлаб, индамай жўнади. Менинг қўлимда бир бўғжама кийим-кечак орқалаган кўйи «ғарч-ғурч» қадам босиб кетиб борардим.

Отанинг уйи дарахтлар орасида ғарибона кўринди. Ета-ета Суяр акамнинг авзойи бузилди. – Бу ерда қотиб қоламиз. Меҳмонхона шартмас. Ошхона торроқ, иссиқни ушлайди, ҳам панароқда. Сабоҳат, сиз ўт ёқинг, печкага. Муроджон қарашиб туради. Умрида тутантириқ ушламаган янгам анча овора бўлди. Кейин ўзим ҳўл-қуруқ ўтинни аралаштириб, печкага тикдим, пуфлаб олов ёқдим. Тутай-тутай ёниб кетди. Ошхона ичини илитгунча қоронғи тушди.

Икки соатлар ўтириб, уйга қайтдим.

Қиш қишлигини қилди: чилла ўтгунча эшик ҳатлаб бировникига чиқолмадим. Келин-кўёвни кўришга қанча интиқланмай, уйдагилар унамади.

Бир сафар тегирмонга борганда Суяр акамни кўриб қолдим, сал ўпкалади биздан. Кетаётганда: «Янгамга салом айтинг! Кун исиб қолса, ўтаман кўришга», дедим.

Уй бўшади: кўрпа-тўшак тоққа кўчди.

Отабойқир қўлтиғига дадам ўтов тикди, ялангликка қўра қилди – сурувни қамашга, деб. – Суяр акангникидан болта олиб кел. Қўрага эшик ясаш керак, – деди дадам сим тўрни таранг тортаркан. – Бир қиш ўтди кўрмаганингга, ҳам хабар олиб келасан. Адирга чиқсин, арпа-бугдойга жой кўрсин, айт! Ҳамалда ерга уруғ қадаса, йиғим-теримда ўзини ўнглаб олади.

Тош калишда тойиб, Суяр акамникига чопдим. Мол-қўй ўтмасин деб хода-чўп тортиб ясалган пастак тўсиқдан сакраб ўтиб, айвон томон юрдим. Бўсага супуриб-сидирилган, тандирхонада ўтин ботартиб тахланган. Кули олинмаган ўчоқ одам исидан дарак берса-да, негадир уй ҳувиллаган эди.

«Суяр ака, янга», деб қайта-қайта чақирдим, товуш чиқмади. Кейин ошхона тарафга ўтдим: эшик ёпиқ, катта болор тираб қўйилганди. «Қишлоққа тушгандир», деган ўй ўтди хаёлимдан. Чамаси бир соатлар вақт оқди. Кутдим, торикдим. Сурувётарга қайтсамми, деб томорқага ўтгандим, Ўлжабой бобо ва Эсонбой ака келаверди. Қайрилиб

айвонга юрдим. – Нима қип юрибсан, тимирскила-
ниб? – деди ўдағайлаб Ўлжабой бобо.

Салом бердим. Хаёлимга бир шумлик келди.

– Қара, деб тайинлаб кетган.

Эсонбой ака истехзоли кулди.

– Уй эгасини топган, бор кетавер. Отангга айт,
Суяр ака уйини пуллаб кетибди, де. Энди минг
югурса ҳам фойдаси йўқ. Минг ялагани билан, бизга
тақдир қилган экан.

Негадир миям музлаб кетди. Ичимдан бўғиқ
наъра чиқди. Отамнинг уйи учун талашади-
ган куч гурдамда эндигина уйғона бошлагандек
эди. Тилимни кесиб ташласа-да, ичимдагини ай-
тишга жазм қилардим. Ўлдирса, шу ерда ўлди-
ра қолсин, деган ўй миямни кемираётганди. –
Бу уй отамники-ку. Ҳеч қаерга кетмайман.

– Талашмаган сен қолувдинг, – деди Ўлжабой
бобо қулоғимни чўзаркан. – Гап бундай, сеники-
меники, дегандан бир иш битмайди. Кенгашиб, ўза-
ро маслаҳатлашиб кўрамиз. Эсонбой: «Тошкандан
уй олиб бераман», деди Суярга. Иш пишган, ўзи
кўнди Суяр. – Қийналганда биз қарашдик. Уй отам-
ники.

Улар тўнғиллаб оғилхона томон кетишди. Бал-
ки, мен билан тортишиб обрўсини тўккиси келма-
гандир.

– Уйи куйиб қопти-ку, унинг, – деди дадам
мендан бор гапни билгач, аллақандай таажжуб

билан. – Тез уйга бориб кўрпа-тўшак, олача олиб кел. Изи ўчмасдан ошхонасига кириб олайлик, бўлмаса, ўзиники қиладиган чиқади. Биров кириб олса, қувиб бўпсан. Ўзи, унинг тутуруқсизлиги маълум эди. Майли, бизга қолди, энди отни қам-чилайик.

Бирдан этим увишди. Дадам биринчи марта уйга эгалик истагига тушганди. Юз-кўзида ҳам алақандай тушуниксиз бир рух ботиний қувончдан нишона бериб турарди.

– Нега эртароқ олиб қўймадик? – дедим отамга эътироз билдириб. – Ёрдам бердик. Кет, десангиз индамай кетарди.

– Қайтса, бизга ўлигини осиб оларди. Эл гапирарди, бир отадан тарқаб уй талашиб, қирилишиб ётибди, деб. Олдимга маслаҳат солишга келмаган, бети чидамаган-да.

– Уй керакмас менга. Уни бузиб ташламасин!

– Ҳеч кўнглинг бўлинмасин, ҳаққимизни ажратиб оламиз.

– Бузмаса, Эсонбой акага берақолинг!

– Бировнинг ташвишини қилмай қўяқол. Бўладиган иш бўлгани яхши. Уйда биров яшамаса, кимдир фойдаланиши керак. Богида қанча дарахт бор.

Йўл-йўлакай кетиб борарканман, энди отанинг уйини бўлиб ташлайдигандек, отанинг хаёли ҳам одамларнинг хотиридан кўтариладигандек эди.

Лекин мени шу ўй қийнаяпти. Уй ҳам мендан бошқани қизиқтирмай қўйгандек: «Уй бузилса, ўрнида битта катта иморат қурилади. Бошқа ҳеч нарса ўзгармайди. Дадам шуни иста-

япtimi? Илгари куйиниб гапирарди. Энди эса лоқайд, ланж. Одамлар билан курашгиси йўқдек. Курашдан чарчадими ёки? Йўқ. Энди осон йўлдан юрмоқчи. Ҳаммасига қўл силтаб, Ўлжабой аканинг ўйинига кўниш ниятида. Наҳот, шунча меҳнат зое кетган бўлса-я. Наҳот йиллаб курашган кишида бардош қуриган?!

IX

– Уйлаган ўзим, уйини кўтаришган ўзим, энди сизлар эга чикдиларингми?! Шу вақтгача қаерда эдинг? – дадам ўшқириб Ўлжабой акисга яқинлашди.

– Бизга буюрган экан, келдик. Бориб айтинг ўзига, норози бўлсангиз! «Уйга Эсонбой кириб олибди. У берадиган пулни мен бераман», денг. Олам гулистон шу билан!

Дадамнинг ранги бузилди. Қабоғини уйиб, жағини қашиди.

– Уй Суярникимас, бўлмаса ташлаб кетмасди. Эсонбой отхона қуришига бошқа жой кўп. Бу уйда ота-бобомиз ўсган. Тепкилайдиган бошқа жой топинглар.

– Ўзингни диёнатли кўрсатма, – деб дадамга тик қаради Ўлжабой акис. – Шунини бўлсак, ҳаммамизга етади. Ниятинг ҳам шу, билиб ўтирибман.

Дадам негадир индамади, вужудимда оғриқ қўзғалди.

* * *

Онам кўрпа-тўшакни даҳлиз тўрига ташлаб ўтириб олди. Ўлжабой бобо чик, деб кўрди, инда-

мади. «Ўшқирмай, кетаверинг, сизгаям эт битиб қолибди-да. Дадаси келади ҳозир, гаплашасиз», деди.

– Нимасини гаплашамиз? Ит талашмай иши битмас, дегандай, яна нима бало бошлаяпсизлар! – деди аччиғи келгандек безрайиб.

– Уйни қуришмаган бўлсангиз, энди элни элиртиб уйга эга чиқибсиз. Хатингиздан билувдим, шуни эгалламоқчилигингизни.

– Барибир бўлинади, аёл бошинг билан аралашиб нима қиласан, ҳайронман!

Онам ҳам бўш кетмайди:

– Эркак бошингиз билан кучингиз аёлга етди-ми? Кетинг тез. Барчин чечам гўрида тик тургандир, бу ишларингизни билиб.

– Келишиб оламиз, ҳали.

* * *

Отамнинг уйини улар бўлиб олаётганини мактабдан қайтгач кўрдим. – Ота, бор, уйдан қозиқ олиб кел, – деди дадам. – Шу қозиқдан бу ёғи – қибла тараф бизники, юқориси Эсонбой акангники. Сенга дангиллама уй қурамиз. Бу чолдеворни бузамиз. Этаги ариққача сенга, Ўлжабой бобонг олма экиб бераман деди. Тўрт-беш йилда ҳосилга киради.

Ўлжабой акис бош силкиди.

– Ҳа, икковимиз амаллаймиз. Ўзим ўргатаман, боғбонликни.

Негадир Ўлжабой бобога кўнглим илиди. Ўрта-миздаги кек йўқолгандек эди. Энди гўё бу уй отамники, деган ўй мендан анча олислаган эди. Ўзи, ким

эди ота? Менга ким бўлган? Нега ҳамма Ота дейди? Илгаригидек шу чигалликлар энди безовта қилмас, шу онда барини унутган эдим.

Огил четидан занглаган қозикча топиб келдим-да, Ўлжабой бобога бердим.

У ерга сингириб қокди қозикни.

– Энди гап бундай, – деди менга уқтириб. – Сен ҳам катта йигит бўлиб қолдинг, отангга уй ташвиши тушади. Биз келишдик, шу уйни сенга берамиз.

– Ҳа, сенга бу уй...

Уй меникидек чексиз қувондим.

* * *

– Уй битмаган экан пешанасига, – деди отам бир куни. – Яна қишлоққа қайтди, ота уйини ташлаб кетганди. Бир ҳисобдан раҳминг келса, бир ҳисобдан баттар бўл, дейсан. Шаҳарда пишириб қўйибмиди, от айланиб...

Отам эгнига чопонини илиб, остонага чиқди.

Айвон устунига суяниб Суяр ака турарди. Кўринишидан бечораҳол. Салом бериб, отамга яқинлашди. Қўл узатди, дадамнинг ранги гезарди.

– Қайтдингми?

– Йўқ. Қишлоқдошлардан бир хабар олай, деб келувдим.

– Кўрдингми, энди қайтавер. Бу ерда йўқлайдиган жиянинг бор. Сингилчаям бир-бир келиб турарди. Отамнинг изи бор, деб. Энди жимиб кетди. Шодмон акамнинг чопонини илиб қўйганман, молтопар чопони. Ўшани кийса, бозори ўржирди,

олди-сотди битарди. Барака шунда экан-да! Кир кўрасан.

– Йўк, кейинги келганимда.

Унинг кўзларида тушуниб бўлмас бир мунг зоҳир эди.

– Девор ўрадик, сойликка Эсонбой дача курди. Отхона курди. Сен кўчада қорнинг тўйганига мастсан. Келин, болаларинг яхшими?..

– Яхши, ёшига етиб қолди. Ўтинг, Тошкентга, – деди тиржайиб Суяр ака.

– Итим адашдим, Тошканинга! Менга шу ер маъқул, – отам қўлини сермади.

* * *

Отам ҳам уйнинг бузилишига алаалхусус кўнган. Кунда жанжал: у меники, дейди, бу меникимас, дейди. Яна бошқалар ҳам уйга эгалик даъвоси билан чиқди. Шу уришдан чарчади, деб ўйловдим. Лекин дадам элу юрт орасида гап бўлмасин, деб шу ишга аралашгандек туюларди менга.

– Ота, талашиб-тортишмасак, шу бир қарич ер ҳам йўқ эди бизга. Қолгани бир гап бўлар. Сулувхолнинг уйи бузилибди. Шуям ҳеч ўзидан тиниб кетмади. Ўзлари қилиб берсин, каталак бўлсаям, – деди дастурхон бошида отам.

– Ким қуриб беради, – деди ачингандек лабини тишлаб онам, тўнглаган ёғни қозонпатир устига суркаб эритаркан. – Қўлида боласи бор.

– Эри-да, нима, менми? Энди уйдан умидини узсин! Яна рўзгор қурсин, ҳали ёш. Бутун умр «оҳ-уҳ» деб ўтмайди-ку. Жиянгаям ота керак.

– Бутунбой ошпаз сўраб юрганмиш! Беш бола устига...

– На илож, энди чиққанига тегади-да! Барибир хотин қўйган олади.

– Кичкина дўлта бўлсаям қуриб бермадик. Тузукроқ эр топилгунча, яшаб турармиди?

Дадам худди сув ҳўплаётгандек қайноқ чойдан ҳўплади.

– Уф-ф, еб қўйдинг! Нима, уларни уй-жой қиламан, деб бўйнимга олганманми?! Кунини кўрсин, ўзимни танам ўзимга оғир бўлиб турган пайтда шу кам эди.

Онам ўзига ўзи тўнғиллади:

– Қушнинг уяси бузилса, ичинг ачийди. Буларнинг айрони ачимайди-ей.

Дадам сўкинди.

* * *

– Уй қиламан, деган нияти йўқ. Куёв бўлмай кет, қўлингга куйдирги чиққур, кунда ураверган-ей. Борадиган жойи йўқ, деб ўйлаганми? Акаси келиб, уйга эгалик қилса, чертишгаям қўли бормасди. Қизи қурғурдаям чидам йўқ-да, тепсаям кетмабмиз, рўзғор, деб. Шу муштни кўтармасанг, уй бўладими?

Онам кўкламнинг ёмғирли кунларида тонг азонлаб Сулувхол опамни яраштириш учун кетди. Чошгоҳдан ўтганда ранг-кути учиб қайтди.

Почча қарғишнинг тагида қолганини сездим. Чиндан ҳам, аммамнинг борар ери йўқ эди.

– Бутунбой акадан тузукроғи чиқмайдиганга ўхшайди. Ўлсин, манглайида борини кўради. Тен-

ги энди шу-да! Яшаб кетар, ўлдими? Бир рўзгорни кўради.

* * *

Овул тўс-тўполон эди. Фақат менинг ичимда совуқ сукут кезинарди.

Илгари Отамнинг уйи бор эди, энди эса йўқ.

Илгари шу уйнинг лойсувоқ томи устига чиқишга одамлар ийманарди, энди эса йўқ. Илгари овул бу уйни «отамнинг уйи» дерди, энди эса йўқ. Илгари отам Отамнинг уйини бузишга қарши чиққанди, энди эса йўқ...

Отамнинг уйи бузилиб кетаркан, гўё шу овулнинг ўтмиши ҳам шу уй каби кўз ўнгимда нураб, бузилиб бораётгандек туюларди. Бунга баъзан ўзимни айбдор санардим, ўша икки энлик хатни ёзиб берганим учун...

* * *

Уй бузилаётганини эшитгандан бери онамнинг пайтавасига қурт тушган эди: «Дадангга айт, майли, шу уй Ўлжабой акага қола қолсин! Талашиб ўтирманг, менга керакмас, де».

– Менга керакмас деганим билан индамай ўтирмайди-ку! Ўзингиз кўрдингиз, қозиқ қоқиб бўлганини. Бўпти, айтаман.

– Кенг дала туриб, бари шу уйга тикилади, талашади. Нима, бошқа жой қуриб қолганми? Отанинг руҳи урмаса бўлди буларни. Тавба қилдим... Ўлжабой бобонгнинг олдига ўтиб келай-чи, нима деркан? Бизга сотармикан?! Отни сотиб бўлсаям, уйни

олсак. Ўлмаган қулга от битар, лекин уйни бузиш ёмон.

– Дадам бақириб юрмасин, эшитиб.

– Бақириб-бақириб кўнади. Барибир билади, отни бозорга ким чиқаради, бўлмаса?..

* * *

Онам Ўлжабой бобоникидан қайтганда кун чошгоҳга етганди. Асабийлашиб қайтганидан сездим, иши битмаган. Ўзига ўзи кимнидир қарғаб, айвонга чиқиб ўтирди. Кейин бирдан негадир юзи ёришди:

– Болам, ма, қоғоз, ручкани ол! Ҳаммаси кечагидек кўз олдимда. Тез ёз-чи, илгариям сен ёзиб бергандинг, эсингда бор-ку!

– Нимани?

– Хатни. Ўлжабой бобо келиб, ёзиб бер, деб қистагани эсингдами? Ўшандай ёз. Суяр аканг барибир қайтади, ўз уйига ўзи эгалик қилсин! Бир амаллаб сақлаб қолайлик. – Келмайман, деб кетибди-ку.

– Қарийди, қартаяди, ўлади – шу тупрокқа қўйилади. Ёмон бўлсаям, шу эл кўмади. Бошқа қаерга боради, ўзининг эли шу ерда.

– Ёзганимни Ўлжабой бобо билиб қолса-чи?

– Билса, билар. Отанинг қилган яхшилигини ҳеч қайсиси билмаяпти-ку. Унгача Худо пошшо, бир гап бўлар. Отанинг уйи бошқача барибир. Мингта сарой қурсаям, унга тенг келмайди. Қаерда бўлсаям, унинг қадри ўтади. Қайтмаса, шундай турсин! Тураверсин!

Энди ўзим истаб хат ёзиб бердим:

«Ассалому алайкум, Суяржон! Яхши ишлаб юрибсанми? Уй ғалваси ҳалиям тингани йўқ. Тўрт-беш киши кенгашдик, охири шуни Муроджонга қолдирсакми, деб ўйладик. Ҳамма шунга рози, лекин охирги гапни сен айтасан барибир. Эсонбойдан сариқ чақа кутма, барибир ҳеч нарсa бермайди. Аравангни ўзинг торт.

Мендан хотиржам бўл, буни бировга айтмайман. Фақат сендан гап қочмаса бўлди. Охирги гапнингни кутаман.

Аканг Ўлжабой».

* * *

Хатнинг жавобини анча кутдик. «Келдими-келмадими», деб почтага қатнадим, Ўлжабой бобо жўнатди, деб. Орадан бир ойлар ўтиб, хат келганини эшитдим.

Аниқ эсимда, ўшанда дадам оғзи қулоғида уйга келди. Суяр аканинг хат жўнатганини айтди. «Уй энди сеники», деди. На кулишни билардим, на йиғлашни. На қувонишга, на ачинишга арзирди.

Онам негадир мунғайди.

Х

– Дарбадар ҳаёти тугамади, – деди отам Суяр акани эслаб. – Шунча вақт ўтди-кетди. Шаҳарда қорни тўйганига маст бўлиб юраверади. Ёшиям қирқни қоралаб қолди: ўғил-қизи бўй етаяпти. Уларга уй-жой ташвиши тушади. Ҳе, шу ўзимизнинг чолдевордан қўймасин экан. Уйи борнинг ўйи йўқ.

– Холдон момоси айтди, овулга келаётганмиш, – деди онам хамир ёйиб гапга қўшиларкан. – Кўнглим сезувди, қайтишини. Хуш кўнглим – хушбоқ кўнглим, деб бир умр яшаб бўлмайди-да. Дадам гижингандек бурнини тортиб-тортиб қўйди.

– У ёқ ёқмай қопти-да! Ҳа, энди бу ёққа қараб ўрласа, ким уй бераркан. Ялангоёқ келсаям, биров дарвозасидан киритмас.

* * *

Қанча уй қурилди, қанча уй бузилди. Лекин отамнинг уйи шу ҳолича турибди. У энди меники. Энди мен ҳам том солишим керак. Эртами-индин Суяр акам уй даъвосини дастак қилиб келса, на чора кўраман? Асролмаган эса-да, отасининг уйи. Ўйлаб кўрсам, унинг уй тўғрисида гап очишга ҳаққи йўқ. Ота уйини ташлаб кетган-ку.

Илгари меҳрим ийиб кетган кезлари, қайтараман, дердим, ўзимга ўзим. Бунга эсдан чиқарганимга анча бўлди.

Аҳён-аҳён унинг тўй-маъракага келгани ҳақида эшитаману, бироқ ўзини кўрмайман. Кўрмаганим ҳам яхшидир. Энди ота эккан дарахтлар қариди, ўрнига янги кўчат ўтқазиш керак.

Мен қарамаганимда, уй аллақачон бузилиб кетарди. Қир лабидаги отхонани минг ур-йиқит билан кўчирдик. Хуллас, сўрашга бети бормикан аканинг?! Эҳтимол, яна сотиб юбориш учун келаётгандир. Мен билан савдолашса-я! Уйни сотишга қандай кўзим қийсин! Ўзи, Ўлжабой бобонинг оғзини ёпишга чакана пул кетмади.

Одамлар ҳалиям уйни «Отанинг уйи» дейди. Ёнига иккита каталакдек том қўшгани билан уй Суюрники бўлиб қолмади. Мен у ерга сарой қурсам ҳам, барибир, отанинг уйи, дейди. Мен фақат Отанинг уйига эгаман, холос.

ИТОАТНОМА

Мен ўша воқеанинг устида эдим. Афсуски, буни кейинроқ билганман. Кўнглимга уларнинг муҳаббати ҳақида ёзиш иштиёқи тушганда талай вақт кузатиб юрдим, аммо ёзолмадим. Ахийри, Ойқизни бир қоралама ёзиб беришга кўндирдим...

Кўпқаватли иморатлар устида югурган аёз қор учирди, мусича ва чумчуқлар жунжикишди. Улар со-вукқа ўчакишиб андак ўйнашди-да, кейин дафъатан гап талашиб, тортишди: мусичаларнинг тили кесилди, чумчуқлар ғалва кўтарди. Кейин мағлуб тараф ожизлигини тан олиб қочди, муддаосига етганлар шодон «чук-чук»лашди.

... Кун шомга етиб, лайлакқор тинди. Гўё менга хитобан: «Энди сиз ёрилинг!», дегандек.

... Газеталарга кўз югуртириб ўтирсам, бир мақола эътиборимни тортди. Мағзи – глобаллашувнинг ўзликка таъсири, «оммавий маданият» ортидан инсон қалби эврилиши. Қайта-қайта ўқидим – фикрлар ўринли, мулоҳаза пишиқ эди.

Муаллифи «Ғажир» экан. Суюндим. Ахир, бу унинг таҳаллуси-ку! Бироз тараддудланиб, «Матбуотчилар» томонга югурдим. Газета баҳона – дий-

дор ғанимат. Тагин диплом иш шунга яқин, ҳарчанд, унинг ёрдамидан умидвор эдим.

У – газетчи. Кўча бўйи – теварак-атрофини шотутлар қуршаган, шовқиндан холи бинога гўё учиб-етдим. Шу яқинда анча тентирадим ва ахийри, ичкари киришга ийманиб нарироқ кетдим. Қоровул ажабланганнамо тикилиб, оғиз жуфтлади-ю, гапи тилида қолаверди.

Шу ерга етиб миям ишлади: «Ўзи ёзган-ку! Суюнчи олармидим», деган ўй келди, бошга. Ақлингизга қойил-эй, ойимқиз!

Энди ижара уйим сари юзландим.

Нари-беридан янграётган қийқириқлар қорбўронга қоришиб авжига чиқар, ўтган-кетган ҳам завқланиб ўйинга қўшилар, андак чарчоқ ёзарди. «Зув-зув» учган «ўқ»лар ўнгу сўлдан ўтар, жабрдийдаларнинг аксари мендек хаёли тўзғиганлар эди. Чамаси ўн яшар бола ҳовлиқиб қор думалоқлаб отди-ю, парчаланган бўлаги елкамга тегди.

Дириллаган ҳимоячим қичқирди:

– Энгашинг, чиройли опа.

У ўч олмоқчидек қор гижимлаб, ўша томонга ўқталди. Айбдор нарига қочди. Тарафкашимнинг эса бурни кўтарилди.

... Йўлаклар кўкимтир муз, сирпанчик. Этигим тавони қиличдек силлиқ, баъзида арқон устидаги дорбоздек ўйнатади. Тез юришга юрак қани?!.

«Тарс-тарс», «гуп-гуп» садо оғушида кетиб борарканман, оёқдан зах ўтиб қақшар, бошда минг хил ўй кезар, аёзда бўйнимни худди тошбақадек яшириб, аҳён-аҳён қулогимни, бурнимни совуқдан

бекитардим. Тагин гала-говурда палтоимнинг қалин бўрсиқ ёқасига биқиниб одимларканман, кимдир «Ойқиз» деб чақиргандек туюлди. Овоз – таниш, ўтирилдим-у, илкис тойдим... аввал ўнг, сўнг чап оёғим галма-гал ердан узилиб, қандайдир қисқа муддат ичида бутун танам ҳавода муаллақ сақланди – кўзимни чирт юмиб, оғриқни ҳис этиб, тишимни тишимга босдим. Шу лаҳза чаққон қўллар тутди.

Ўзимни ўнглаб, ер остидан унга қарадим.

У киши бошини чайқаганча кулди.

– Ҳалиям шу одатинг қолмапти-да, шошқалоқ?..

– Сиз эса, – дедим рўмолим учини ўйнаб. –

Ўзингизга ярашмаган одат орттирибсиз!..

Нечукдир бутун вужудим титрар, «рахмат» айтиш ҳаёлдан учганди.

– Хўш, – у қошларини маъноли чимирди, сўнг ниманидир фаҳмлагандек деди:

– Ҳа, агар андиша қилсам, ерни ёриб юборардинг!

Этик учида қорга расм чизарканман, у гўё илк дафъа кўраётгандек тикиларди.

Унинг ҳазилига жилмайдим:

– Йўқ, бошқаси...

Сўзим кесилди.

– Айт-чи, бошқасини? – деб у гапимни такрорлади.

– Йўқ, ақлли киши ҳаракатидан англайди. Айниқса, сизга ўхшаганлар.

Пичинг унинг юзига ажиб ўзгариш солди. Бироқ кўзини узмай эркалаганнамо деди:

– Уялишингдан сенинг!

– Нега ундай, дейсиз?

– Бу уялиш беш йилдан бери шу, – деди чертиб, – кўз остимга олганим...

– Янглишдингиз! Мени илгаридан танишингиз, ҳазил. Сиз бошқа дунё, мен бошқа дунё. Хайр.

Унинг сўз тополмай гўлдираганидан фойдаланиб, жуфтакни ростладим. Тотли туйғу вужудимни қуршаб, титратарди. То хобхона эшигини очиб, ичкарига кирмагунча елка оша қарашга журъат етмади.

... Бечора, не кўйга тушдийкан? Бекор қилдимми-а?.. Гурурини синдириб ортимдан эргашгандир. Негадир қалбим эзилиб, талай вақт бўш ўтирдим. Зерикиб, тўн қавишга чоғландим. Яқин ўтмиш кўз ўнгимда жонланаверди...

Қош қорайди. Юмушларни битирдим ҳамки, кўзга уйқу келмади.

Дераза рахида китоб-дафтар қалашиб ётар, тирқишдан кирган изғирин уларни ожиз қитиқлар, у ёқдан-бу ёққа ночор сурар, қалин лугатга кучи етмасди.

Қалам ҳар ёнга ағнаб нимадир ёзишга қистарди.

Муҳаббат Аллоҳнинг суйган бандасига насиб эмиш.

20... йил. 25 февраль.

...Ўшанда ўн саккизда эдим. Ният катта – бир дорилфунунда «савод чиқариш» эди. Мутаржимликка иштиёқ бўлакча эди, шу бўйича ўқиш аҳдига мингандим. «Иштиёқ»им баландлигини кўриб, онам «кўнгли қолмасин» қабилида Тошкентга судради.

Узоқ йўл онамни ҳоритганди, «ҳа» дейишга мадори йўқ эса-да, изма-из юрарди. Университет олди гавжум, гала-говур. Бировга гап уқтириб бўлмайди. Даставвал, ҳужжат топшириш учун навбатга ёзишди: гал келгунча талай вақт кетишини билиб, жазирамадан қочиб, бино орқасига ўтдик. У ер баҳаво, соя жой эди. Ўриндиқ топдигу, лекин банд эди.

Кучоқсизмас чинор тагидаги тор скамейкага ястанган йигитнинг хаёли аллақаерда – гоҳ кўкни, гоҳо атрофни кузатар, тагин бир муаммо тагига етмоқчидек кичик нуқтага узоқ тикиларди.

У ногоҳон кўзи бизга тушиб, сапчиб ўрнидан тиккайди.

– Ўтиринг, хола! Узр, хаёлга берилиб...

Негадир тил айланмасди.

Индамаслик уни баттар ўнғайсизлантирди: кийимига билдирмайгина назар ташлади, шими почаси чангини қоқди-да, нарироқ кетди. Онам қайта-қайта раҳмат айтгач, сумкадан елпиғич олиб айлантирди. Тор жойга суқилдим, ёғоч суянчиқ биқинимга ботса-да, орият кучли, қимирламадим. Кўзлар ерга қадалган, лекин фикру зикрим унга эргашди...

Ўқиш борасида омадим чопмади.

Кўп ўтмай эшигимизни совчилар супура бошлади: кимдир мамнун, кимдир ҳайрон. Яна биров: «Тенги экан, текин берсангиз, арзир!», дея маслаҳат солар, онам кўзимга қараб, уларга рад жавобини бераверарди. Менга йўл-йўриқ кўрсатадиганларнинг сони бор, саноғи йўқ, лекин буни карқулоқ эшитмасди.

Бир сафар бу ишга отам аралашди, онамга: «Улар бир учрашиб-кўришсин!», дебди. «Ўлдинг киши, чиқмасанг, бўлмас! Элу юрт олдида шармандалик», деб онам ғалва кўтарди. Йиғлай-йиғлай кўндим.

...Эртасига эл оғзида шу гап: оёғида мини бор экан, оқсоқланаркан. Сўровчилар онамга ҳам маъқул тушмаганмиди, янгамга: «Сенинг ишинг, бу», дея айбни тўнкади. У бошини эгди. Бора-бора совчилар қораси ўчди, онда-сонда келувчиларга ҳам уй ичи томонидан: «Қизимизни ўқитамиз!», жавоби қайтариладиган бўлди.

Онам ўқишга ундади. Елкамга катта ишонч юкланди.

Рости кечани кеча, кундузни кундуз демай, ўқидим.

Кимки, бир шиддат аро сабру таҳаммул айлади,
Бахт анинг нишини нўшу хорини гул айлади, –

дегувчи Навоий ҳақ сўзлаган.

Инсон чин дилдан истаса, хотифдан фаришта-лар ёрдамга тушармиш. Нолаларим кўкка етиб, омад келди. Бу дадил қадам эди.

... Дақиқалар соатга айланди, кунлар ойга. Юрак изтиробдан тамоман безган, унинг висоли – армон, ўтган кунлар мисоли туш эди. Кўзим ичидаги сурат, бир оғиз ширин сўз ҳали-ҳануз куйдирарди.

Куз охирлаганда йўл азобидан бешиб, ҳам яқин, ҳам арзон Чўпонотадан ижарага уй топиб кўчдик.

Ўқишгача бир қадам, ҳарқалай, бу маъкул тушди – бирров ўтиб келишга қулай.

Эртасига гуппилаб биринчи қор ёғди.

...Садоқат қорхат ёзди, кимга аталганини сўрасам, жим деди. Кейин икков зинадан пастга шўнғидик. Кимнидир кутдик. Беш минутлар ўтиб, йўлакдан бир киши келаверди. Уст боши оппоқ қор. Оралик тўрт-беш қадам қолгач, дугонам бирдан туртиб, «қочамиз» деб имлади. Йигит бошини кўтарди, дугонам унга қоғозни тутиб, ҳовлиқиб қочди. Шунда бир муддат нигоҳ тўқнашди.

Подъездда кавушнинг «тап-тап»и янгради. Кулишдик. У: «Бу қиз роса қув-да!», деганча юқорига кўтарилди. Танимади, ичимни алам ёндирди. Ўзимни танитишга эса ғурур йўл бермади. У киши девор дармиён қўшни экан. Кейинроқ ўша «ёт» киши билан дугонам орқасидан танишиб, ҳамсоялик важдан у-бу нарсалар алмашиб турдик. Кун ўтган сайин салом-алик қалинлашди, ака-сингил тутиндик.

Лекин бунга кўнмайман. Яхшиям, «кўз остида олиб юрган»и бўлмаса, мени ғам ерди.

... Хатни кўздан панага яширдим. Дугонам сезса, қулоқ мияни кемиради: «Сен писмиқда гап кўп. Ёрилиб кетмаганингга қойил!» деб.

* * *

Уйғонсам куёшнинг заррин ўқ киприклари олис-олисларга отилиб, ернинг «ялт-юлт» ёнаётган мармар либосини тилар, ўз йўриғига юргизиш пайида эди. Дарахт кифтига минган «ғурур эгаси» хокисорликни афзал билиб, оғиб, пастга сакрар, ор-

тидан талай шеригини эргаштириб камтарлик тан-
танасига ошиқарди.

...Чой қайнагач, дамладим. Тамадди қизик: бир
тишлам нон, бир пиёла чой. Чойни «пүф-пүф»лаб,
тилим куйиб, иссиқ-иссиқ хўпладим. Йўтал босил-
ди. Совушига қараб ўтирсангиз, кеч қоласиз! Ичим
ёнса ҳам, майли. Кейин шоша-пиша дастурхонни
йиғиштирдиму, кўчага чиқиш олдидан кўзгу қар-
шисига ўтдим: ёноқлар қип-қизил, кўзлар ҳорғин,
қабоқ шишган.

...Шойи рўмолчани сумкага солиб, яна нимадир
эсдан чиққандек бир оз сермалангач, ўқишга отлан-
дим.

Университет орқаси боғ: олма, гилослар тўрт-
беш туп чинор ҳимоясида керилади. Кўклам нафа-
сини айна шу дарахтлар сезади. Қиш ўзини қўйиши
ҳамоноқ чор-атрофни оқ-сарик, кўкиш, ним пушти
тус бежайди. Димоққа кўнгилни қитиқловчи ал-
лақандай ис урилиб, руҳлантиради. Ҳозир ўша сас
таралаяпти. Ҳалиям, тимирскиланиб қидиришга
тушмадим, бўлмаса, ҳов анави, деразадан аланглаёт-
ган гуруҳдошлар савдоига чиқарарди.

Улар остонада қаршилашди.

– Вой, озиб-тўзиб кетибсан-ку!

– «Дарди бор семирармиди?!»

– Супурги орқасига бекинсанг, инсон топол-
майди.

– Ўқийвер, ҳали сочингни санаймиз!..

Садоқат чопиб келганча юзимни силади-да, ҳай-
ратомуз тикилди. Пешонамга кафтини босди:

– Ёлғиз, роса қўрқдингми-а?!

Индамай, аразлаганнамо юзимни бурдим.

– Кечирақол, – деди у шивирлаб ялинч оҳангда.
Унга жилмайиб қўл узатдим.

– Кечирдинг-а?..

– ...

Садоқат ёноғимдан ўпди.

Охирги парта томон юрдим, хона оёққа қалқди.
Изимдан Нозигул опа кирди: юзига тушга сочини
пуфлаганча жойига қўнди. Хона тинч, ҳамма унинг
сукутидан сабрсизланарди.

Домла гапга чечан, озгин, ғоятда тустар аёл.
Жаҳдини чиқарсангиз, ҳар гапнинг бирида тишлаб
олаверади. Дурустки, орқадаги майнавозчилик
яширин.

Нозигул опа журналга тикилгач, имо-ишо-
ра, ошиқ-маъшуқларнинг кўз қисиши авжланди.
Мен хат узатувчи ё хайрихоҳ. Аммо бу гал мен
талқон ютгандек. Сайрайвериб қулоқни теша-
диган домла ҳам бизга тақлидан миқ этмади.
Шу йўсин чорак соат вақт ўтказдигу, бировнинг
дами чиқмасди.

– Сукут, деганди бир файласуф ... – Нозигул опа
тилга кирди.

Унинг фикрини Садоқат илди.

– Аломати ризо...

Домла мийиғида кулди, биз ажабланганнамо
унга тикилдик.

– Ўзингизга мослабсиз-а, – деди у дугонамга
жилмайиб. – Аслида, доноликнинг ибтидоси эмиш.

Хонага табассум югурди. «Чигил ёзди» унинг
юпқа лаблари қимтилгунча давом этди.

– Туя устида қатиқ уйимас, деганича бор. Ҳазил губорини қувади. Лекин гап берса, лўлидан ўтиб тушасизлар!

Илмталаблар тамоман сукутга чўмди. Ҳулкар ўпка тўлдириб нафас олгач, чукур «уф» тортди. Нозигул опанинг нигоҳида «дарсга ким тайёр» саволи зоҳир эди.

Подачи қизининг пода қайтарда ғайрати келади. У вазифани сўрашга ўтди. Не бахтки, орамизда шеърят муҳиблари талай. Шулар жонга оро кирди: ғазалларни қиёмига етказиб ёдлаб-айтиб, вақт чўзишди. Қўнғироқ чалинганда елкамдан тоғ ағдарилди, гўё. Ўқимагандан кейин шу-да! Энди чет тили. Қўнғил негадир ғаш. 80 дақиқа сабрим етмаслигини билиб, боз устига диплом ҳали чала-чулпалиги боис устоз олдиға ўрладим.

– Икки оёқ бир этикка тиқилган, устоз! Диплом чала, битгани йўқ, у ёқда...

Арзимни эшитгач, Панжи ака хўмрайди.

Ўйланиб, бош ирғади: «Ташвишингиз кўпга ўхшайди!». Иш пишди.

Кутубхонага ўрладим.

...Қироатхонанинг дераза токчалари, ойналари, парта ва ўриндиқлар чанг. Аммо матбуот «Кутубхонадан китобхон аримайди», деб бонг уришдан чарчамайди.

Мудира афти буришиб, тикилди.

– Таржимашунослик бўйича керак.

У жавонга ишоралади.

– Мумтоз адабиёт таржимаси. Сирожиддиновнинг қўлланмаси, буниям ўқинг!

Кошки, барини ўқишга улгурсам. Тўрт-бешта-
сини қўлтиқлаб, энг бурчакка суқилдим. Мумтоз
адабиётдан бошладим. Кўз ҳарфлар устида югур-
са-да, каллада бўш жой йўқ: ўқиганим ҳавога учар-
ди. Одам шунчалик сувмия бўлиши мумкинми? Бу-
тун бошли китоб ичидан эсда қолгани шу:

Назокат орттирай десанг, мисоли ғунча хомуш бўл,
Надинким оғзини то очди гул, барги хазон бўлди.

Эшик манглайига осиглиқ соат миллари
«чиқ-чиқ»лаб силжийверади. Тушдан кейинги
вақт тарқоқ илмни бойитиш пайида кечди. Тала-
балар бу илмталаб «ким» маъносида қараб ўтар,
бир-бирига пичирлашар, баъзилари ҳавасланиб
боқар, ичкарида таниш овоз мени тўлиб-тошиб
мақтарди.

Кечки 4 га яқин эринибгина қўзғалдим.

– Толиққанга ўхшайсиз?, – деди мудира китоб-
ларни топшираётганимда.

– Ҳа, ўқиш...

– Бу ҳолда ўзингизни олдириб қўясиз. Китобдан
бош кўтармадингиз-а!

У калитни олгач: «Ҳеч ким қолмадими?», деб
сўради.

– Йўқ...

Хайрлашиб, ортга – қироатхонага ўтдим.

Мудира эшикни ичкаридан қулфлагач, ҳовли то-
монга қадами оғди.

Ҳадиксираб қадам ташладим. Соч илакишиб,
тортилиб, этим чимиллади.

Эшик тутқичига илашгандир. Елка оша қарадим: соч бировларнинг қўлида.

– Ҳой, очилмаган қирраларингиз кўп экан-ку!

У ҳайдар кокилларни бармоқларида ўйнаб, жиддий қиёфада деди:

– Ҳа, кўп. Қўлга тушган соч ўрилмаса, тўкилади.

Тагин...

– Олинг-эй, ўрилган-ку!..

У жилмайиб, жой кўрсатди.

– Ўтир, ҳазил қиламан-да!

– Ёқмай кетсин.

... У буйруққа бўйсуниб ўтирди.

– Кечикиб қолмайин-а?..

– Яна шошяпсанми?.

Шу пайт хаёлга ўша мақола зарб урди.

– Ҳалиги... мақолангизни ўқидим.

– Хўш, қайсини?

– Ҳаё...

– Ёқдимиз?

– Ҳа. Тил ўрганиш мумкин, лекин менталитетни ўрганиб бўлмайди. У болаликдан, аста-секин сингади. У табиий жараён.

– Ёдлаб олибсан-ку. Халқнинг тирикчилигини, – дея гап бошлади йигит, – маънавияти, тили, урф-одатлари белгилайди. Шубҳасиз, миллат ўзлигини унутса, тамом, ўлгани шу! Ўлик тиллар тақдири шундайдир. Уларда на ўзлик ва на миллат тирик. Фақат тили яшайди.

Икки ёш қалбида томир отган ишқ аста бўй чўзар, иккисинида бир нуқтага яқинлаштирарди.

Қиз сумкасидан рўмолча олди-да, сездирмайгина лабини артди.

Улар бир муддат тикилишди, рўмолча полга тушди...

* * *

Кўчага чиққанимда ҳаво очиқ, борлиқ сирли эди. Гардун пештоқидаги офтобнинг юзи бўзариб, ерга киргудек уялиб, тезроқ қочиш пайида уфққа ошиқарди. У ортига қайрилиб қарамайди, хижолатдан бошини кўтармайди.

Унда-мунда, дарахтлар соясида тақчил қор уюмлари қолган, холос. Гўё шугина ўтган туш каби мозийнида исбот этолмас, барини гумон билиб, гувоҳликка ярар шоҳидни ҳам эритарди.

Кувват тўплаб тезлашаман, лекин қадамлар суст. Йўл-йўлакай тез-тез кимгадир тўқнашиб, дакки эшитаман, биров: «Хаёлинг қаёқда?», дейди дағал, яна биров индамайди. Узр.

Йўлакларда қадам товуши мўл, тўхтовсиз, бири иккинчисига ҳамоҳанг, мардонавор. Шу атрофдан исириқ ҳиди анқийди, лўлилар ялиниб ияради. Ён-веридан тутун буруқсийди. Кўз ачиб, ёшланади.

– Тани-жонингиздан садақа!...

Ўнглашиб, чўнтак титиб, пул узатдим. У тикилди:

– Бир пиёла сув билан ютгудек, кўз тегмасин!

Унинг «туф-туф»и сачради.

Хушомадни қаранг, роса аврайди-да! Борингизни шилса...

У иягимдан кўтариб, бетимга термулди ва шеригига гужурлагач, у ҳам чопқиллаб келди. Англашимча, улар ўз лаҳжасида мени ғийбат қилар, ё бу ҳуснинг ботини хусусида тортишарди. Базўр қутулдим, қўй деганни билмайди.

Чўпонотага етганимда лайча кучук ҳурди. Эшик кўнғироғига қўл чўзишим ҳамонок ичкаридан: «Киравер, очиқ!», деган овоз келди.

Хона ёп-ёруғ, радио шанғиллайди. Ошхонадан кирган чучмал ҳид димоққа ўрлаб, оч қоринни кемиради.

Дугонам билан узук-юлуқ ҳол-аҳвол сўрашиб ётоққа юрдим. У тўхтатди:

– Кўзимга қараб, ростини айт, нима бўлди?

– Ҳеч...

У отгудек тикилди.

– Кўзларинг қочяпти, яширма?

– Шундай туюлаётгандир.

– Йўқ, – деди у бош чайқаб, – бир гап бўлган. Бунинг тагига етаман. Тез ўзгарибсан-а!

– Рухсатми, – дедим унинг терговидан безорланиб, гина-кудурат оҳангда. – Қўлимни иситай...

Дугонам билагимни қўйиб юборди-да, ортимдан гап отди.

– Ёноқларинг... қип-қизил?

– Совуққа...

Пичинг нишлари санчилди.

Кечлик таппа-тахт, лекин хўранда топилмайди. Чала-чулпа пиширилган овқатга кўникканману, кўнгил тортмаса айби чиқавераркан. Манти хамири яхши ёйилмаган, хамир шаппатдек, масаллиғи

хом-хатала. Лекин ошпазни алқаб, мақтаб-мақтаб едим.

– Овқатландингми, иштаҳанг йўқ?

У салмоқли бош тебратди. Эринибгина пиёлани лабига теккизиб, бир қултум ичди-да, айлана хон-тахта четига қўйди. Пахтагулли пиёла...

– Чил-чил синади...

У гапни бошқа томонга бурди.

– Қайнсинглинг сўраганди, учратмадингми?

– Йўқ. Қўйсанг-чи! Ҳазиллашади.

– Балким...

– Ҳожати йўқ.

Ҳар куни чойнинг охирига талашардик. Одатда-гича чойнакни «сиқиб», қўйдим.

Дастурхон бошидан нари кетдим. Айтишлари-ча, ишқ бора-бора қобилиятга айланармиш. Анча бесабрман, ёзиш учун тоқат керак. Қофия, вазн ун-сурлари роса мияни ачитади, униси чиқса, буниси кам. Қоғоз қоралаш осонми? Ҳалиги битикларга сўз қўшиб бойитмоқчи эдим, бироқ бошга жўяли гап келмади. Яна, қоғоздан кўра кўнгил мадҳи тузукроқ.

20... йил. 27 февраль.

... Дарвоқе, Ҳулкар «янга» деганига яраша «қайнсинглим», дея аврайман. У акасига тенглаб юраркан. Тўй яқинмиш. Ўх-хў, унгача неча қовун пишиғи бор!

Қўшни хонада пўриллаган овоз уйқу қувади. Дарахт учи изилайди. Шамол намоишкорона хуштак чалади, худди кўзга яқинни ўйнатмоқ илинжида. Етти қароқчи ёнига қора булут уюри ҳайиқа-ҳайиқа ўрлайди.

Каталакдек жой талаш, лекин нон иси аримай-диган, «ёруғ» ошхона: биров таом ташиса, кимдир ошга тикилиб, ютинганича шеригини кутмоқда. Ҳов, бурчакдаги қиз жой ҳозирлагану, аммо анқов, бўш дугонасидан дарак йўқ: бўйнини чўзиб гоҳ ички эшикка мўралайди, гоҳ койигандек бош чайқайди. Дам-бадам соатига қарайди.

Ошпаз мени кўрибоқ қасқонни очди-ю, шифтга буг кўтарилиди, қасноқдан хоним олиб, дўппидеккина идишга сола тушди. Опадан тушликни олгач, пулини тўлаб, бурчакдаги бўшаган ўринга қўндим.

Тез-тез овқатни еб, илиқ чойдан икки пиёла сипқориб, дастурхонга фотиҳа ўкидим. Идиш-товоқни ошхонага кўчириб, шошдим.

Нимқоронги, ғира-шира, бироқ осуда, ҳартугул тўрт-бешта дераза шарофатида ёруғ давосига мушарраф – тепа қаватдаги узун зал. Коридор оёқ товушидан жонланиб, шубҳали сукунат синди, тўғримдаги охирги бир эшик очилиб, аллаким йўлакка ўтди. Кўзимга иссиқ кўринди-ю, жойимда қотдим. У ҳам серсолгач, таниб, тўхтади. Йўлимни тўсиб шарманда қилса, деган ўйда хўмрайдим. У дадилланди.

Қоққан қозикдек турсам-да, вужуд ларзон чекар, юрак дупури чор-атрофга ёйилгудек бонг урарди.

– Араз очилдими?... Ё ҳалиям осмон булутми?

– ...

– Қабогингни очиб юргин!

Негадир бош кўтариб қарашга ботинолмасдим. Унинг салобати босарди.

Кўришдим. Зўр бериб қўлимни тортардим,
наф чиқмасди. У жиддийлашганди.

– Сени қўлдан чиқаргим келмаяпти. Бегона бўл-
магин дейман-да!

Кўзлар пойафзал учига қадалган, ердан узилмас,
нурли нигоҳ таъқибидан қочарди.

– Мен ҳали ярашмадим...

– Роса аразчилсан-а! Бўлди-да, энди.

– Майли, аммо энди... ишонмайман...

– Нега?

– Оқлолмади...

– Хўш.

– Суиистеъмол қилди.

– Очикроқ айт!

– Вақтим зиқ. Сизга гап сотиш... садқаи умр!

Қўлимни шарт тортганча илгарига қадам бос-
дим. Шаштим баландлигини билиб, у миқ этмади.

У «шошма» деб, ортимдан эргашди. Қарасам,
қўлида китоб. Машрабни менга узатди:

– Ўқи-да, дугонангга бергин!

– Хўп.

У ортига қайтди, аччиғи чиқибми, хайр-хўшга
ярамади.

Девор панасидан мўралаб, қабзани тортдим.
Шукрки, бу саҳнани дугоналарим пайқамади.

Ўйлар пуч чиқди. Китобни варақладим, хат чиқ-
ди.

«Салом, Садоқатхон! Ўқиш, ишлар яхшими?
«Ўқилмаган ҳар китоб бир кун сизни жазолаши
мумкин», деган адибнинг гапида жон бор. Машраб-
дан кўп маъно олдим. Катта раҳмат!

Дўстингиз...”

“Садоқатхон” эмиш. Тавозени қаранг!

Мен хат ташувчиманми? Дугонамга қаттиқ кек тутиб, меҳр нафратга айланар, ҳозир гўё улар кўчани тўлдириб, қўл ушлашиб кетаётгандек эди.

* * *

...Хаёлимга қушдек қўниб ўтган шубҳа орадан бир ярим соат чамалик вақт ўтгач, С. ... кўча этагидаги Қайрағоч кафеси ёнидан ўта туриб, дугонамининг “қаҳ-қаҳ” сини эшитгач, қайта уйғонди. Шу ондаёқ унга арзимни тўкиб сочмоқчи, бор аламини олмоқчи бўлиб, ҳатто ҳар не андишани четга суриб ўша томонга буриладим.

Қўштабақали, кунгурадор эшик ярим очиқ. Пиллапоядан кўтариларканман, дарпарда ҳилпираб, хўрандаларни аён кўрсатди. Ўзимни панага олдим-да, “Хўш, хизмат?”, дея оғиз жуфтлаган официантга “жим” деб ишораладим. Қиз таажжубланиб, кимнидир огоҳ этмоқчидек нари кетди. Оғзини ёпишгаям улгурмадим.

Улар ўнг бурчак – парда панасида эди. Энди жон қулоғим билан ичкарини эшитишга уринардим.

– Дугонангизни кўрдим, – дея сўзларди у. – Омонатингизни бериб юбордим. Сизни учратаман, деб, ўйламагандим.

– Зарурмасмиди? Агар... Ўқиб-тугатмасингиздан қичадимми?

Садоқатнинг киприклари пирпираб, айбдордек унга термулди.

– Йўқ, ўқиб тугатдим.

– Яна керак бўлса.

– Сўрайман... – деди у киши ичимлик ҳўплаб.

Муганний қадахни тўлдирди. Садоқат нимадир дейишга чоғланди-ю, тўхтаб узоқдан гап судради.

– Бу миш-мишми, эмасми ўзингизга маълум. Бировдан эшитдим. Шамол бўлмаса дарахтнинг учи қимирламайди. Ошнангизнинг айтишича, сиз суйган қиз... – Садоқат шу ерга еткизиб тутилди. Ичимда қизиқиш ловуллади.

– Кейин-чи?

– Суйганингиз... – деб яна қайтарди у. – Дуго-
нам...

Садоқатнинг дугонаси кўп, аммо вужудим ажиб титради.

– Оқ-сарик, кўримсизгина бир қиз. Нимасига учдингиз, ҳайронман? Сизни деб, юраги куювчи камми?.. Юзини чаплашдан бошқасига ярамайди.

У маъноли жилмайди-да, сархуш оҳангда деди:

– Майли. Кўнгил ўшанга тушган-да!

Томчи-томчи ашк дил ғуборларини, доғларини ювди.

* * *

Нечукдир сабрсизланиб кетмоққа чоғландим.

Ичкаридан янграётган ашула қизғанчиқнинг “уҳ”ига малҳам, қўшиқ ҳофиз тилидан эмас, йигит тилидан куйланаётгандек эди.

Сенсан севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,

Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма!..

...Садоқатга нисбатан умрлик кек туғиб, анвойи киноя-пичинглаар ила кутиб олишга ҳозирланар, суянган кишидан беҳад вафосизлик кўргач, ўзимни кўярга жой тополмас, гарчи шунча пайт бир қозондан туз еган – икки ўртадаги яқинлик маълум эсада! Дугонамининг ниқобланган қиёфаси кўз ўнгимдан кетмас, унга нисбатан ҳеч ичим илимасди.

Эшик қоққаннинг хитоби сергаклантирди. Кўзим илинган экан. Қулфланган эшикни тезда очиб, юзимни буриб, бетакаллуф ортга қайрилдим.

Садоқат тилла топгандек ҳовлиқиб кираркан, билагимдан енгил чимчилади.

У иддаоларимни сезгандек, бироқ не гуноҳи борлигини фаҳм этолмай талқон ютгандек жим эди. Қарғатумшуқ етигини қийналиб ечаркан, масъум нигоҳини мендан узмасди:

– Биздан не гуноҳ ўтди, тақсир? Ножўя иш қилган бўлсак, биз осийни авф этгайсиз!..

Қисқагина “Кайфиятим йўқ”, деб уни овунтирдим.

– Ким хафа қилди?

– Ўзим!..

Деворга суяниб дугонамининг ўлани хиргойисини тингларканман, у: “Орада мизғиб ол!”, маслаҳатини бериб, кейин муҳим гапи борлигини айтди. Тин олгани ўтдим.

– Намозгар пайти ухламайди. Тур, оғирлашиб қоласан!

Вақт шомдан оғанди. Гира–шира ёруғлик ичра қулоғимга кирган насиҳат ва аяганнамо турткилашдан ҳорғин кўзгалдим.

Садоқатга ваъдасини эслатдим:

– Қани сўйлангиз, не арзингиз бор?

У жиддий оҳангда сўради:

– Суйганинг йўқми?

Мен парвосизларча қўл силкидим: “Қўйсанг-чи!”.

– “Қўйсанг-чи”, дейсанми, майли. Лекин, қўйсанг, қуруқ қолишинг аниқ.

– Кимдан?

– Қўшнимиздан-да!

Қўшни кимлиги иккимизга ҳам маълум! Кўз-кўзга пинагимни бузмасам-да, ичдан шодланардим, ҳатто “синаб кўрмаяптимикин?”, деган музир фикр мияни ачитарди.

– Айтганимга кирсанг, – деди у жиддий қиёфада. – Ўшани қўйма.

У юзхотир қилиб, дардини тўқолмай юрган бўлса-чи?

– Билмасмидинг... Мени, унашиб қўйишган-ку!

– Роса қувсан-а? – деди у мийиғида кулиб.

– Сен эса роса анқов...

– Майли, мен фақат маслаҳат бераману... – у фикридан қайтармикан, деган мулоҳазада менга тикилди. – Тақдиринг ўз қўлингда. Бирор бахти кулган илиб кетса, оғзингни очиб қолмагин!

Куюнчак дугонам қалбида қандай ғубор бўлсин?! Рашк – иймондан, дейишади.

Анқов бўлсам-да, уни “бахти кулган”га бериб қўймайман.

Осмоннинг авзойи бузилганидан соябонни олиб, ташқарига юрдим.

Кўк гумбазнинг ола-була пештоқи оний хўмрайган – тўкилишга мойил, ранги тобора қуюқлашган. Кўксидан недир бўртиб туради. Сал даккига йиғлайдигандек.

Кун ибтидосидаги илк режа – амалиёт ўташ жойига қўниш. Болалар боғини айланиб, чойхона олдидан юриб ўнгга қайрилдим. Қаршимда солиқ қўмитаси, биқинида эса хусусий корхона. Корхонанинг хорижий алоқалар бўлимида тажриба орттираяпман. Қоғозда кунда шу ерда-ю, амалан ўн кунда бир кўринаман.

Тўғриси, шунда ҳам Шарофат амма учунгина қорамни солардим.

У фаррош эди. Одми, тўпори ва қайсар феъли “манман”га бўйин эгмас қизик табиати менга ётишиб тушарди. Калондимоғ, такаббур кимсаларни хушламас, улардан заррача ҳайиқмас, айбини шартта юзига айтарди. Бир сафар: “Сени ўзимга келин қиламан”, дея қулогимга чертди. Лом–мим демадим.

Очиқ эшикдан ичкари ҳатладим. Шифтга биллур қандил осилган. Бир қулоч энлиқдаги мармар зинадан тепага кўтариларканман, кимдир қарама-қарши тушиб келарди. Ялтироқ кийимда... бўйи дароз, игна ютгандек озгин, оқ кўйлаги эгнидан шалвираб турар, қўлтиғидан яра чиққандек эди. Ўтиб кетишини кутдим.

У аллакимни эслатар, “тақ-тақ” туфли нағмаси тобора яқинлашарди.

Шунда иккинчи қаватдан аёл кишининг маънодор йўталгани хаёлни қочирди.

Тепага назар солдим: у яширинди-ю, бироқ нақшинкор устун “йўғон” лигидан бўй-басти чиқиб турарди. Калта сочидан танидим.

...Хулкарнинг ҳам амалиёти шу ерда. Наҳот ёлғиз?

Эҳ, бу киши акаси-ку! Ҳа, худди ўзи. Босфор кўпригида олинган расмини кўрсатганди. Қисик кўзлар ўша-ўша. Киборланиши ҳеч ўзгармаган.

– Ўқиш битдими? – деди у саломимга алик омай.

Вайсаб ўтиришдан тийилдим.

– Ҳа...

– Хўш, ниятлар? – деди у юзимга тикилиб.

– ...

Акмалбек (аканинг исми шундай эди) қайроқдек иягини қашиб деди:

– Ноўрин гапирдимми-а? Танишишга муштоқ эдик. Бугун тасодифан учрашдик. Тақдир-да! Таърифлардан кўра минг чандон гўзал. Ҳусндан роса сийлаган экан!

Чиройга аҳамият берганини. Тақсирга шугина бўлса, бас, қолгани абас. Сохта миннатдорлик билдириб, ёқмаган гапни қулоқ эшитмас, қабилада зинама-зина юқорига ўрладим.

Акмалбекнинг дами кесилиб, ортимдан гап қотди:

– Ишингиз битгунча кутаман, яхши қиз!..

Анграйиб унга қараб қўйдим-да, йўлимда давом этдим.

Иккинчи қават тўридаги кадрлар бўлими эшиги очик эди. Собит қадамларда ўша ёққа юрдим. Иш дарров битишини ўйлаб борарканман, котиба тилини топиш осон кечмаслигини ўйлаб хунобим ошди. Тирқишдан мўралаб унинг авзойини билгач, туйнук қоқиб, салом бердим. Қиз қоғоздан енгил бош кўтариб қаради. Бошлиқ хонасини имлаб кўрсатиб: “Қани?”, дедим.

У имлаб, ошда эканини тушунтирди. Наҳордами, чойхонадами, анча кутсам керак, деган хаёлда ёмгир себалашига ошуфталаниб, ўша ёққа юрдим.

Осмон гумбурлаб, жунжиккан мусичанинг ўтакасини ёраёзди, мен ҳам чўчидим. Ён-атрофдан сув қидирдим, ютиндим. Деворга суяниб, токчадаги гулга кўзим тушди. Танаси сўлгин, бир қарич ўсган, таги чўлланиб ётар, ром зигидан кирган ел уни таг-томири билан сугурмоқчидек эди. Гултувакни четроққа қўйдим. Кейин ҳисобчи опадан обдаста топдим, сув тўлдириб келдим. Гул қонгандек тебранди.

Дераза ортида раиснинг қораси кўринди.

...Қориндор бошлиқ тўмрайиб, мухр босди. Иши ўнглалмаганми? Қисқа тавсифнома ёзди.

– Қаерга борсанг қаттиқ ишла, иш осонмас.

– Хўп.

Унда-бунда учраган опа-акаларга хайр дедим. Залда енгил одимлайману, алланима оёғимдан чалгандек туюлади.

Кўчага чиқсам, жаноб йўлим пойлаётган чиқар. Ундан Шарофат аммага ёрдамлашсам, яхши. Куттириш одобдан эмас, бироқ қалб тиламаса...

Фойедан сўлга қайрилиб, икки-уч қадам юриб ташқари эшик очилгач, тўхтадим. Остонада тўзгиган дуррасини бошига чандиб-ўраб амма кўринди – кийим боши шалаббо, чўзинчоқ бетиде тер оқади. У томон тезлашдим, еткач, қучоқлашиб кўришдик. Шарофат амма нам лабини манглайимга босар, ёноқларимга, сочларимга юзларини суйкар, айланай-айланайни тилдан қўймасди. Ичимда латиф тўлқинланиш уйғонар, аммамнинг ҳўл пинжи ҳам ижиргантирмасди...

У торгина “ҳужра”сига етаклади. Оҳакланган девор ғадир-будир, ранги ўчган, михга кийим-кечак илинган, ўртада сим кароват, шифтда узилгудек лампочка. Тунука томларни аёвсиз дўппослаётган дўл доврўғи ва тарновларни тўлатиб оқаётган ёмғир шарроси хонага тириклик файзини элтаётгандек, мустарликни қувгандек...

– Қулагина қатиктай қуйип ал, бир гап айтайин, – дафъатан аммам ўринга ястаниб. – Сен кўше эмессен... суюш учун жаралгансан. Бахтинди кўшеден эмес, кешелден изле! – У дириллаётгандек эди. – Исенемен, танирим манглайинга ўзиндей пак, келискен, жарасиқли қостарди жазган.

У халатини михга осди, кўйлаги енгига юзини артди. Қурисин учун рўмолини ечиб, шамол кўзига ўнглаб, каравотга илди.

– Хўп... аммо нега буни бирдан айтиб қолдингиз?..

– Шийки ўйлайсан-да!.. “Неге” эмиш, сўлда гаппе энди?!

Амманинг даккисидан мум тишладим. Орага жимлик тушди. Ташқарида машиналар “ғиз-ғиз”и зўрайди, яна аллақанча майда “тақ-тақ”лар хонага кириб улғайиб бораётган орадаги сукунатни емирмоқчи эди.

Амма 10-15 дақиқа шу ҳолда ўтиргач, ўрнидан туриб илгичдан эски-туски кийимларини олиб эгнига илди ва чўлтоқ супургини ушлаб ҳиринглади.

– Гез-келген гапке басинди қатирмаўс! Қане тур! Ўннан гўре маған қол-қабисинди тийгиз! Бари-бир жашин тинбастан ҳеш жерге жибермеймен... Жертўлени қурим басган, жийнаймиз.

Ҳовлининг ички томонига ўтиб, пақирни тарновга ўнгладим. Тўлдириб, аммага элтдим. Компьютер қутилари, картонлар, шишалар тўзғиб ётар, таги қўқим эди. Супурдик-сидирдик. Бу гал юмуш эртароқ битди. Ашқол-дашқолни йиғиштириб, хонага келтирдик. Амма ойнани ёпди. Тер қотгунча гурунглашдик. Уйга қайтишга изн олиб, олқов эшитиб, кўчага чиқдим.

Жала ўрик довчалари, бодом гулларини тўкибди. Ариққа сигмаётган бўтана сув ерга тушган гўрақлару гунчаларни оқизаётир.

Девор паналаб кетарканман, қаймоқранг машина “ғийқ” этиб, тўхтади:

– Йўлимиз бир бўлса...

Қарасам, Акмалбой ака.

– Ҳожати йўқ! – дедим унинг гапини кесиб.

– Қимматли вақтимни сизга бағишлаб...

– Овора бўпсиз-да!

– Бехижолат... овораси бор эканми?

Акмал ака машина ойнасидан бўйинини чўзиб гап отар, унинг луқмасига тоқатсизланиб, кўлмак хатлаб олдинга илдамлардим.

– Оёққа жабр қилманг! Таклиф қайтарилмайди,
– деди у аччиқланганнамо.

– Унда, йўлингиздан қолманг!..

– Бу мағрурлик қаергача етаркан? Совчи ишни битирсин, кейин гаплашаман!

– Майли...

“Оллоҳ асрасин!” – деган ўй келди хаёлга.

У менсимагандек тикилди-да, ҳовлиққаннамо газни босди, машина қуюндек учди, зумда қораси ўчди.

Унинг қарори қатъийми ё хижилми унга фарқи йўқ. Бинобарин, шундай сажия эгалари таваккалчи, бемулоҳаза ва бетадбир.

“Бемаслаҳат бир иш қилиб, қўйса-я!”, деган ўйда ичимни гашлик тирнарди.

* * *

Умид яктоликдан иккиланишга оғдими, демак, унинг илдизи сўлди. Аксинча эса, эҳтимол маҳшаргача етар. Қулай вақт топиб, бир умид йўриғида қайта-қайта тушликка таклиф важдан унинг олди-га етиб бордим. Икков дабдаб-ю қасрмонандликдан йироқ тамаддихонага кирдик-да, яқин ўнг бурчакка кўндик.

... У менюга тикиларкан, ҳазиллашди:

– Чарчагансан-а, қайноқ чой?

Кўҳликкина қиз пилдираб келди:

– Нима хизмат... Буюрасизлар?

– Музқаймоқ, шарбат иккимизга!

Унинг ҳилм муомаладан юзига инжа туйғу балқиб, шодланиб югургилади. У зумда ичимликларни олдимизга қўйди-ю, жилмайиб менга тушунарсиз имлади-да, бурилди. Нариги тарафдагилар бармоғини “қарс-қарс”латиб, уни чақирди.

– Шарбат ич. Нега жимсан?

Стаканга лабимни теккиздим.

– Амалиёт битдими?

– Ҳа...

– Диплом иши-чи?

– Йўқ...

– Ёрдам керакми?

– И...им.

– Ўзим уддалайман дегин?

– Ҳа...а.

У анча фикрланди:

– Сени бу ерга чақирим бежиз эмас.

Жимгина уни тингладим.

– Инсон улғаяди, шундайми?

– Шундай...

– Ўсиш тирикликка хос. Улғайган сайин турли масалалар кўндаланг туради. Мисол учун, ўзига ёр топиш...

Бу гаплар негадир ўнғайсизлантирди.

– Менимча, бир-биримизга бефарқмасмиз! Кўнглимиз ҳам, ниятимиз ҳам, бахту иқболимиз ҳам боғлангандек, тўғрими?

– Ҳа.

– Лафзингдан сенинг...

...Оҳу кўзлар йигитга оний тикилди-ю, унинг шу тобдаги ботиний ғалаёнлари, “Айтсамми-айтмасамми?”, каби тараддудланишлари, ғурур синмасми, деган чигалликларни супуриб ташлади. Жодуваш боқишда ризолик жам эди.

– Никоҳ икки дилни боғлайди. Бу ҳаётнинг улуғ инъомидирки, оламни ҳаё пардасида ушлаб туради. Эшитдингми, йўқми, Ғарбда...

– Эшитгандим, айтманг ...

– Ҳа, майли. Бу мукаррам зотнинг кўнглига тушган занг. Маънавиятни ўлдиришга қаратилган уруш. Учинчи...

– Ҳалиги...

У ниманидир хотирламоққа чиранди-ю, қошлари туташди.

– Ҳа... онам келин орзусида эшикма-эшик қиз суриштирибди. Афсус!...

Қизнинг юраги гўё қинидан чиқаёзди-ю, “афсус” шарофатида яна жойига тушди. У қисқа сукутдан безанглади.

– Менга ким ҳам тегарди. Охири, ойим кеча: “Суйганинг йўқми?”, деб сўради. Индамадим.

– Нега?..

– Ойимнинг “ов” и қишлоқларингга кўчибди, уйлариингга қўниб ўтади. Яхшилаб кутиб олгин, хўпми?

– Хўп...

– Айтганча, отанг бегона деб, – деди у тутилиб.

– Шарт қўйса, чидаймиз. Ўтин ёришми, курашми... иш битса, сени олиб кетаман.

– Қаерга?

– Осмонимга... – деди у кулиб.

Қалбан боғланган икки ёш орзуси, гўёки шу билан ҳал. Аҳдлашув ҳамирдан қил сутургандек осон кўчишидан иккиси ҳам беҳад масъуд, ваҳоланки, чархи кажрафтор айланаркан, бу ёғига тақдирнинг не ҳадя ҳозирлагани ҳеч кимга маълум эмас.

Улар чойхонадан чиқишганида осмоннинг уфқдаги абр офтоб нурини тўсган, ҳавонинг кескин айнишидан хавотирланган қушлар ҳар ёнга қочишар, чақмоқ шамшири ҳар нени иккига айириш учун ваҳимали ялтирар, кишини ҳуркитарди...

II БОБ

Ота-онам бемаврид ташрифларга кўниккан, аммо ўз ихтиёрича чақиртириш хуш ёқмадими, ё сир бой бергиси келмадими, ишқилиб, тузук қаршилашмади. Совға-ю саломларга талашиш қаёқда, ҳар ким ўз юмушига андармон, ҳатто “Яхши етиб келдингми?”, дегувчи мард топилмасди. Аллақандай пинҳона тадбир уларнинг тилини кесган, бу тўғрида сўз очишга барча истиҳола қилар, келишилгандек орадан гап қочмас, онамнинг “ойим-ойим”и анчайин сипо эди. Янгамнинг мактубидан ножоиз ишнинг бир учидан бохабар бўлсам-да, “ошиққаннинг оёғи этагига ўралади”, мақолича сўрашга ийманардим. Фақат уй ичининг сабри етмай тилидан илинишини кутиб, гап пойлардим.

Акмал ака поччамиз, ёр-ёр, ёрон-ей,
Пойига гул сочамиз, ёр-ёр, ёрон-ей!

Синглим ўрик шохида, довча кавшаганча йўталиб-йўталиб, “ёр-ёр” бошлади. У ашулани берилиб эмас, кимнингдир эшитишини истаб айтарди. У орамиздан ола мушук ўтганда “Тегирмончининг келини”, деб жигимга тегар, Ўлжабой акага тенглаб, унинг қилиқларини кўрсатиб, хумордан чиқарди. Ҳали пишагини “пишт”, демаган бўлсам?! Амакимнинг қизини мазах қилаяптимикиан? Йўқ, у синглимдан кичкина-ку.

Даҳлиз ойнасини очиб қарадим: у лоқайд гўрак ерди. Акмал поччаси ким экан? Эй, қуриб кетсин!..

Бошимдан қайноқ сув қуйилгандек азои баданим увишди.

Ҳовли олдида отилиб чиқдим-да, шафтолидан узун хивчин синдириб, ўқталдим.

– Ҳей, тилингдан ари чаққур, пастга туш!

– Ҳо, урасиз, – деди у бош чайқаб.

– Ким ўргатди, буни? – дедим ҳарчанд ўзимни босиб.

– Совчиларни айтмайман, – деди ҳайиқиб.

Дилимга ланжлик ўрмалади:

– Кел, урмайман!

Унинг ранг қути ўчди. Опаси кўксини аёвсиз яралаган синглим ўз айбига иқроран гуноҳкорона эгилди.

– Кўнглингиз, йўқ экан-а?..

– Бошидан айт-чи?

У бир-икки қистовдан сўнг борини тўкиб солди. Ким келгани, нима ваъдалашганини тутила-тутила сўзлади.

Мулоҳазан ота-она қизининг эртаси бегалва, бе-
каму кўст, иложи топилса, қўлини совуқ сувга урмай
ўтиши тарафдори, алқисса, шаҳардан куёв чиқиши
катта иноят, аини муддао эди. Негаки, икки тараф
илгаридан ош-қатиклиги уруғ-аймоқ суриштирув,
амалу зот ихтилофини четга суриб ташларди. Шун-
ча мутаносибликдан келган келишув кучи қиз раъ-
йини сўраб ўтиришга етарми?! Лойиқми, эмасми
каби ўйлар фалончи обрўсидан юқорими?! Боз
устига “қизини оғайнисига бермабди”, янглиғ эл
таънасидан шу маъқулдир. Рад этишга қандай ҳадди
етсин?!

* * *

Кўнгил хуфтон, чироқ ёкса ёришмас, кифтда
кўтарган бахт кетсақайтмас тарафга учди-кетди.
Қатра ишқнинг чучук сувларини симирмоқ уми-
ди чўкди. Энди кўнгил тиламаётган тўй охирги за-
монга тақалишини истаб ялингудек, умуман, унинг
муждасини эшитмаслик учун жон бергудек эдим.
Турли изтироблардан қутулиш илинжида тимирс-
килана-тимирскилана бирор овунчоқ ахтариб,
ахийри, даҳлизга ўтдим.

...Бешик оҳиста чайқалар, бу тебраниш алла то-
вушига мутаносиб эди. Гўдак ўраб-чирмаб ташлан-
ганидан ғижиниб, инграй-инграй чарчагач, мудра-
ди ва зумда хуррак ота тушди. Унинг беташвиш
уйқусига на бешикка осиглиқ ошиқ ва на хуштак-
нинг бир-бирига тегиб шиқиллаши, на ташқаридан
кирган ашула замзамаси халақит қилар, у сут ти-
шларини ишшайтириб ётарди. Чақалоқнинг пўр-

пўр хуррак отишига завқланиб онамнинг хонага кирганини ҳам сезмабман, у билагимдан туртгачгина ўтирилдим. Онамнинг кўзлари маъюс, бунда айбга тўла икзорлик, нимадандир ҳадиксираш аломати зоҳир эди. У тор уйда алланарса қидирди-да, тўрда деворга суяниб ўтирди.

– Қабоғингиз очилмайди, ойим? Бунча ични эзмасангиз!...

Ёмон гап тилни чақади. Узоқ тутилдим.

– Чин...ми?

Жавоб боягича кўп кутилди.

– Ҳа, – деди у бошини чангаллаганнамо. – Аммо бир тола сочингизга арзимаёди.

– Қовуннинг ширинини ит ейди.

Кўз ёши оқиб юпқа лабларига етди ва тили шўр таъмга тегиб тамшанди.

– Мени шунга раво кўрдингизми? – дедим хўрлигим келиб.

– Арзи тақдир болам! Менинг қўлимда бўлганида...

Ойимни кучиб олдим.

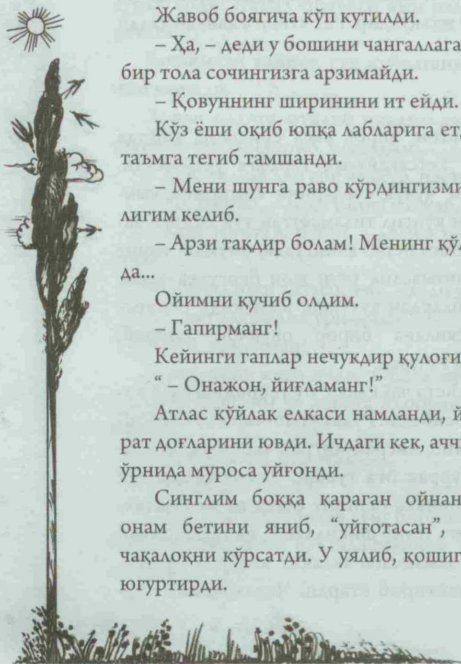
– Гапирманг!

Кейинги гаплар нечукдир қулоғимга кирмади.

“ – Онажон, йиғламанг!”

Атлас кўйлак елкаси намланди, йиғи аламу ҳасрат доғларини ювди. Ичдаги кек, аччиқ кетиб унинг ўрнида мураса уйғонди.

Синглим боққа қараган ойнани тиқиллатди, онам бетини яниб, “уйғотасан”, дегандек унга чақалоқни кўрсатди. У уялиб, қошига чинчалоғини югуртирди.

Онам кулимсиради.

– Ёсма қўямиз, деяпти!

Онамнинг қистови ила кўнгил чигилини ёзиш, бўлмагур ўйлардан қочиш учун боққа йўналдим. Дарахтларнинг қўлларида оқ-қизил гунчалар, эгнида кўк бахмал. Боғ ўртасида тўрт-беш кишилик сўрича. Унинг атрофига эрта кўклам гул ўтқазилади. Бу йил ҳамал эрта келгани учун гулларнинг бўйи тиззага етарди. Супа меҳмонбоп... супуриб-сидирилган, кигиз устига пўстак солинган, ёнбошлашга парёстиқ. Райҳон ва қўшни қиз – Раъно елиб-югуриб хизматда.

Гоҳ киш бўйи қор остида етилган ёсма барглари қисиб эзади, гоҳ яна юлиб қуёшнинг кўзига ўнглайди. Кейин зерикканиданми, аллақайси та рафдан ел елкалаган лапарга иккови рақс тушади.

Сочим учи кўнгироқ, ўзим айланай,

Ёр менга қилма фироқ, ўзим ўргилай...

Жамики хасталикка даво бор. Аммо кўнгил оғриғига малҳам борми?.. Дил оғриси кулгу сохта, қувонч ярашиқсиз, ўйин бачкана туюлаверади. Ўтирган қиз ўрнин топибди, катта уйнинг тўрини топибди, дейишади-ку! Наҳотки, муҳаббатнинг тўри йўқ бўлса? Буларда не гуноҳ! Энди қошга ёсма қўйишга не ҳожат! Толпопукдан жамалак ясаб, уларга киргиздим, бир-бирига: “Ярашдими?”, дея жиламайишди.

– Ўҳ-ҳў, таниёлмадим!

...Айни болалик чоғлари дугоналар йиғилишиб, қўшиқ айтардик. Эсимда, шундай ашула бор эди:

Қизларжон, қайнар булоққа бошланг,
Моли кўп деб, бой боласин хушланг!
Мол дегани қўлнинг кири ювса кетар,

.....

Хушламасангиз-да, “қўлнинг кир”и тақдирин-
гизни буриб юборса, начора! Отам “қўлнинг кири”-
га учдимикан, ё “йўқ” дейишга тили бормадими? Ўқ
камондан чиққан, энди абас!

Кўнглимга қил сигмас, ёлғизлик қўмсарди. Гўё
чек-чегарасиз кенгликлар ғам-андуҳни ҳайдайди-
гандек. Шу пайт менга ҳамқалбдек тўриқ қашқа
кишнаб, тепсинди. Тўригим-ей, совитиб келайми?
Бувим: “От минган бахтига етади!”, дерди.

Бутун борлиқда ажиб тароват кезади. Тоғу да-
ралар, ўтлоқлар кезиб от минишнинг ўзгача гашти
бор. Аста уй томон юрдим-да, эгнимга қалин ним-
ча илиб, бошимга дурра ўраб, оёққа жун кавуш ки-
йиб, тоғ сайрига шайландим. Онамнинг: “Ҳой, қизи
курғур, уят!”, танбеҳига ҳам бепарво яккамихдан
арқонни бўшатиб, айғирни эгарладим. Отам шўх
“эна қизи”нинг бу одобсизлигини кечирар!..

Эгардан ушлаб, узангига оёқ қўйдим-да, чира-
ниб кўтарилдим. Синглим тизгинни тутиб, от яғри-
нини силаркан, мени эгарда кўриб “қойил-эй!”, де-
гандек бошини сарак-сарак қилди.

Жиловни силтадим, сўнгра Райҳонга “қоч” де-
гандек имлаб, аста товонимни тўриқ биқинига уриб,
ниқтадим. От типирчилаб ўзини кўчага урди, жи-
ловни калта ушлаб тортдим, у сувлиқни гижирлатиб
тишлаб, тўхтади. Райҳонни ияртмоқчи эдим, ойим

унамади. Ҳарқалай, тил учида “ҳа” жавоби тегиб, отга қамчи босдим. Тўриқ дукурлаб, пишнаб тошлоқ кўчадан тўғри тоққа – Алвонтепа томон чопди. Ортимдан биров хуштак чалди, биров қичқирди. “Ҳалиям қуюлмапти-да!”, дегандир момолар.

Тошлоқ йўлнинг икки тарафи то Отабой қиригача шағал тошлар, қатортераклар, тартибсиз қурилган иморатлар... Тепалик овулнинг кунчиқарида. Тоғ этагига ета-ета айғир секинлади.

...Туркистон тоғлари ёнбағри, беткайлари, камарлари шу тобда, оқ-сарик, кўкиш, жигарранг, қўнғир, олачалпак ва яна алламбало тус. Қирнинг қонталаш ранги эса олис-олисдан кўзни қамаштиради. Алвонтепа номига мос қирмизи, кучоғида қизғалдоқ, бинафша ва чучмомалар ўсган. Тўриқ ёлғизоёқ йўлдан оёғини силкий-силкий юқорига ўрлади.

Намхуш тоғ эпкини юзимга урилиб, кўзни ёшлантирар, тагин, чандиб боғланган рўмолни ечиб, сочни тўзғитмоқчидек эди.

Қизғалдоқ алвонтепага кўрк. Унинг умри ҳам ибрат: униб, садоқат ила яшаб ўтади, қарийди, юзига гард юқтирмайди. Қир теграсида учаётган қалдирғоч, қумри ва муллатўрғайлар гулнинг вафоси сабаб оҳанрабога айланганки, нари кетолмайди.

Тўриқ сўқмоқдан кўтарилар, орқа оёқларига таяниб илдамлар, узун ёллари силкинар, то-вонига қирра тошлар ботгани сайин юқорига ошиқарди. У қирда енгил тин олди, бадани ялтиради. Жировни қўйиб юбордим, от секин гулу чечаклар оралади. Қулоғим негадир шанғиллар,

хеч нарса эшитмас, фақатгина димоғимга ан-
войи ис келарди.

Тепаликнинг ўнги ғулғула жарлик, чапи қаров-
сиз уйдек – совуқ дара, тўғрида Учқиз чўққиси. От
хуркиб кетмасин деб жиловни чапга бурдим-да,
сойликка разм солдим: бу ерда бир тилсим, сир-си-
ноат ҳукмрон. Чўққайган харсангтошлар, як-
кам-дуккам дўлана, тоғолча, бодом ва жийдалар...
Алвонтепа тўпигидан ёриб чиққан чашма ёлғизлик
гамида мунгайган чинор пойига оқади-да, кейин
Сангноқ бўйлаб жарчилик қилади. Сойликни Ажи-
нали дейди.

... Илгари шу яқиндаги овулда юрса ер уят, кул-
са ой хижолат сулув яшаган экан. У бўй етгач, сўрай-
диган кўпайибди, ота-онаси эса кенгашиб, ахийри,
ҳамқишлоқ йигит совчиларига кўнишибди, сулувга
нон синдирилибди. Куёв эса пул тўплагани қўшни
давлатга жўнабди. Йигит кетгач, қайлиғи биров-
нинг иссиқ гапига учибди. У вақтини чоғлаб, кўнг-
лини хушлаб юраверибди.

Орадан йил ўтиб, йигит овулга қайтиб, каму кўст-
ни тўғрилаб, тўйга тараддулланибди. Элга ош бериб-
ди. Улар бахтдан бағоят масрур экан. Бироқ масъуд-
лик кўп чўзилмабди: чилла чиқар-чиқмас келиннинг
баданига тошма тошибди. Аввалига, “даъвоси топи-
лар”, деган ўйда аҳамият бермабди, аммо дард зўра-
явергач, у табибга боришга мажбур бўлибди.

Табиб ярани кўриб тағофилланибди:

– Бу дардга бир гап айтиш мушкул. Манави, ги-
ёҳларни дамлама қилиб, ичинг, иншоолло, соғайиб
кетарсиз.

Гиёҳлар ҳам шифо бермабди. Қайлиқ елиб-югурибди: учрамаган табиб, ром очмаган фолбин, саваламаган кинначи қолмабди. Бир куни қўшни кампир уни овул четидаги бобо ҳузурига юборибди.

Кўпни кўрган чол келин қўлидаги гуж-гуж яраларни кўриб, ийманибгина сўзлабди.

– Сизга ит теккан! Бу итйра: сохта кўнгил нишонаси – шу.

Келинчак дод-фарёд тутибди:

– Айбим нима?

Чол шундай дебди:

– Қисмат тарозиси тенг. Ҳамма жуфт яратилади. Ҳар тўкисда бир айб. Сизда ҳам гуноҳ бордирки, иккингишни тақдир тенглабди.

Келинчак кир ўтмишини хотирлаганча сиқилиб, ўзидан нафратланиб уйига қайтибди. Кўп афсусланибди.

Кунлар ойларни тўлдирибди, келин-куёв орасига ғов тушиб, бегоналашиб бораверибди. Аёл моховдек тўй-маъракага чиқмас, одамлардан ўзини олиб қочар, алаҳусус, тоққа кўчиб фард ҳаёт кечиришга аҳдланибди.

...У сойликка ўтов тикиб, яшай бошлабди. Кун сайин ранги бузилиб, дарди оғирлашибди. Овулдошлар онда-сонда унинг ҳолидан хабар олиб тураркан. Келинчак қаттиқ оғриб вафот этибди: тўрт-беш киши уни дафн этишибди.

Воқеа йиллар товонида босилиб, унутилибди.

Бир кун кўчманчилар қоронғида ногоҳон адашиб, шу ерда тунашни маъқул билибди.

...Карвон пинакка кетибди.

Ярим оқшом чор-атрофни чинқириқ тутибди-ю, ҳамма оёққа туриб, нола чекаётган аёлни нари-беридан излашибди. Бироқ тирик жон топилмабди. Тонг ёришгач, улар чўпон болани учратиб, воқеани айтибди.

– Овоз ажинаники, ажина аёли... – дебди бола таажжубланмай.

...Афсона тилдан-тилга ўтиб сайқаланган. Ҳозир ҳам нидо аҳён-аҳён авжланиб, оламни ларзага солади. У сукут чоғи уйғониб, инсониятни поклик даъватига ундайди.

Ажинали ноласи дардди, мунгли, мангу. У юракни тирнайди.

Турналар қулоқни қоматга келтириб бўзлаганча аллақерга ошиқарди.

Эрта-индин Тошкент сафарини кўнглимга туғиб бояги изимдан қайтарканман, отамнинг феъли айниб, шаҳарга жўнатмаслигини ўйлаб хавотирда эдим. Ишқилиб, тақдир чангалида ғижимланаётган машъум ўйлاردан қутулсам!

III БОБ

Икки кундан бери туз тотганим йўқ. Анча маҳсулот тежалаяпти. Дугонамнинг айтишича, аҳвол шу зайлда давом этса, кўча-кўйда йиқилиб қолармишман. У бор гапдан хабардор, онам етқизган. Бунинг жонкуярлиги ортиб, тергаши зўрайганидан, илмоқли саволлари кўпайганидан ҳам сезиш мумкин. Илтифотга яраша қўлини совуқ сувга

урдирмайман. Овқат пишириш, супур-сидир бари зиммамда.

Шомдан сўнг ошга девзира ивитдим. Сабзи арчдим. Ёғ “чирс-чирс” лаб чучиди. Пиёз арчиётганимда, қулоғим остида дугонам бидирлади.

– Кўзларда ёш қолмади-да!

Кўйлагим енги билан қабоғимни ишқадим.

– Аччиғи...

У истехзоли кулиб уқтирди.

– Йиғлаб-сиқташ даво бўлганми?! Ё шунчалик ич куйгудекми?

Ичга ютолмасдим.

– Кўзим қиймайди...

Тўғралган пиёзни қозонга ташладим.

– Эсингни йиғ, сенга нон синдиришган... Юзга оёқ кўйганни кечирмайман. Ҳатто ўзимни ҳам.

У “ўлган устига тепган бўлмасин” маъносида балконга ўтди.

Кафтим зирқираб ачий бошлади: ёғ сачраб куйибди. Картошка захрини олади. Садоқатни ёрдамга чақирмоқчи эдим, танбеҳдан кўрқиб гинг демадим.

Эҳтимол, у “ич куйгудек” нинг шахсини аниқлаш пайига тушган, арзирли маълумот ахтараётгандир. Ёзганларимни текширмас. Эҳ, тузукроқ бекитмаганимни! Мабодо, қўлига илингудек бўлса борми... Эртагаёқ анҳорга оқизаман, ё оловга ташлайман.

Хуфтон маҳали гўшак жиринглади. Садоқат ким биландир талай вақт гаплашди. Шу он ёзганларимни олдим-да, қаерга яширишни билмай типирчилладим. Бирдан қаршимда дугонам пайдо бўлди-ю,

довдирадим. Дераза томон юриб, билдирмасдан китоб орасига тикдим, “Алпомиш” қаппаймади. Дарпардани тушириб, дутонамга юзландим.

– Ким у? Роса ҳасратлашдинглар?

У чаккасини қашиди:

– Китобни бировга бериб, изидан қувасиз! Қўшнимизга керакмиш!

Юрагим жиз этиб кетди.

Ўзини кўрсам қай кўйга тушаркинман?!

Садоқат жавраганича нимадир излаб жавонни титкиларди. Қўшни хонага ўтиб чироқни ўчирдим, кўрпачага чўзилдим.

* * *

Дарсда ўтира-ўтира кечаги гаплар мияни эговлай бошлади. Ҳалиги қоғозни қаерга қўйдим-а? Китоб ичига солдимми-ей?

Икки ҳафта ўтибди. Ўшанда у онаси боришини айтганди. Хайрлашиш асносида узоқ, умидвор тикилганди. Югурганники эмас, буюрганники!..

Ҳали беҳабардир. Эшитса, қай кўйга тушиши ёлғиз Ҳаққа аён! Албатта, хабарни кулиб қаршиламоғи... Таънаи дашном, пичингу кесатиқлар остига кўмиб ташлар, эҳтимол, жимгина тинглаб, ичдан куяр!..

Маъруф домла хонага серсолди: дарпардадан тортиб, букри стулларгача, деворга осилган алломалар суратию кийим илгичгача. Кейин у қисқагина “хайр”, деганча ташқарилади.

Ўқирманларнинг нигоҳи унинг ортидан қувлади, қулоқ олислаб бораётган туфлининг “тақ-тақ”ига эргашиб етолмади.

Бошимдан шу ўй кетмаяпти. Эртами-кечми, барибир унга ҳам етади-ку, машмаша! Энди, ундан уялиб қочиш не жоиз! Неча кундан бери квартира ёнида пойлайди!..

...Тадбирдан чиққач йўл-йўлакай у-бу нарсаларман, деган ўйда имилдиқланиб йўлга тушдим, муюлишга етганимда Садоқатни учратдим. “Сени кўча бўйидаги қайрағоч остида қўшни кутиб ўтирибди”, деб айтди у.

Негадир оёғим дириллар, борсамми-борсамми, деган фикр бошни эговларди. М...кўчада автобусга ўтирдим. Ёш бола жой бўшатди. Бир қиз чиллақдек оёғини чалиштирганча ўриндиққа жойлашди-ю, калта кўйлаги сонигача турилди. Бозорчадан чиққан кампир энгашиб, бир савобталаб қидирарди-ю, бироқ ҳеч ким қилат этмас, ўтирганларнинг кўзи кўча-кўйда эса-да, хаёли кайвонида эди.

Ўша чиллакоёқ танноз томон сурилдим. Автобус силтанди-да, тўсатдан унинг нозик оёқларини босиб юбордим. У оғриқдан ингради.

– Вой, кечирасиз опа! – дедим ҳаяжонланиб.

– Кўзми ё ...

Унинг юпқа лаби учиб, жой бўшатди. Кампир алқади.

“Уч қайрағоч” да тушиб, тўғрига юрдим.

У дарахт панасида бесаранжом типирчилар, илгариги хотиржамликдан асар йўқ эди. Ёнига етишим ҳамоноқ чўзиб салом бердим. Ака ўтирилди ва гапиришга чоғланиб тутилди, бўзарди. Нафаси бўйилганнамо қилт-қилт ютиниб, пешонаси тириш-

ди. Гоҳ кўларимга, гоҳ ерга тикиларкан, қорачиги тўкилгудек эди.

– Куёв муборак! Тўйга айтасиз-а? – деди у эн-тикиб.

Вужудим титради. Мен осийни Аллоҳ кечир-сину, агар у қўполлик қилса...

– Айтасан-а, денг! Сизламанг?..

– Хўп, синглим!

У ичини сездирмаслик учун зўр бериб, тиржа-ярди.

Тилимизни ютган каби эдик.

Тўморни ўтин қилгунча вақт сукутга чўмдик, сўнг ўринсиз саволдан бошимни кўтардим.

– Нега келганингизни биласизми?

Карахтландим.

– Чақирганингизга...

– Ҳа, хотирам заифроқ! Биласиз-ку!

– Билмасдим! Сиздек кишига бу сифат яраш-майди, акажон! Бунча ўзингизни ташлайсиз! Йигит эгилмайди. Ҳали ҳаёт олдин-да! “Мен шуни истаб-мидим! Ўйчи ўйини ўйлагунча, таваккалчи ишини битирди”.

У ер остидан бир қарагач юз-кўзида ажиб ўзга-риш сезилди-да, яқинлашди. Ёноғимдан енгил чим-чилади:

– Сизга шундай туюлгандир. Ака, синглисидан хафа бўладими?! Унутмайсиз-а?..

Бош тебратдим.

Вужуд ўтга тушган қуйруқдек эрирди. Акам ши-мининг чўнтагини ковлаб, дастрўмол чиқарди-да, қабоғини артди. Кейин “Юрамизми?”, дегандек им-лади.

– Йўқ.

– Тўйга айтиш эсдан чиқмасин, хўпми?!

У рўмолчани гижимлади...

* * *

“Ҳа” дегунча кун ёришди. Ўрнида қолган-қутган тарқоқ зулумот уруғларини супуриб қуёш кўкрак керди.

Ҳов, анави баққол ҳам газламасини ялтиратиб у ёқдан-бу ёққа кўчириш, кўз тушарга ўнглаш, ҳадеб сийпаш, ўткинчи назарини тортиш, харидор чақириш иштиёқида. Най чалганча растама-раста ора-лаб ризқини териб юрган девона матога кўз қирини ташлармиди?! У сокин юрганча най пуфлар, хониши бутун тевааракни забтига олган, ҳар ким “ҳиммат”ига яраша унинг тўрвасини семиртирар, у сархуш чайқалганча йўлида кетарди.

Ошпаз овозини баралла қўйиб, бозорчиларни чойга чорлайди. Чорлов устидан аравакашнинг “пўшт-пўшт”и босиб тушади. Қассобнинг жағи очилади:

Мантибоп гўшт керакми,

Ё қовурмага буйракми?..

Лаҳм жойи кўп, қолади-я,

Мана шу опа олади-я!..

Гўштхона лабидаги йўлак пойабзал ва газлама бозорига чиқарар, у ердан одамлар тикилиб ўтар, қиз-жувонлар йўл бўшатиб, ушланиб қолар, ахийри, ноилож раста ораларди. Попокчи опанинг

дўкони бозор киндигида. У ерга етгунча, тилим осилди.

Холдон опа харидорларга чопон нархи, бичими ва мато ҳақида тўлиб-тошиб, қўшиб-чатиб гапирар, шунга берилиб кетган, аммо дўконга қадамранжида қилган кишини назардан четда қолдирмасди. Ботартиб, ўта дид ила зийнатланган хона: ҳар турли атлас, адрас, банорас, нимча ва чопонлар қиммати, ўлчамига қараб тахланган.

Опанинг савдоси битиб, оларманларни кузатиб бўшагач, яқинлашиб омон-эсон қилишдик. Ҳолаҳвол сўрашиб, ўқиш, ишдан сўз очди.

Менинг нимча, кашта, дастрўмол, дўппимга талабгор шу аёл. Чеккан заҳматни қадрлайди. Бироз арзон айтдим. Хуллас, хола қиммат, менга арзон туюлган савдони пиширдик. Пулни ундириб, хўшлашиб, гуруч харид учун тимга ўрладим.

Девзиранинг зўри шу ерда. Гуручфуруш бай пули очмаган экан, беш мингга кўнди: “Оғринманг, яна харидорни қочирасиз!”, дея эритдим. Қўли очиқ экан, чуғурлашаётган кушларга оқишоқ сочди. Мусичаларнинг шундаям жағи ёпилмади. Ҳатто расталарга ҳужумга ўтди, қувлангач, гумбаз пештоқиға учди.

Бозордан хаёл суриб чиқарканман, дафъатан баданимга теккан муздек нарсадан сесканиб ўнгландим. Кўкалдош мадрасаси биқинида ногаҳон ўзимни лўли аёл қўлида кўрдим.

– Чиройли, фол кўриняпти!

Билагимни чангалларкан, не дейишни билмай “қўйинг”, деб гўлдиардим. Фолбинга умуман

ишонмайману, лекин луқма ташлаб, ипсиз боғлайди-қўяди.

Аёл мендан садо чиқмагач қўйиб юборди-да, эргашди. Унинг кейинги сўзини эшитиб тўхтадим.

– Бахтинг ўшанга оқи-иб кўринади. Аммо ўртадаги сани тўсмоқчидей! Сан умидингни узма, ҳой! Йўлинг, келажагинг оқ!

Ярим очиқ, ўткир кўзларини менга қадагач, нигоҳи тийраклашди, ром кўриш воситаси – муҳра ҳаракати қотди.

– Ҳеч қайгурманг, чиройли!

Тузукрок узатдим.

У “қўшинг!”, деди. Шайтон қитиқлади: беихтиёр кулиб юбордим. Фолбин истехзони англаб, кесакдан қочган товуқ ҳолига тушди.

Манзилга ошиқдим.

* * *

Беморнинг тўлғониш азоби тун сониясини ҳисоблаб ортади. Тонг ёришмоғига сабри етмай инграна-инграна “оҳ-ухи” зўраяди ва гўё шу йўл билан дарддан қутилишига ишонади, чоғи. Менда ҳам шу ҳол – энди ният имтиҳонларни амаллаб ёпиш ҳамда табаррук остонага тезроқ қайтиш. Аммо бу тадбир қисқариш ўрнига ўсаётгандек.

Акмалбойнинг зиёфатга чорлаши, кечки таклифи, рад этсам, уйланганини таъма қилиши меъдага тегди. “Меники бўлганингиздан кейин, уялиш нимаси? Боғ кезиб чақчақлашиш гаштига нима етсин! Тўйгача бир-биримизнинг суратимизга термулиб юрамизми?”, дейди.

Оламга жар солишга оғиз тор. “Чархи кажрафтор мени кимга дучор этди?”, дея руҳим чўкиб, телефонни алоқадан узиб қўяман. Ҳафталаб эзгин ўйлар гирдобиди чўка бораман. Охир, Хулкарнинг кулогига чертаман: “Акангиз ҳам жа ўйин-кулгига ўчми-а?”.

Пичингдан сўнг у уч-тўрт кун тиниб кетади-ю, ўша зарда кучи сўнгач, яна минғирлайди.

Кеча яна йўқлади:

– Жоним, мени ҳам ўйласангиз-чи? Тўй келаси йилга эмиш, куну тун сизнинг хаёлингиз... Эртага кўришсак, ўртоғим билан таништираман.

– Хўп, – дедим кесиб. – Аммо ...

– Тортинманг, гапиринг, эшитаяпман! – деди у ҳовлиқиб.

– Фақат шуми?..

– Гап битта.

– ...

– Сиз айтган пайти...

...Дарс тугагач, Садоқатни ёлғизлатиб, университет томорқасидан юриб, бозор биқинидан чиқдим-да, кўчани кесиб бекатга ўтдим. Бир тўда одам.

Муёлишдан трамвай қайрилиб, келаверди. Шу пайт бирор таниш кўринмагач, жуфтакни ростламоққа шайланардим.

Икков иршанглаб дорихона ёнидан чиқишди. Орамиз қисқаргани сайин уларнинг “биди-биди”си аниқ қулоққа етди.

– Кўзим кўр экан-а...

– Ортиғини топасан, хунаса! – деди Акмал ака.

– Қандингни ур, ошна! Шуни эплабсанми, ҳалол-линг бўлсин!..

Улар рўпарамда келди.

– Бу – Абдурауф.

Абдурауф тетикланди:

– Қуруқ танишувми? Ўтирмаймизми, бирор жойда. Анҳорга борайлик!

Акмал ака уни қувватлади.

– Ҳа, бугун ўтирмасак, қачон ўтирамиз? Томоқ қақраб кетди-ку!

Улар ўзаро келишди.

– Дугонам касал, – дедим ёлгон сўзлаб ва ичимда: “– Худонинг ўзи кечирсин!”.

– Баҳона ўтмайди, ваъда бергансиз.

– Алдамайман...

– Йўғ-ей!..

– Базм қочмас...

– Сиз қочяпсиз.

– Дугонангизни ҳам олиб келармиз. Бироз ҳордиқ чиқарса, тез оёққа туради.

Бош чайқадим.

– Бошқача келишгандик-ку!

Акмал ака жаҳлланди. Абдурауф елка қисди.

– Ўзингизни бунча олдингиз? Қачонгача қочасиз? Барибир...

Шу аснода уларнинг фикру зикри мени алдаб, кафема-кафе судраш эди.

– Майли, дугонамнинг ҳоли не кечди? Хайр...

Акмал ака қўлимдан тортмоқчи эди-ю, журъати етмади.

Йўлақдан одимладим. Акмал ака қизариб эргашди-да, шериги қўл сермагач, ниятидан қайтди.

Абдурауф (бироз узоқлашганимдан сўнг) ғўладиради.

– Асов ...

– Ҳа, сен бу борада тажрибалсан!

– Ҳа, ўжарлиги босилади...

* * *

Эрта уйғондим. Азон айтилаяпти. Рўпарадаги уйнинг олтинчи қавати ёниқ. Қалин пардани ёриб чиққан нур кўз олади, эътибор тортади. Унда уч-тўрт опа-сингил интибоқ яшайди. Яқинда кўчиб келишган. Одоби, серсалом, бошидан дурра, эгнидан узун кўйлақ тушмайди. Ҳов анави, қайрағоч остидаги кўчма дўкон ўшаларники. Улар азондан то шомгача бир тўрва қурут, писта, сигарета бошида галма-гал савдолашади. Аҳён-аҳён онаси кўча айланади, дайди мушук каби тирқишларгача сергак тимирскиланади. Не ажабки, қизларининг на феъли ва на қиёфаси онасига тортган. Хола жағи-жағига тегмай қизларини қарғайди, сўқади.

Хайрият, новвой амаки ғимирлабди. Бирин-кетин подъезд чироқлари ёниб, хира йўлақлар ёришди. Устимга халат илиб, новвой дийдорига ошиқдим. Люханинг балконида дайди мушук аянчли миёвлаганча пастда ахлат титаётган кўппак бошига тушди, кучук жонхайбатда ғингшиб қочди. Тепадан биров сўкиниб, нимадир отди. Этим жунжикди, чапга қайрилдим.

Подъезднинг темир эшиги тарақлаб, гандирак-
лаб Акмал ака чиқди. Уни Майсара опа зинадан
суяб туширар, изидан хола сийпаб эргашар, Акмал
ака ширакайф, қўйлаги йиртиқ, бадани моматалок
эди. Туфлисини босганча шалвирарди. Миямга ўқ
теккандек бир муддат гарангсидим, худди ўлаёт-
гандек музладим. Кўзимни чирт юмганча, унинг
ўтиб кетишини кутдим. Қулоғим остида хола
шангиллади.

– Нега тўхтадинг? Йўлингдан қолмасанг-чи!

Акмал акага қарадим.

У мўлтираб термулди. Негадир ўзини тузатди.

– Сиз, бу ерда?..

– Аёл зотига суягингиз йўқлигини...

У каловланди, холанинг турткисидан тетилди:

– Нотўғри ўйлама, жоним!...

Хола аччигланди.

– Ҳа, нима, боғлайдими? Камайиб қоладими?..

Эркак.

Акмал ака унга ўқрайди.

– Ўчир, мегажин! У менинг хотиним! Кел...

Бош тебратдим.

– Йўқ! Мен-ку, майли, онам эшитса, ўлиб қола-
ди-ку! Ўлдим-куйдим, деб қанча одамни алдадингиз.

Энди эса...

Қўлини кўксига қўйди.

– Кечиринг!

– Буюмни ямаш мумкин, хиёнатни эмас.

Хола уни судраркан, менга гўлдиради.

– Кимисан, бунинг?

– Билмадим...

Хўрлигим келди. Кимга ёрилай, онамгами, яна юрагини сиқайми?..

Елкамни юк босгандек сўлгин қадамларда ярим соатлар чамаси шу атрофда девонадек ивирсидим. Ортимга ўтирилиб қарашга юрагим чопмай, ўт олдирилган машина тезроқ кетишини бетоқат кутардим.

* * *

Садоқат ижара ҳақини тўлагани кетиб, Бойкамбир (биз уни шундай атардик) никидан айниб қайтди. “Ҳе йўк, бе йўк”, кетаманга тушиб қолди-да, лаш-луш, ашқол-дашқолини йиғиштирди. Шаштидан қайтармоқчи бўлдим: “Сени жин урдими? Қош қорайди, аммангникига улгурмайсан! Бординг ҳам дейлик, оқшом бировникига бориш уят-ку”. Миқ этмади. Бойкамбир билан орасидан ола мушук ўтган, шекилли. “Нима, яна нарх кўтарилибдими?”, деб юзландим, аразлаш маънисини топгандек.

У “ҳа” дегандек бош чайқади.

Кампири курмағур роса пулга ўч-да! Пул туққанми, ҳайронман! Биров кўпроқ ваъда қилса, урди Худо, ўшанга оғади-қўяди.

У шунча таваллога ҳам аҳдидан қайтмади. “Бир кун, минг кунми?!”, каби ўзимни овунтирар, дугонамининг арзу додини неча ойдан бери йиғилган ўйин-кулгуни қўмсаш дея баҳолардим. Борса-борсин, дарди босилади. Уни бўсагадан кузатдим.

– Яхши бориб кел!.. Салом дегин!

– Хўп, – деди у елка оша қайрилиб. – Эшикни маҳкам тут, хотиржам бўл, азон етиб келаман. Ҳалиги, ҳа, майли...

Садоқат яна нимадир демоқчи эди-ю, тил тишлади.

У зинадан пастга шўнғиди. Эшикни тортиб, ошхона сари одимладим, ортимда “тарс” этган товуш янгради.

Деразадан оша шаҳар шовқини, гўдак йиғиси, она алласи, қоришиб киради-да, ёлғизликка қарши инқилоб ясаб, ҳаёт нашъасини улашади. Бу ердан чодирсифат капасида қалтираб чақа санаётган пистафурушдан тортиб, ҳов анави, мўри гирдида биқиниб ётган дайди мушуккача аниқ кўринади. У узук-юлуқ миёвлаб, гўё аллақайси иргада санғиган кунига ранж чекади.

Садоқат чой қўйган экан, вақирлаб човгун чуматидан буғ ўрлади. Овқат зарилми? Чой-нонга кечлик ўтади. Онамнинг эски тўрвасидан қанд-курс, талқон чиқар. Бир пиёладек талқон, яна қоғозга ўроғлик қандни чинни косага бўшатиб, чой дамладим. Пахтагулли чойнак дастаги кафтимни куйдираёзди: амаллаб хонтахтага идирдим. Хонтахта устида қоғоз ва букланган пул бор эди. Мактубни шошиб очдим, кўзим сиёҳ изидан қувди.

“Мендан катта хатолик ўтди. Аммо шу йўсин рол ижро этмасам, қўйиб юбормасдинг. Сендан илтимос – кечириш. Кўргандирсан... Бой кампирдан қисиб қолганимни бирор егуликка ишлатарсан. Дарвоқе, меҳмонларни яхши кузат”.

20... йил, 25 апрель.

Сўнгги жумла тушунарсиз – кимни чақиргандик?
Йўқ. Кўзим учиб турибдими?! Қутли меҳмон кун ке-
лар. Аллақачон чор-атрофни қоронғилик босган.

Чойчақани бўшаган қутига солдим. Дугонам ме-
нинг ғамимни емай, ўзини ўйласа бўлармиди? Ти-
шининг ковагини сўриб юргандир.

Кечликни егач, дастурхон йиғиштираётганимда
соат тўққизга яқин эди. Бекордан Худо безор. Жа-
вондан китоб саралаб-олиб, иштиёқ билан варақла-
дим. Халқ оғзаки ижоди. Топишмоқнинг жавобини
бармоғимни ёпиб, ўйланаман. Шояд, каллага маъ-
нили фикр келса. Кейин тез айтиш, мақолу матал-
лар, халқ қўшиқлари...

Шу тобда эшик нохос силтанди. Иргиб ўша ёққа
югурдим, туйнукдан йўқлаб келувчини кузатдим.

Акмал ака гезариб, тутқични бурарди. Мени
ваҳим босди. Эшик қўнғироғи пайдар-пай чалинди.
“Ким?”, дея пичирладиму, нарёқдан у “эрингман”,
деб дўқлагач, нафасим бўғилди.

– Очолмайман.

– Баҳонани қўй! Сенга совға олгандим. Берама-
ну, кетаман.

– Эртага... – деганим ҳамоноқ, у ўшқирди:

– Бунча эзмаландинг! Гапни кўпайтирма, ғиди-
биди пайтимас.

Боя илгак солишни унутган эканман. Қабза-
ни бурашим ҳамоноқ “ширқ” этиб кулф ечилди-ю,
унинг иши енгил кўчди. Акмал ака остона ҳатлаб,
ҳадясини узатди, қонталаш кўзлари қисилиб, ияги-
ни кўтариб ишшайди:

– Қалайсан? Ўзинг зерикмаяпсанми? Сени йўқлашим бесабаб эмас. – У залдаги стулга безрайиб ўтирди, эркалашга тушди, тушунтирди. – Тўрт кунлик дунё. Ўйнаган–қулган қолади. Тўтрими? Сени севаман-ку!

Қанчалик тез қизиган бўлсам, шунча тез совудим.

– Бу, кайфингиз борми, дейман?

– Оббо сен-эй, кипригингга кир юқтирмай юрасанда-а!

Акмал ака ботинкасини ечиб, менсимаганнамо гапирди:

– Оппоқ – фаришта. Лекин... турланасанлар, қойил! Аслида, жазмандан фарқинг йўқ.

Азбаройи, ўзимни йиғидан тўхтатолмадим. У ҳануз сайрар, жағи–жағига тегмас, калласи икки ёнга оғар, сигаретани лабига қистириб, алангларди.

– Сиздан ўтинаман, шарманда бўлмай!..

У кучланиб, аммо авайлабгина девор муштлади-да, башараси тиришиб ўдағайлади:

– Бас, йиғи-сиғингни эшитишга келганим йўқ. Яхши гапга ўзингдан кетма. Биласан-а, жаҳлим чиқса!.. Ундан кўра тинчгина, ечин.

– Ундан кўра, ўлганим яхши. Бақираман.

Акмал ака чеграйди, калитни олиб эшикни қулфлади.

– Ўлсанг, ўзингни оқлолмай кетасан. Номинг, булғанади. Менга икки дунё бир қадам.

– Майли, виждон пок...

– Ўчир-ей!

У билагимдан чангаллаб ичкарига судради. Жон ҳолатда трюманинг бурчагидан тутдим. Қўлим дори қутига тегди... мияга бир ўй ўрнашди.

– Қўйиб юборинг! – деб чинқирдим бўғилганнамо. У ҳаракатдан тўхтади.

– Шунга қўнглингиз кўнчиса, майли...

Акмал ака хонага ўғринча назар солди-да, қўлимни озод қўйди. Мени синамоқчидек “йўқ”, деди қатъий оҳангда. Кейин индамаганимдан ниманидир фаҳмлагандек:

– Ўлиб турган экансан-да! – деди мамнун.

– ...

– Энди ўзингга келдинг.

– Лекин шарти...

– Қулогим сенда? – деди у тамшанаркан.

– Мени ёлғиз қўйинг. Ҳалиги...

“Қочиб кетмасмикан!”, деган ўйда ҳиринглади.

– Тез бўл! Бирор ишкал чиқарсанг... – дея кўрса-тиш бармоғини бошимга ниқтади. – Пастга сакра-санг, ўласан!..

– Майли...

Оёқ товуши залга оғгач, эшикни тамбала-диму, дори қутини йиртдим, уч-тўрттасини кафт-лаб, оғзимга ташлаб, ютдим. Бу тубанликдан жон узилгани дуруст. Яна дори чайнадим, қисқа вақт карахтландим... кейин кўз ўнгим қоронғилашди, хона чирпирак айланди: шифт оёқ остида, лам-па қоқ пешонамда. Телвагезакдек қалқиб-қалқиб юрдим.

Сўкиш ва тепкидан кўрқибми, ё қувват қочиб-ми, олачага юзтубан йиқилдим...

...Тепамда аллаким осийларча ялиниб-ёлворар:
 “Ўл, лақмаси курғур!”, деб ўзини қарғар, дастпанжа-
 си дуога кўтарилган кўйи йиғламсираб пичирлар,
 лаҳзалик ҳаракатим – бир қараб қўйганимни пай-
 қайдиган аҳволда эмасди.

Хонага оқ ҳалат кийган аёл кириб келди-да, қар-
 шимда ўтирган дугонамни тезлади:

– Ичингиз гапга тўлиб кетганми?

– Ҳозир...

– Ҳозирингиз битмас эканда-а!

Ошқозон бўм-бўш, аммо қорним очганини сез-
 майман. Бошим хумдай оғир, аҳён-аҳён симиллар,
 айланар, шунинг баробарида кўнгил айнигандек
 туюларди.

– Гўл, келиб-келиб ўшанга ишонасанми? Ах-
 моқсан, Садоқат, ахмоқсан! Иккисининг тили бир
 экан-да! Эҳ, меҳмон деса-иккови гаплашиб олар,
 деб ўйлабман-а, бундай кўзи очлиги тушимга ки-
 рибдими?! Йигит деган номдан ўргилиб кет, ҳайф
 сенга! Уни бебурд қилиб, шохинг чиқармиди?!
 Виждонсиз!

Ғалванинг бошида ўзим эдим. Буни айтишга тил
 қани?

– Вой, кипригинг учяптими, жоним? – деган
 ҳайрат янгради. – Кўзини очди. Ўзингга шукр, Ху-
 дойим. Қимирлама, бўлди...

У атрофимда гир югурар, суюнар, бутун
 оламга жар солгудек шашти бор эди. Онда ол-
 димга одам уйилди. Қаншарига кўзойнак қўндир-

ган дўхтир ҳовлиқиб кирди-ю, дугонамга танбех берди:

– Палатада тўй қилаяпсизми? Бай-бай, бўй қизнинг ярашиғими, шу иш? Қани, тез-тез чиқиб кетинг-чи!

Кекса шифокор ҳаммани ташқарига ҳайдади. У илҳақ қарай-қарай эртага келишини айтди.

...Душанбада уйга қайтиш учун рухсат тегди. Нарсаларни шайладим. Қоғозбозлик битгач, даҳмазаларни орқалаб, қайдасан, кулбаи вайрона, деб йўлга тушдим. Ҳафталаб ётиш тинка-мадорни куритибди: маҳалла кушхонасига етгунча қилпанглаб, ҳолсизландим, тиззам қалтираб оёғим ўзимга бўйсунмасди.

Қассоб бобо берилиб қовурга чопаркан: “Ой-қизим, тумовларни ҳайдадингизми?”, дея саломатлик сўради-да, қон юққан докага панжасини суркаб деди:

– Бир туюр сизга илиндим. Қайнатма шўрвабоп... суягиям титилиб кетади. Қувват-да.

“Парҳездаман” деб зўрға қутулдим. Муюлишга етгунимча, “Ҳа, эси йўғ-а!”, деб койиди бобо.

Қувват қочмагани исботи учун собит одимлаб, хобхона зинасигача масофани забт этдим, нариёғига кўз қўрқди. Аксига олиб, бирорта юккўтаришгич ҳам йўқ. Шу пайт ўткинчи бир бола терлаб кетганимни пайқаб, халтачани елкасига ташлаб, лапанглаб юқорига ўрлади. Ортидан юрдим. У хаёлимдагини уққандек ижара уйимиз қаршисида тўхтади.

– Бу ерда ким туради?
– Кимдан экан? – деб сўрадим бирдан.
У конвертга синчков қаради-да, менга берди.
– Қўшни қишлоқдан бериб юборишди, Зухра-
миди?

– Келинойим. Раҳма-ат! Сиз ким?
– Вали миробнинг ўғли. Коллежда ўқийман.
У яна иш буюришимдан қўрққандек қочди. Та-
шаккурни ҳам эшитмади, чоғи. Конвертни йиртдим.
Инсон зоти тушуниши даргумон – ажи-бужи ёзув.

“Мўътабар қайнсинглимга салом! Уй ичи –
отам, ойим, ақангиз, қайнсинглим, укангиз барча-
си соғ-саломат! Тиловкашининг толеини тилаб
ўтирибди. Ўзингизда нима хабар? Англашимча,
Акмал билан орангиздан оламушук ўтган. Икки
кун бурун унинг онаси келди! “Киши билмас, кўр-
мас бир оғриги бор экан, нега яширдинглар? Ҳали-
ям, ўғлимиз вақтида пайқабди”, деб жанжал кўтар-
ди. Гапнинг индаллоси – тўй қайтарилди. Лекин,
ҳеч қайгурманг, сизнинг ўқинишингизга арзимас!
Ишқилиб, хайрли келсин!

Янгангиз!”

... Мактуб мадорсиз қўлларда гижимлангач,
шундоқ оёқ остига ташланиб, эзгиланди.

IV боб

...Шаҳарда ишлашга уйдан изн тегмади. Ўй-
лай-ўйлай шаҳарчадаги фирмага иш сўраб бордим.
Қоровул обдан суриштириб, раҳбар хонасини кўр-
сатди.

Директор қотма, гажир, синчитаъб киши бўлиб, бир қарашда чиноқлигини пайқаш мумкин эди. “Роса одамига йўлиқдим”, деган фикр югурди, ми-ямда.

Раҳбар ўзини Неъматович, деб таништирди-ю, оромкурсида чайқалганча ишоралади. Бурчакдаги букри ўриндиққа илиндим. Бироз суҳбат қурдик: отамни, маълумотимни билиб олди:

– Эплаб кетармикансан?

Елка қисдим.

– Камтарман дегин! Дуруст. Оғзи кўпириб мақтанганлари ойда дом-дараксиз қурийди. Каллада “алиф” йўқ: менинг исмим мулла Олим, ўқимай чиқди, саводим... Ишига номуносибларни кўрсам, тепиб қуваман, билдинг! Сув кўрмай этик ечилмас. Ҳафта ўн кун синаймиз-да, тортиб кетсанг, қўйиб юбормаймиз. Меҳнатингга яраша ризқ. Бировни норизо қўймайман.

Раҳмат айтиб қўзғаларканман, ишнинг бу қадар силлиқ кўчишидан таажжубда эдим.

– Бугунги ишни эртага қўйма, деб эшитганми-сан?

Гартак ўйлангач, раҳбарнинг мақсадини англа-гандек:

– Қачондан бошлайин? – дедим.

– Ўрнингда бўлганимда, ҳозироқ енг шимарар-дим, чўзма.

– Хўп...

Директор кимгадир сим қоқиб, чақирди.

Тарновдан ерга томчи тушгунча вақт ўт-май бўсағада Низом ака кўринди. Бошлиқ

таништиришга чоғланган ҳам эдики, у гапни кесди:

– Буни мендан яхшироқ ким ҳам билиши мумкин?

– Йўғ-е! – деди раҳбар ҳайратланганнамо.

– Шубҳалансангиз, ўзидан сўранг!

– Шундайми?

Тўғриси, ҳамқишлоғим нимага шаъма қилаётганини билмасдим, аммо сиз ҳам кабоб ҳам куймайдиган тузукроқ гап топиш керак эди.

– Ҳамқишлоқмиз.

– Манави хонани тузат, янги ходимимиз.

Директор имлагач, қишлоқдошимнинг ортидан иярдим. У қўшни хона қулфига калит суқиб, тишланиб буради. Эшик очилгач, зах иси димоққа урилади. Хона тартибсиз суратда уйлиғиб ётарди: стул усти, шкаф ва дераза тоқчалари, лампалар бамисоли чангга ботганди. Мўри гирди, шифти бурчаклар... чатир. Низом ака дастрўмолини бурнига босганча узоқлади.

Кабинетни йиғиштиришга киришдим.

Қишлоқдошим эса искович итдек тимирскиланар, ҳар замон хонага бошини суқиб: “ – Ҳалиям битмадими, тезлаштир”, деб дўқлар, кўриниши аллақандай шубҳали эди.

Даҳлиздек хонани икки соат тозаладим. Бир вагон қўқим чиқди, ўзиям.

...Идорадан чиқарканман, амаки қоровулхона кўзидан: “Низом калит бердим, ташлаб кет”, деди. Калитни фаррош опага қолдиргандим, изимга қайтдим.

Ярим очик кабинетдан гангур-гунгур овоз эшитилди.

– Этаги енгил. Эшитишимча, суягида бормиш. Иш берганингиз яхши, бир эмас, икки жонга савоб. Худо бераман деса, нима, яқинда ота бўп турипсиз-да!

– Ҳе, нафасингни ел учирсин! Беникоҳ бола, худо сақласин! Тавба қил, тухматнинг жазоси огир. Гуноҳга ботма... у иккиқат эмас.

– Ичига кириб чиқдингизми?

...

– Шамол бўлмаса, дарахтнинг учи қимирламайди.

– Хомсан бола! Ит ҳурган билан ой сесканмас. Озига кучи етмаган кўп-да! Қайси, менга айт, ўша ожизага тош отган? Айт-чи? Хезалак, хотинчалиш! Одамни шундайлар булғайди.

...Ғийбатга нима чора кўрасиз?! Ёқасидан оласизми, урасизми? “Мен сутдек покман!”, дейсизми?

Жон ҳалқумга тикилди, ўлсам, уйда ўлай!

... Кўча-кўйда ҳам бўлмағур хаёллар бошни пармалар, бундай пайтда на ўзингизни карликка ва на кўрликка соласиз. Шояд, бу юрак оловини пасайтирса! Шу ёниш таъсирида томорқагача мисоли учиб келдим. Онамнинг олдида шу ҳолда киришни ўзимга эп кўрмай, бешбармоқ тагида нафас ростладим. Ҳовурумни босиш учун ўзимга ўзим тасалли бердим: “Ўксима, сенинг руҳинг пок, соғлом. Кўнгил манфаати эзгу! Ниқоб остида кўринишингга нима ҳожат? Ният тўғри. Виждон уйғоқ-ку! У гуноҳига истиғфор тортади. Демак, ўлмагансан!”.

...Янгам чойга чорлаб хаёл тўзитди. Садарай-хон баргини узиб ҳидлаганча айвон томон юрдим. Дастурхон тузаб қўйилганди.

...Онам чой устида ушлади: нимадир дейишга узоқ чоғланди.

– Ойим, наша қўндими? Қани туринг-чи! Дўх-тирга кўриниб келамиз.

Талмовсирадим. Анча пайт сўзсиз гунг қотдим, тилим айланмас, юрагим бўм-бўш, оғриқсиз эди.

– Ишончим кемтик денг! Наҳот? Кўзга суриб ўстирган қизингизга-я! Буни сиздан эшитиш... Майли, сиз нима десангиз, шу! Одобсизлигим учун кечиринг!

Онам бурнини тортиб, хўрсинди.

– Гийбатлардан тўйдим! Ойим, сизга ўзимга ишонгандек ишонаман. Аммо ўлгур тил югуртади-да! Энди измимдан чиқмайсиз-а?

– Шундай. Раъйингизга қарши борган эмасман! Онамнинг ранги очилди.

– Қиз номуси қилдай нозик. Эгасига етгунча, минг оғизда гап. Эл оғзига элак тутиб бўлмайдди, дегани шу-да! Энди эгангиз келгунча ўшагига чидаимиз! Гапирса гапирибди-да!

Янгам ҳамсоёникидан қайтиб, шу томонга яқинлашаркан, ойимнинг овози сустлашди. Мен ичкарига ўзимни олдим.

Икки йил ўтди. Бу орада уйи бузилган ҳайдовчидан, яна иккинчи хотинликка бефарзанд Нурали

полвондан совчи келганини айтмаса умр файзсиз,
совуқ ўтарди.

* * *

Ҳозир айна сунбула. Бироз салқин тушган, ёз
жазирамаси аллақачон қочган эса-да, рўздорлар-
нинг аксари иссиқдан бешиб боғ ичида эди. Отам
ҳам шулар сафида.

Тўрт-беш ҳовли нари – ифторликдан мулла азо-
ни тингач, анчайин кучланган рамазон ашуласи,
ҳамсоямиз – Мирсалим даллолникида авжланди.
Қайсидир шўхроғи бурро айтиб қолди:

Ўчоқда кул,
Ҳамёнда пул,
Чиқара қолинг,
Кўппала пул...

Орадан бир пиёла чой ичгунча фурсат ўтмай
қўшиқ дарвозамиз ёнига кўчди. Онам тангаларни
шиқирлатаркан, ўтирилиб: “Майда пулингиз йўқ-
ми?”, деб сўради. Бош ирғаганимдан сўнг зардолига
осиғлиқ тўрвачани кўтариб, “молтопар” нимчаси
киссасини ковлаганча келувчилар олдига юрди. Ула-
шиқ барчага татидими, ашула кунчиқарга қўзғалди.

Ойим муҳим юмушни дўндириб, қайтди-да, ён-
бошлади. Кейин ненидир хотирлаб жилмайди:

– Болали уйда гап ётмас, деганича бор. Тунов
куни Бозорбой укангиз бир гап топиб кепти-де!

– Ўзимизнинг қорами?

– Ҳа.

– Сени бир хотин сўраб юрса, боласи тушмагур жа маҳмадона-да! “Опамни олишга қурби етарми-кан?”, дебди.

Қадримни аршга етказган инимга кўнглимда чексиз илиқлик кўпирарди.

– Қорабой танимабдими, бегона. Кўриниши қанақа экан?

– Кимнинг ақлига келибди, шу нарса?! Бунинг дахли йўқ. Совчи келган тақдирдаям: “Етти ёт бегонага берадиган қизим йўқ!”, дейман. Кўр ҳассасини бир марта йўқотади.

Ногаҳон нигоҳимиз тўқнашди-ю, моғорлаган хотирани қўзғаганидан андишаланган ойим дарров фикрини судради:

– Ҳамма тенг яратилган. Иншооллоҳ, сизнинг ҳам тенгингиз чиқар, ойим!

Бахт шу тобда чўлу биёбондан топилажак чашма янглиғ.

– Бир ҳикоят айтайми?

– Айтинг, – дедим қизиқсиниб. – Нима ҳақида ўзи?

– Эшитинг!

– Хўп...

– Илгари бир кампирнинг икки қизи бўлиб, каттаси ўғай, кичкинаси иярчанг экан. У ўзининг қизини еру кўкка ишонмас, чолидан ёдгорни тиндирмас экан. У кундузи сурувни боқиб, қўй жунидан калава эшар, ундан кийим тўқиркан. Қизнинг чеварлиги, ақлу фаросати, меҳнатсеварлиги элга ёйилиб, ҳар тарафдан совчилар кела бошлабди. Бироқ шум кампир ҳар сафар совчиларга арзандасини кўрсатиб,

чевар қизни яшириб қўяркан. Аммо совчиларга дангаса, қўрс қиз маъқул тушмас, алал-оқибат, келувчиларнинг оёғи узилибди. Кунлар шу зайлда ўта-верибди.

Бир куни ўғай қиз ҳовуз бўйида сув олиш учун энкаяркан, оёғи тойибди-да, кавуши лойга ботиб, йўқолибди. Қиз қанча уринмасин лойқаланган ҳовуз ичидан кавушини тополмабди ва хомуш уйга қайтибди.

Кўп ўтмай ҳовузга улоқчи отини суғоришга келган полвон йигит ногаҳон ҳовуз тубидаги кавушга кўзи тушибди, уни олишга уринибди. Лекин бу иш осонликча битмасди. У ҳовузни қуритишга бел боғлаб, дала томонга зовур қазиб, сув йўлини ўнглабди. Сув камайиб, таги кўрингач, йигит кавушни олгач, дебди: “Кавуш кимга лойиқ тушса, ўшанга уйланаман!”.

...Ойим негадир “қағ-қағ” лашган товуқларга қаради. Мен хитобан: “Хўш, нега тўхтадингиз, тугадими?”, деганимдан кейингина давом этди.

– Эртасигаёқ танти йигит уйма-уй кириб, кавуш эгасини излабди. У бировга катта, бошқага тор... кимгадир лойиқ келса-да, жуфти топилмабди. Алалхусус, кампирнинг кулбасига ҳам полвон қадами етибди. Шу тобда ўғай чолнинг қизини катакка қамаб, ўз қизини синовга шайлаб ўтираркан...

Кавушнинг бир пойини кўриб, йигит юрагида умид уйғонибди-ю, аммо арзандадан кўнгли тўлмабди. Қизнинг бесўнақай оёғига кавуш сиғмабди.

У лом-мим демай ҳовлидан чиқаркан, товуқлар “қағ-қағ” лашиб-учиб, питир-питирлашиб югур-

гилаганча уни катак ёнига чорлабди. Бу ҳолатдан ҳайратланган йигит катак ичини не кўз билан кўрсинки, бир хурлиқо ўтираркан. У кавушни сулувга кийдирибди, эътибор берса, лоппа-лойиқ, ўлчаб тикилагандек эмиш.

Кўп ўтмай улар уй қурибди, муродга етишибди.

* * *

“Муяссар чеча ўрмак қурибди”, хабарини эшитгач, бояги гап ортидан қувиб, ҳашар баҳонада уникига йўл олдим: уйи қибла тарафда... Очиқ даричани қоқиб, ичкарига мўралашим ҳамоноқ янга менга кўзи тушиб, қўлини сермаб чақирди-да, нечундир ён-атрофига аланглади. Кўришдик. У мени ичкарига судраркан, сўради:

– Рўзани ушладингизми?

– Оллоҳ қабул этсин. Фарз!

Муяссар янга уялди.

– Ҳар товланган ёқут эмас. Пешанада бордир бир ярқираган. Ҳали бахтингизни топиб кетасиз.

Янга кўнглига ботар гап гапирмадимми, дегандек қимтиниб-қимтиниб қўярди.

– Сизга ёрдамга келдим. Уйда ўтиравериб торикдим, – дедим ўрмак томон бурилиб. – Қани, калава ип беринг-чи...

– Кун иссиқ, бунинг устига рўзасиз. Чарчаб қомайсизми?

– Эмаклашимдан аввал гилам тўқишни ўрганганман, – дедим ҳазиломуз.

– Майли, мен сизга гап бериб тураман.

Ўрмак қайрағоч таги – ўн метрни эгаллаган, елкама-елка ўсган икки дарахт кўланкаси бус–бутун унинг устини ёпганди. Узун калава ип боғлами икки учига қозиқ қоқилган.

Ҳангомамиз ўтган-кетган, миш-миш, машмаша, тузсиз гаплар сирасидан бошланди-ю, қизиқ нуқтага ҳеч етмасди. Супра қулоғига теккизиб қўйишга тил қани?! Не тонгки, миясига зарб теккандек бирдан юзланди:

– У-бу жойдан келмадими, яқин ўртада?

– Онамдан сўранг, билади! – дедим жиддий.

– Олдингиздан ўтмоқчи бўлиб юрувдим, қизжон!

– Хўш демайсизми?

– Хўш...

У тўнкага олача ташлаб ўтирди-да, мени зимдан кузатди: негадир иккиланар, ниҳоят, узоқ типирчилаб, оғиз жуфтлади.

– “Кавкаби иқбол омонатдир. Гоҳ у чарақлайди, гоҳ сўнади. Уни вақтида тутиб қолиш керак. Қўлдан чиқса, аҳмоқлик!”. Бу бир муаллимнинг гапи. Бу кимгадир эриш туюлар, аммо у йигитни илк кўрганимда, “қайси пешонаси ўн қаричга насиб этаркин-а?”, деган ўй миямни эговларкан, хаёлан сиздан ўзгасини унга муяссар кўрмасдим.

Янгам берилиб таъриф тавсиф этаркан, гапини бўлдим:

– Исми... қулоғига азон айтилганми?

У ўзини қойий кетди:

– Вой, ўлганим яхши! Шунча қулоғингизга кўрғошин қуйибману, отини айтмабман-а?!

Бир муҳлат ўйланиб, унинг исмини айтди... ва юрак торларини чертиб, етмиш икки минг томирда оқаётган лолагун қонни мавжлантирди. Аъзойи баданим дириллаб, сапчиб ўрнимдан турдим, “оёғим уюшди” деганча янгани ишга ундадим. У анграйиб, жойини эгаллади.

– Бунча қизариб кетдингиз?

– Исмидан...

У кулди:

– Қизиқ!..

Орага сукут чўкди. У таклифи қоронғига отилган тошдек чиққанидан минг жойини ўярди. Аммо чеча кўп чидаёлмади:

– Сиздан садо чиқмайдиганга ўхшайди. Ойингиз билан кенгашиб кўраин-а? Шуниси маъқул-ов?

– Ҳа...

Бошқа нарса демоққа кучим етмади.

У икки қатор ўриб, белини уқалаганча тиккайиб, дон-дун ахтариб юрган қушларни киш-кишлади. Энди навбат менга. Қанчалик қизиқ бўлмасин, совчи тўғрисида гап очиш уят эди. Фақат унга адашлиги боис миямда ғавғо кўтарилганди.

У аллақачон уйланган. Ҳа, ўтган баҳорги Садоқатнинг мактубида, “Акангнинг яқинда тўйи бўларкан!” дейилганди. Яқини бир-икки ой деганимас, ахир!

* * *

Ийди рамазон ўтган эса-да, ҳовлидан меҳмон аримас, келиб-кетувчилар хешу ақраболар, онамининг гап-гаштак тенгқурлари, яна жиянига ҳайит-

лик келтирувчи келинойимнинг оғалари чиқар. Уй мисоли карвонсарой. Уларнинг аксари болалик феълимни яхши биларди. Шунга кўра қий-чувдан задаланиб, Шокиржонни опичлаб боққа чиқдим.

...Аргамчи чексиз кенгликларга узатмоқчидек шитоб ила елди-ю, бироқ қўли калталиқ қилди. Чақалоқ бундан завқланиб пинжимга суқилди, ҳиринглади: бўйнимдаги кўзмунчоққа тегиб, шиқирлатиб ўйнади. Лўппи бетидан ўпдим, гижиниб қовоғини уйди. Ўзимни қўрққанга солдиму, у дарров мунчоқни оғзига тикди. Шалпанг қулоғидан жўрттага тортдим. У мушт ўқталди. Ўйгидан сўнг у манглайимни силади.

Ҳалинчак ҳануз енгил тебранарди.

Шу пайт дарича силтаниб, аллаким очмоққа уринди, кучи етмагач, овозини қўйиб чақирди. Одатда, боғдан оралаб одам юрмас, кўклам пайвандлаш ё каллаклаш учунгина киришар, мусофирлар эса кучукдан қўрқиб, шу ердан киришарди.

Шокирбекни орқалаб ўша томонга одимладим, етиб, даричанинг қўлаки иллагини тортдим. Рўпарамда қорамағиз тан, эллиқ ёшлар қуропли бир хотин, ёшгина бир жувон тикилиб турар, гоҳ менга, гоҳ Шокирбекка қараб негадир ажабланар, чамамда, товонимдан кокилим учигача обдан ўрганар, бир-бирини киши билмас туртарди. Уч-тўрт дақиқалик кузатишдан сўнг хола тилга кирди:

– Қизим, ойингиз уйдами?

Нечукдир тилим айланмас, имо-ишора билан чекланар, “ҳа”дан нарига ўтмасди. Улар ичкарилаб, бедани пайҳонламасликка уриниб, ажриқ устидан

юришди. Йўл-йўлакай опанинг енгил кўтариб олдим. Шокирбек ҳам қуюлди.

Ховли саҳнида уч-тўртта ёш бола лой ўйнайди. Синглим айвон лабида маккайи донини ситади. Кайвонилар эса ёнбошлаб, ҳангомани урадилар.

Меҳмонхона эшиги очик. Уларни қаёққа бошлашни хижолатланарканман, ўша ёқдан онамнинг: “Айланай, келингизлар!”, деганини эшитиб, енгил тортдим. У меҳмонларни хонага етакларкан, бўсағада тўхтаб “чойга қаранг”, буйругини берди-ю, рўмоли учини силкиб қўйди. Шундагина бошдаги дурра ечилиб бўйнимга осилганини пайқадим. Аста-секин Шокиржон мудради. Янгам даҳлиздан енг шимариб чиқаркан, шипшитди:

– Роса қовун туширибсиз-да!..

– Қайдан билай?! Осмон узилиб тушмас, ваҳимачи...

У ўглини қўлимдан олиб, синглимга ялинганнамо:

– Укачангизни бешикка белаб, қараб туринг, эрка қиз! Мен меҳмонларга қарайин, хўп! – деди.

Райҳон момоларга чой узатгач: “Кел, хўппа...а қиламан!”, дея чақалоққа қараб юрди, Шокирбек ҳам унга талпинди.

Ойим совчиларни жойлаштириб чиққач, бўсағадан:

– Келинпошша, дастурхон олиб келинг! – деб буюрди.

Мен лом-мим демай турардим.

Келинойим совчилар ташвишидан бир дам бўшагач, гапни очди.

– Учинчи келиши.

Онам шартта узмаганидан анланса, тақдирим ҳал, “тагин ҳунар кўрсатиб юрмасин!”, деган маънода бировга чурқ этмасликка келишишган, қайнона-келин!.. Отам ҳам қарши эмас. Алҳосил, нон синдириб кетармиш, совчилар!

Ўзимни қаерга, кимга бормоғи маълуму, аммо қандай қаршиланмоғи мавҳум омонат япроқлар сингари тасаввур этардим. Эҳтимол, улардан ҳам нотавонроқдирман. Улар ҳар кўклам қайта тугилади, қачондир суйгани ёнига қўнмоғи, пойида эзилмоғи, жон бермоғининг имкони бор! Менга-чи?.. Уларнинг куйгани фироқдан эмас – ишқ баданни куйдирмайди.

* * *

Киши баъзида азму-қарори ўзгага ётишиб тушмаслигини ўйласа, ортиқча қимтиниб, каловлана-каловлана тил тишлайди. Бу орадаги яқинлик ё андиша устидаги ҳукм эмас, билъакс, силабгина “сиз ҳам куймасин, кабоб ҳам” қабилида тушунтириш мулоҳазаси учунгинадир.

Меҳмонларни узатиб қайтгани ҳамоноқ бошланган онамнинг ғайриихтиёрий типирчилаши, тикан киргандек озорланиши, орадан беш-олти соат вақт ўтиб кетса-да сўнмай, кескин ўржиди: ён-веридан ўтган-қайтганда олдига чорлайди-ю, лом-мим демайди. Ахийри, пар ёстикқа ёнбошларкан, янгам икковимиз хонага киргач, гўё ётсиниб, лекин паришонҳол кўриниши жонланиб, худди чигал муаммони ечгандек қўзғалди ва дарҳол келинига юзланди:

– Зухра, сени сўраб-борганимиз эсингдами?
Янгам менга “сиздан гап қочдимиз?”, дегандек
нигоҳ ташлаб, гўлдиради:

– Ҳа, эсдан чиқармиди.

Биз пойгакда такаллуф кутиб анграйдик.

Онамнинг лаби зўрға қимирлади:

– Кейин. Унашилганингни ким айтган?

Янгам манглайини қашиди:

– Аям...

– Тихирлик қилгансанми?..

– Йўқ.

– Норизолик...

– Асло... Ҳар ким кўнгли тотган ошни ичади. Ле-
кин ота–онанинг гапи гап.

Янгамнинг иқрори онамнинг юкини енгил-
латди.

– Эй, ўстирган отангизга раҳмат!

Онам режаси ўнгидан кўчганидан қониқиб, уни
сизлаб, ёнидан жой кўрсатди.

– Ойим, – дея тутилиб гап бошлади у. – Раъ-
йингизга қарасам, умрингиз сарғайиб ўтаверар-
кан. “Оғирлигим тушибди!”, деган хаёлга бор-
манг! Эрта-индин Райҳонга ҳам оғиз солишади,
бўйи чўзилиб боряпти. Ҳар ишнинг вақтида бўл-
гани яхши.

Янгам қайнонасига гапни дангал айтишини ис-
таб, имларди. Ер остидан уларнинг ҳаракатларини
кузатардим.

– Гапнинг индаллоси, нон синдириб қўйдик...

Ярқ этиб онамга қарадим, у қатъиятли боқди.

– Индамай...

– Қозигида қариди-я, дегувчилар меъдага тегди.
Сўрайдиган ёшдамассиз?

– Бир оғиз айтмайсизми?..

– Аччигимни чиқарма, ёш бола эмассан, койий-версам, сўрайверсам.

Шу ёшга етиб, ойим умрида илк бора сенлади, чаккаси тиришди.

Янгам ўртага тушди:

– Хўп деяпти-ку, онажон!

Тилим узилгандек зўрма-зўраки “хўп”, дедим.

– Қашанг қурғур-ей! – ойим жаҳлини босди. –
Ҳалиям эсинг кирмапти.

Онам йиғи-сиғи кўтармаганимга ажабланиб, келинига кўз қисиб, ташқарилади.

Янгам манглайимни силади:

– Қисматда борини кўрасиз, бошингизни кўтаринг! Ойимни ҳам тушунинг, бечора, сизнинг иқ-болингизни ўйлаб, қартайди. Кўзим очиқлигида тўйини кўрай, дейди. Қизлар тўй келса қувонса, бу парининг ўтиришини кўрмайсизми?.. Эсингиз йўқ.

У “эси йўқ” қайнсинглисининг бошини кўксига қўйиб эркалашга ўтди.

– Ҳали, мени айтди дерсиз, кўрса кўргудек, кўнгил тўлгудек. Айтишларича, элу юрт сўрармиш. Шундай бахт кулсинки, дўстлар кўриб суюнсин, душман кўриб қуюнсин...

“Майли”га нечукдир қурбим етмасди.

– Келаси ҳафта “куёв кўрди”. Бир-бирингизни таниб, гаплашиб оласизлар. Қани Ойқиз, қабоғингизни артинг!..

Кўнгли борми-йўқми, ҳисоблашмай, бердинглар, энди бир-бирини кўрсатишига ўлайми! Куриб кетсин! Кетинг, “касал ётибди”, деб алдарсиз.

Зухра янгамга заҳримни сочиб, аламимни босаман. Лоақал хўмрайиб қарашга-да, лабини буришга-да жасорати етмай, тиржаяди.

“Куёв кўрди” онамнинг янгамга юкловими, ё чиндан шу ҳозир жоизми, беҳабарман. Аммо холис хизматга шайлангучи қиёфасида мажбуриятдан фарқли ўлароқ, бурч тушунчаси собит эди:

– Учрашиш қочмас, – дедим ҳаяжонни босиб, ўзимни енггач. – Мен уни билмасам-да, у мени билиб, совчи қўйган. Шунинг учун учрашувнинг нима ҳожати бор?

– Калта ўйлайсиз! Удум, куёвтўра ҳам зориққан дир. Кўрган билан иш битмайди. Бунинг устига вақт ўтган. Кун эмас, ҳар он ҳуснингизга ҳусн қўшиляпти...

Турганим унинг нигоҳида ажиб ўзгариш, қувонч солди-ю, аммо жавони сари одимлашим шаштини сўндирди.

– Майли, бошқа зўрламайман, у ёғи ўзингизга ҳавола...

– Бетида иситма бўлса, сўрамас, агар сўраса сиз устасиз-ку, бир ёлғон тўқинг!

У тутқични бураб айвонга чиқди.

...Талай фурсат ўпирилиб, ошиқ-мошиқ шийқилаб кимдир келди. Ўгирилиб қарашга журъат йўқ, учрашув баёнини сўраш уёқда турсин!

Қайрилдим. Янгам хонтахтага дастрўмолга ўроғлиқ нарса қўйди. Кўзимга иссиқ кўринди, синчиклаб боқдим, унга атаб тўқиган ўша қийқча...

Йўғ-эй, бошқадир. Бошимни минг турли ўй эговларди.

– Қаердан топдингиз? – дедим тамоман эсанкираб.

– Экиб қўйибдими?

– Ким берди, бўлмаса?

– Куёв...

– Нима деди?

– “Ўша одати қолмапти-да!”, деди. Қайси ода-
тингиз?

– У... билмадим.

– Ёки сизлар илгаридан...

– Йўқ, – дедим унинг гапини бўлиб. – Ғирт бе-
гона...

Янгам ажабланганнамо елка қисди:

– Тавба, жуда қизиқ. Бекорга ундай демайди...

– Айтгандим-ку, танигани учун совчи жўнат-
ган...

Ўша “бегона”нинг совғаси ҳушимни учирди. Қувончим ичимга сигмас, олис-олисдан масрурлик куйи келарди. Янгам хона бўйлаб юра-юра натижа кўринмагач, ярим соатлик суҳбат таассуротини шарҳлар, менга нималардир деганча маслаҳат солар, барини бош силкиб тасдиқлардим, холос.

* * *

Қизнинг хонасидан ғўнғир-ғўнғир товуш чиқиб, кишини шубҳалантиради, гарчи ноқулай эса-да,

эшик қоқиб, ичкарига кўз югуртириб, ҳайратлани-
дилар. Халал бермай оҳиста чекинади-да, яна куза-
тишга киришадилар.

– Ёнингиздаги ким эди? – деди ҳовлиқиб Зухра
янга.

– Ўзим... Кимдир бўлиши керакмиди?

– Керак эди, аммо ҳозир эмас...

– ...

– Кеч тушгач...

– Миянгиз айниб қопти. Эсу дардингиз ўшанда-
ми, дейман!

– Лоақал кўришишга ҳам чиқмадингиз!

– Роса эрсираган экан, деган ўйга бормай-
дими?! Оёғи оғримаса келаверсин!

– Бутун яна келади.

Янгамнинг гапи титратди.

– Кўзим учиб тургани йўқ.

– Шарманда қиладиганга ўхшайсиз, – деди у
қизишиб. – Билиб қўйинг, бу сафар қараб ўтирмай-
ман, судраб чиқаман.

Бу аёлга шу тобда маслаҳат солиш ноўрин.

– Майли, сиз айтганча бўлақолсин! Лекин изим-
дан чиқсангиз...

– Сиз бир ҳунар бошламасангиз, жойидан жил-
ган пес!

Келинойим қўл чўзди, икков келишувни мус-
таҳкамладик. Сўнгра у қандай кийинишим маъқул-
лиги, ноз ва тавозеъ афзаллиги хусусида ақл ўргатиб,
ҳадеб жилмаявериш жиддий одамга ёқмаслигини
тайинлаб, мени ёлғизлатди.

Сулҳ чорасизликдан эди, холос.

Гуруб маҳали. Офтоб ер қаърига шўнғиди. Қишлоққа аллақандай сеҳрлик кеч тушди-да, тунни сир-синоатга ўради. Гулзорда намозшомгуллар кўз очиб, ой нурига умидланди. Юлдузлар дуркум-дуркум томошага чиқа тушди.

Зухраойим қашқа сигирни соғиб, ясан-тусанни бошлаб Муяссар чечаникига шайланди. Мен учун ҳам ойимдан рухсат сўрабди.

– Тутун чиққан жойдан қолмас экан, деб ўйламайдими?

– Кўнгли тортган, чақирган. Шунча пул, ташвиш жонига ботибдими?! Сиз йўқ десангиз, мен ҳам бормаيمان. Одамлар гапирса, тили бор.

– Менсиз ҳам ўтади.

Унинг ранги бузилди. “Ҳазилашдим”, дея зўрга юпатдим. Мен билан киндиги бирми?! Тавба, бу қадар меҳрибончилик... кўз тегмасин!

Дарров базмга ҳозирландим.

У қараб қулди:

– Куёв опқочиб кетмасин, тагин?

Бошимда бир шумлик учқунлади. Ўз тилидан илинди-ёв!

– Қаерга опқочади?

У оёғи куйган товукдек типирчилаб, гудранди:

– Ҳазилни ҳам кўтаролмайсизми? Сизга тегишмасам, кимга...

– Арпа экканим таррак чиқибди, деб қолмайин яна!

У зўраки тиржайди.

Кўчага чиқсак, Бозорбой ангардан қайтаётган экан, биргалашиб: «Қаердасан, отиннинг уйи», деб овул оёғига ўрладик.

Кечқуруннинг ҳам ажабтовур манзараси бор: Подаётоқда чўпонлар гулхани учқунлайди. Оғил шифтида куш палапонларининг заиф чуғур-чуғури, маккажўхори баргларининг шитир-шитири узоқ янграган аллақандай маҳзун навонинг сўнгги сасидек кўнгилга тегади.

... Чангимасин учун бўсағага сув сепилган. Дарвозадан киришингиз ҳамоноқ намхуш ҳаво юзингизга тегади. Муяссар янга оёқ товушидан сезиб, ошхонадан: “Сизсиз ҳам гап ўтарди...”, деб кесатиб, келинойимга кулди: “Сира қўймади-да, эплабсиз-ку!”. Илмоқли гаплар сергаклантирди. Илтифот кутмай тўғри меҳмонхонага юрдик.

Девори ганжланган, шифти кўкимтир, тоқчаларига дарпарда осилган, узун ва кенг хона. У ерда мен ўйлаганчалик ўн-ўн беш чоғли бўй қизлар эмас, саноклигина хотинлар кўр тўкиб ўтирадилар. Ҳафсалам пир бўлди. “Эсонмисиз-омонмисиз”, қилишгач, “тўрга... тўрга” дегувчиларга хитобан “хизматдаман!”, деб пойгакка ўтирдим. Соғлик-саломатлик сўрашилгач, “Куёв муборак, бахтли бўлишсин!” ни бошлаб юборишди. “Раҳмат” маъносида бош силкидим.

Базм аҳли менга тенгқур эмаслигидан қуроқ кўрпада игна устида ўтиргандек типирчилар, тезроқ кетишга чоғланардим. Карнайдан таралаётган наво қулоғимга бурғу солаётгандек, тўрда чўққайган Пардагул чечанинг қурбақа кўзлари мени таъқиб

этарди. Шу пайт бахтимга Маҳбуба эшикдан мўра-
лаб: “Опа, бу ёққа қаранг!”, деди.

– Аямга ёрдам бераркансиз! – деди у лабини
чўчайтириб.

Катта бир даҳлизча – ошхона, бундан ички
эшик орқали қўшни хонага ўтилади. Ўчоқбоши
коп-қора куя. Пахса девор ўйилиб мўри ўрна-
тилган, аммо олов шифтгача чала-чулпа қорага
бўяган.

Ичкарида Муяссар янга шошилинкараб сутли
аталани қотирма хамирга суркади. Шу ҳолича ҳам
қадамимдан сезиб: “Мой чучибдими?”, деб сўра-
ди-ю, бурнини ёпганча ташқарилади.

Енг шимариб ишга киришдим. Қотирмани куй-
ган ёгга ботириб Маҳбубага узатдим, у товоққа
тахлайверди. Кўпдан куён қочиб қутулмас, “ҳа” де-
гунча юбқа пишди.

Чечамнинг буйруғича, икки лаганни кўтариб
меҳмонхона сари юрдим.

Хотин-жувонлар ўтган-кетгандан ҳангомала-
шар, Пардагул чеча ҳеч кимга гап бермас, Зухра ке-
линойим анграярди.

– Тўрдан қўйинг!

Овқатнинг боши давра “олғир”ига тортил-
ди. Кейингиси нотаниш аёл ва Маҳкамхон хола-
га. Муяссар янга товоқни узатиб, мени айвонга
тортди:

– Юзингиз юпқа-да! Уялиб, бир чўқим ҳам
еёлмайсиз! Синглингиз иккингишга олиб қўйдим.
Чойхонага чиқинг!

Унинг гапи ҳуш ёқса-да:

– Бирга ўтирсак яхшимасми? – дедим.

У билагимдан тутганча енгил ўша ёққа итариб юборди-да, ортимдан бидирлади:

– Илтифот бекорга эмас.

Маҳбуба хонтахта тузаб, токчадаги кадидан косага қимиз қуярди.

– Ҳой, тўкиб юборасан, – дедим унинг беуқув ҳаракатидан қоникмай. – Шошма, ўзим олиб бераман. Роса ишчансан-а?!

Қизча сут тишларини кўрсатди:

– Ойим сизни учиб-қўниб юрарди, деб айтди. Ҳаммасини билдим.

У косани қўшқўллаб хонтахтага қимиз келтирди. Қовоқни четроққа суриб унга юзландим:

– Аянг, шундай дедими?

– Ҳа, анави, сизни узатармиш-а! – у ажабтовур кулимсиради. – Куёвга бераркан. Оқ кўйлак кийиб, ҳа, ҳа...

Унинг қаҳ-қаҳи, ҳайратидан завқландим, бетларим негадир қизарди.

– Уни яхши кўрасизми?

– Йўқ...

– Алдаяпсиз?..

– Нега?

– Чунки ростгўй одам ичидагини яширса ё кулади, ё йиғлайди. Дадам айтган.

Ёш психолог бор сиримни фош этадиганга ўхшади. Уни ғилминди ейишга ундадим. Ўзим ҳам жуда очикқандим.

Кечликни егач уй эгаси лапанглаб, ичкари кирди-да, йиғиштирилган дастурхон ва суриб қўйилган лаганга кўзи тушиб деди:

– Вой, чумчук огиз-ей! Қани, олинг-чи...

– Овқатнинг уяти йўқ-ку!

Такаллуф бежиз эмас эди. Бояги ҳазил гапга оёқ битиб юзага чиқди-ю:

– Қизжон, Ҳожи момонинг хишти йўқ. Ён қўшни – жон қўшни. Томоғи тушади-да! Узатиб юборасизми? Ўзим борай десам, меҳмонлар бор.

Маҳбуба иккимиз тадорик кўрдик. У қизининг қулоғига роса пичирлади.

Ҳожи момонинг уйи сўлда. Олди-берди, келиб-кетиш боғдаги ипдек ингичка йўл орқали. Сойликкача шотераклар. Сув мўллигидан ариқ бўғзи тизза бўйи ўт. Бу жойни шу чоғда қурбақаларнинг дардли қуриллаши, чигирткаларнинг озурда нағмаси тутади. Ашулачи “ошиққа тарахҳум кўрсатинг!”, деб маъшуқага уқтиради.

Ариқнинг саёз ўрнидан ҳаккалаб, аллақандай файзли иморат рўпарасидан чиқдик-да, айвонга қараб илдамладик.

Офтобрўйига осиглик электр чироқ яқин атрофни ёритар, нимқора айвонда уч-тўрт киши гурунглашар, бедананинг “битбилдиқ-битбилдиғ” и қулоққа чалинади.

Момо болишга ярим ёнбошлаган кўйи, Кунсулуп опа эса қуроқ тузатиш ташвишидан хиёл чалғиб кифти оша ўгирилиб, яна бир киши эса тиккайганча анграйишди. Сўнг у шу ёққа келаверди. Қадам товуши қаршимизда тингач, сўзсиз қотганга енгиллик бериш, хижолатдан қутқариш учун: “Момом тузукми?”, деб, қарадим: бироз улғайган, тўлишган қиёфа эгаси... Шу оний бахт учун бутун умр курашганим-

ни дилдан ҳис этдим. Вужудимга ҳайрат, енгиллик, қувонч югургилади. У алик олди. Кўзларимиз ихтиёрсиз тўқнашиб, қисқа муддат тикилишдик. Уятдан нигоҳим ерга оғди.

У титраётган қўлимдан лаганни тортди:

– Ўзинг пиширдингми? – деди у пичирлаганнамо.

– Ҳа...а!

Ҳаяжондан “йўқ” ўрнига “ҳа” ишлатиб юбордим. Ишқилиб, савоби янгамга тегсин!

Унга эргашган Маҳбуба ортига ўтирилди:

– Опа, мени кутип ўтийманг! Мен момомикида ётаман... Аям айтти. Сизи олиб кетаркан, – у негадир кулди. – Куёвингиз...

Куёвим қақажоннинг ёнида кўз қисди: бундан “Бошқа иложинг йўқ, қайсар!” маъносини уқдим. Аввалги феълим яна кўзиб, йиллаб куч йиғиб ётган кек, ўжарлик, ҳиссиёт йўлга солди-ю, унинг нари ёққа диққати кўчганидан фойдаланиб ортга чекиндим. Қадам тезлашиб, унинг келаётганини сезгач, ўпкамни қўлтиқлаб чопдим. Ҳаллослаб кетарканман, ариқ ёқалаб фонар кўтарган кўланка келаверди. Эркак кишининг фариштаси улуг – олдини кесмай, деб шартта тўхтадим. Нечукдир таъқиб этаётган ҳам йўқолди. Бобо имилдиқланиб талай вақтда тўғрайимга етди:

– Барака топ, болам! Ниятингга ет!

Ирис бобонинг алқовидан қувватландим. Юзимга намхуш ел, шохдан-шоҳга ип улаган мезонлар тегиб сергаклантирди. Маълум чегарага ўтилгач, ундан қутулганимга шубҳаланмай бир дам тин

олдим-да, манглайимдаги терни артдим. Шунда бу қилиқ учун афсусландим. Икки одим юрмасимдан таниш ва руҳли овоз қулоғимни чертди:

– Ҳеч, шу одатингни ташламайсан-да!

Чўчиганнамо ўнгландим.

– Одатмас... – дедим.

– Шундай дегин?

– Ҳа, кўнгилга эътиқод.

У қўл узатди-да: “Ҳали кўришмадик, Ойқиз!”, деб яқинлашиш учун тебрани.

“ – Йўқ!”

Унинг шумлигига қарши тисарилдим:

– Ёлғончи экансиз, ваъдабоз!

– Феълинг ўзингга тинчлик бермайди.

– Ҳеч.

– Сал озибсан.

– Сизнинг... “яхшилигингиздан!”

– Хўш...

– ...

– Айт, ичингда қолмасин!

– Нимани?

...Шу пайт шамол напармон дуррани учуриб бешбармоқ “қўл”ига элтгач, йигит уни тортиб, дарахтдан аччиқ тарсаки еди.

– Ажаб... Бировлардан кўп алашим бор эди, – деди ичи ачиса-да, ясамали.

– Бери кел, кўзимга тегди.

У буйруққа бўйсуниб яқинлашди-ю, тутилди.

Гардун бағридаги ой тисланди. Шамол туриб икки ёшни бир-бирига қаттиқроқ боғлагандек эди. Улар шивирлашар, гўё ҳеч жон эшитмайдигандек.

Лекин тинч, осуда, сокин кечада буни барча тингла-
ётгандек эди.

Қиз ҳароратли кўкракка бошини қўйиб, эрка-
ланди:

– Осмонингизга олиб кетмоқчи эдингиз?

– Менинг осмоним сеники ҳам эмасми?

– Шундай...

У кўнгил раъйи, виждон чизиги ва ҳаёт пардаси-
дан қилча ўтмаган бу малакка нисбатан ўзида чуқур
ишонч ҳис этди. Покдомон парининг ўнг ёноғидан
қайноқ, хуморбахш сувни ҳўплаган каби тўхтаб-тўх-
таб, ютиниб-ютиниб ўпди. Маъшуқа бошини кўта-
риб кўз остидан унга боққач, бу тузсиз ишини уят
қилди-да, оловланган ёноғини яширди.

Тугади.

2009 – 2011 йил.

Жиззах – Тошкент – Жиззах

ЎЗЛИК САРИ ЭВРИЛИШ

Бундан икки йиллар чамаси муқаддам “Ёшлик” журнали таҳририятидан қўнғироқ қилишиб, Олим Жумабоев деган ёзувчининг қиссаси қўлёзмасига тақриз ёзиб берсангиз, деб қолишди. Мен рози бўлдим. “Уй” деб номланувчи бу қисса ихчамгина эди. Муаллифнинг номи ҳам нотаниш эди. Асарнинг номланиши ҳам ўзига хос бўлиб, эътиборни ўзига тортар эди. Қизиқиб ўқий бошладим.

Мана энди ёзувчи қисса ёнига тўрт-бешта ҳикоя ва кичик ҳикояларига тартиб бериб, китоб нашр этишга чоғланибди.

Тўпламдаги қисса воқеаси марказида тоғ этагидаги овулда икки-уч авлод юмалаб ўсган эски иморат – Отанинг уйи. Бу уй безга. Уй соҳиби Шодмонбой бир пайтлар очарчилик йилларида бутун қишлоқ аҳлини асраб қолган. Асарда бу воқеа кичик бир эпизодда баён этилган. У вафот этгандан кейин хотини қизини узатиб, ўзи ўлимлигини елкалаб, Тошкентда илм қиламан, деб юрган ўғли Суярнинг ёнига кетган.

Асарнинг бутун можароси томири бир ота-онага бориб тақаладиган овулдошларнинг мана шу бузилай деб турган уйга эгалик қилиш йўлидаги саъй-ҳаракатлари, тортишуви-келишувлари, минг хил товланиб-турланишларида намоён бўлади.

Отанинг уйи маълум маънода рамзий мазмунга эга. Хонадон вориси Суяр ҳардамхаёл. Асарда унинг номига икки марта хат битилади. Дастлабкиси асар бошида зимдан уйга эгалик қилишни истаётган Ўлжабойнинг олтинчи синф ўқувчиси, ҳикоя баёнчиси Муроджонга айтиб ёздирган хати. Хат Суярга жумагача келиб, уйга эгалик қилсанг, келдинг, бўлмаса, уйнинг бузилади, деган мазмун битилган. Суяржон келади, бироқ кечикиб, уй бузилгандан кейин, аниқроғи, бузишиб, хомталаш қилишаётганда келади. У қиш-қировли кунларда бузилган уйни тиклашга, яқиндагина тўйи бўлган келинчаги билан ота уйида яшашга ҳаракат қилиб кўради, бироқ қишлоқдошларнинг лоқайдлиги, безътиборлиги, эҳтимолки, унинг қайтиб-кетишини истаётган, уйга эгалик қилувчиларнинг саъй-ҳаракатлари боис шаҳарга қайтиб кетади.

Кейинги хат қисса сўнгида уйнинг қариндошлар томонидан хомталаш бўлишини хоҳламаган Муроджоннинг онаси томонидан яна Ўлжабой номига битилган бўлиб, мазмунига кўра, ҳаммаси кенгашиб, уйни Муродга хатлаб берадиган бўлишгани айтилиб, унинг розилиги сўралган эди. Қиссанинг хотима қисмларида Муроднинг улғайиб, уйга эгалик қилиши-ю, баъзан Суярнинг уй даъвосидан хавотирланишлари баён этилади.

Қисса қуйидаги рамзий маънони ифодаловчи сўзлар билан якун топади:

“Одамлар ҳамон уйни “Отанинг уйи”, дейдилар. Ёнига иккита каталакдек том қўшгани билан уй Суярники бўлиб қолмайди. Мен у ерга сарой курсам

ҳам, барибир, отанинг уйи, дейди. Мен фақат Отанинг уйига эгаман, холос”.

Мазкур қисса ҳажман кичик. Бор-йўғи 21 бет. Уни “мини қисса” дейиш ҳам мумкин. Қисса кичик-кичик сахнали эпизодлардан ташкил топган. Охирги бобни ҳам қўшиб ҳисоблаганда жами ўн боб. Ҳар бир бобда юлдузчалар билан ажратилган кичик-кичик эпизодлар бор. Эпизодларнинг ҳар бирида алоҳида бир кўриниш – манзара. Асар мана шундай кичик-кичик эпизод – сахна кўринишларидан ташкил топган. Айрим эпизодлар диалог асосига қурилган, айримлари эса ҳикоя қаҳрамонининг кузатувлари орқали ёритилади. Асар структурасининг бундай қурилиши воқеликнинг жуда сиқик ҳолда тасвирланишига олиб келган. Бу ёзувчининг ютуғи сифатида баҳоланишга лойиқ.

Қиссанинг яна бир ютуғини ифода йўсинида кўриш мумкин. Асар воқелигини, қаҳрамонлар нутқини ифодалашда шевага оид сўзлардан самарали фойдаланишга ҳаракат қилинади. Бироқ баъзи ўринларда меъёр бузилган. Асарда қўлланилган “так-так еб”, “ўржитди”, “чаноч” сингари шева сўзларига изохлар берилиши керак эди.

Асарнинг яққол кўзга ташланадиган камчиликларидан бири асосий қаҳрамонлар бирортасининг ҳам индивидуаллашган қиёфасининг йўқлигидир. Қиссада Ўлжабой акиснинг ҳам, Суяр ва бошқа қаҳрамонларнинг ҳам на портрети чизилади, на нутқи ёки ўзига хос бошқалардан фарқ қилиб турувчи жиҳатлари сезилмайди. Иккинчи муҳим камчилиги, инсонларнинг бир-бирига оқибатсиз-

лигининг ортиқ даражада бўрттирилишидадир. Ўтмишда бундай оқибатли эди, ҳозирда бундай оқибатсиз, деган гоёнинг етакчилик қилиши милли-тимиз руҳига мос эмас.

Китобда қиссадан ташқари бир қанча ҳикоялар, кичик ҳикоялар ҳам жой олган. Бу ҳикоялар ҳам ёзувчи услубига хос тарзда – ихчам-ихчам эпизодлар асосига қурилган. Ҳикояларда халқимиз руҳияти, характерида намоён бўладиган бирда диёнатли, бирда озорли хислатлар деталлаштириб тасвир этилади.

“Богбон” ҳикоясининг ҳамсоялар ҳовлиси ўрта-сидаги деворга шох ташлаган олмалар бадий ниятни ифодаловчи ана шундай бадий деталлар ҳисобланади. Ҳар икки қўшни ҳам ҳовлисига тўкилган қўшнининг олмаларини териб, сараларини уларга илиниши, уларнинг инсоний хислатларини кўрсатади, ҳаромдан ҳазар туйғусининг устуворлигини англатади. Бироқ олманинг селитрадан бўшаган қопга терилиши, Ҳанифа момонинг оғироёқ келинига “Ҳалол е”, дея қилган насиҳатлари ҳикояга бошқача тўн кийгизади. Асардаги “Қуш уясида кўрганини қилади”, деган тарбиявий ҳикмат ҳикоя якунида тамаддихонадаги ҳисоб-китобга оид кичик бир эпизод орқали баён этилади.

“Гулқари” ҳикоясида эса аксинча, қўшнисининг деворидан айб топиб, уни бузиб қайта тиклашни маслаҳат берган Эшмирза характеридаги кўролмаслик, ғайирлик иллатлари фош қилинади.

Муаллиф ҳикояларида инсоний туйғулар миллий руҳ билан уйғун тарзда акс этади. Китобдан

жой олган бошқа ҳикоялар, кичик-кичик ҳикма-
томуз асарлар ҳам ўзининг бадиийлиги, маъна-
вий-маърифий мотивлари билан алоҳида аҳами-
ятга эгадир.

Қурдош ҚАҲРАМОНОВ

МУНДАРИЖА

Ҳикоялар

- 3. Ота уй теграсида (Х.Дўстмуҳаммад)
- 5. Бир ўзбек ўйи
- 10. Гулқари

Қиссалар

- 15. Уй
- 70. Итоатнома
- 154. Ўзлик сари эврилиш (Қ. Қаҳрамонов)

Адабий-бадний нашр

ОЛИМ ЖУМАБОВ

БИР ЎЗБЕК ЎЙИ

Ҳикоялар ва қиссалар

Мухаррир *Санжар Турсунов*

Бадний муҳаррир *Қамолiddин Нурманов*

Рассом *Ақбарали Мамасолиев*

Техник муҳаррир *Ҳосият Ҳасанова*

Мусаххих *Доно Тўйчиева*

Саҳифаловчи *Сурайё Раҳмедова*

Нашриёт лицензияси рақами АИ № 290. 04.11.2016

2019 йил 5 августда босишга рухсат этилди.

Бичими 80x100 $\frac{1}{32}$. Ағно Pro гарнитураси.

Офсет босма. 5,07 шартли босма табоқ. 7,4 нашр табоғи.

Адади 3000 (1-завод 1500) нусха. 204-рақамли буюртма.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Республикаси Президенти

Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлигининг

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа
ижодий уйида chop этилди.

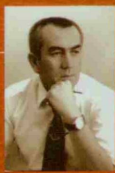
100128. Тошкент, Лабзак кўчаси, 86.

Телефонлар: (371) 241-25-24, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz

info@gglit.uz

19.000

16+

ISBN 978-9943-5697-7-5

9 789943 569775